

Ainoa kieli, jota ymmärrän
Tractatuksen ja yksityisen kielen argumentin suhde
Hintikoiden ja uuden luennan Wittgenstein-tulkinnossa

Matematiikan, tilastotieteen ja
filosofian laitos
Tampereen yliopisto
Filosofian Pro gradu -tutkielma
Huhtikuu 2007
Joose Järvenkylä

TAMPEREEN YLIOPISTO
Matematiikan, tilastotieteen ja filosofian laitos

JÄRVENKYLÄ, JOOSE:

Ainoa kieli, jota ymmärrän: *Tractatuksen* ja yksityisen kielen argumentin suhde Hintikoiden ja uuden luennan Wittgenstein-tulkintoissa

Pro gradu -tutkielma, 117 sivua
Filosofia
Huhtikuu 2007

Työssä käsitellään Ludwig Wittgensteinin filosofiaa ja siitä käytyä keskustelua kahden erilaisen tulkintatradition kautta, jotka ovat lausumattomuustulkinta ja uuswittgensteinilaisuus. Esimerkiksi lausumattomuustulkinnasta olen ottanut Jaakko ja Merrill B. Hintikan tulkinnan, jota peilataan niin sanotun uuden uuswittgensteinilaisuuden keskeisiin edustajiin James Conantiin ja Cora Diamondiin. Esitän, että nämä molemmat tulkinnat näkevät erilaisista lähtökohdista käsin hyvin vahvaa jatkuvuutta Wittgensteinin eri filosofisten kausien välillä.

Työni alussa esitän tulkintani Wittgensteinin nuoruudenteoksesta *Tractatus Logico-Philosophicus*esta. Väitän, että Wittgenstein erottelee teoksessaan jokapäiväisestä erotettavissa olevan primaarisen kielen, joka ilmenee kielen logiikkana, eräänlaisena kielen syvärakenteena. Juuri tämä kieli on myös teoksen keskeinen tutkimuksen kohde. Ajatus primaarisesta kielestä johtaa niin sanottuun semanttiseen solipsismiin, jonka mukaan kielellä on merkitys vain kielen ensimmäiselle persoonalle. Koska primaarinen kieli määrittää mahdollisen kielen rajat, *Tractatuksen* solipsismi on sidoksissa kantilaiseen transsendentaaliseen solipsismiin.

Tässä mielessä teoksen kieli on niin sanottu yksityinen kieli, jonka merkitys ei periaatteessakaan voi ilmetä muille kuin kielenkäyttäjälle itselleen. Wittgensteinin myöhäisfilosofian kiistellyimpiä ja tärkeimpiä väitteitä on niin sanottu yksityisen kielen argumentti, joka vaikuttaisi kiistävän tällaisen kielen mahdollisuuden. Tämä aiheuttaa myös epäjatkuvuutta Wittgensteinin varhaisen ja myöhäisen filosofian välille.

Edellä hahmottelemani jatkuvuustulkinnat kiistävät tämän epäjatkuvuuden. Hintikat kyllä katsovat Wittgensteinin hylkäävän primaarisen kielen, mutta katsovat sekä varhaisella että myöhäisellä Wittgensteinilla ilmenevän jonkinlaisen implisiittisen merkityksen teorian. Esitän, että vaikka tämä eräissä mielessä pitää paikkansa *Tractatuksesta*, on epäjohdonmukaista väittää tämän pätevän myöhäisestä Wittgensteinista.

Conant ja Diamond sen sijaan katsovat yksityisen kielen argumentin ilmenevän jo varhaisella Wittgensteinilla, minkä vuoksi *Tractatus* on oikeastaan ironinen osoitus primaarisen kielen mahdottomuudesta. Conant ja Diamond näkevät Wittgensteinin

varhaisen ja myöhäisen filosofian eräänlaisena terapiana, jossa perinteiset filosofiset ongelmat osoitetaan illusorisiksi. Filosofian oikea menetelmä on näistä vaikeneminen, mikä johtaa meidät mielenrauhaan. Tällä ajatuksella on yhteyksiä myöhäisen Wittgensteinin filosofiakonseptioon, mutta on virheellistä ulottaa se myös osaksi *Tractatusta*.

Työni lopuksi käsittelen Hintikoiden ja uuswittgensteinilaisten tulkintojen ongelmia ja esitän rinnalle oman Wittgenstein-tulkintani, jossa Wittgensteinin myöhäistä filosofiaa leimaa tunnustuksellinen dialogi. Koska tämä tulkinta on hyvin lähellä Stanley Cavellin Wittgenstein-tulkintaa, voisi omaa kantaani näin luonnehtia vanhaksi uuswittgensteinilaisuudeksi. Esitän tämän kannan tulkintavoimaisimmaksi erityisesti Wittgensteinin myöhäisimpien kirjoitusten tulkitsemisessa, mistä esimerkkinä aivan työni lopuksi esittelen *Varmuudesta*-teosta. Tällä haluan myös avata uusia painotuksia Wittgensteinin filosofiasta käytävässä keskustelussa.

Avainkäsitteet: Kielifilosofia, Ludwig Wittgenstein, Wittgenstein-tulkinnat, primaarinen kieli, yksityinen kieli, yksityisen kielen argumentti, solipsismi, Jaakko ja Merrill B. Hintikka, uuswittgensteinilaisuus, Cora Diamond, James Conant.

SISÄLLYS

1. ALUKSI.....	1
1.1 TYÖN TAVOITTEET	1
1.2 LAINAUKSISTA JA MUOTOILUSTA.....	4
2. WITTGENSTEIN JA TRACTATUKSEN PRIMAARIKIELI.....	4
2.1 TRACTATUS KIELESTÄ JA MAAILMASTA	5
2.11 Teoksen rakenne	5
2.12 Tractatus maailman rakenteesta.....	6
2.13 Kielen kuvateoria.....	9
2.2 TRACTATUKSEN KANTILAISUUS.....	15
2.21 Transsendentaalinen deduktio.....	15
2.22 Lingvistinen idealismi	19
2.23 Transsendentaalinen solipsismi.....	22
3. HINTIKOIDEN WITTGENSTEIN JA YKSITYISEN KIELEN ARGUMENTTI.....	26
3.1 KIELI UNIVERSAALINA MEDIUMINA	26
3.11 Tractatuksen fenomenologinen kieli	28
3.12 Annus mirabilis ja fysikalistinen kieli	33
3.13 Kielipelit merkityksen teoriana.....	36
3.2 YKSITYISEN KIELEN ARGUMENTTI	44
3.21 Argumentin sisältö.....	44
3.22 Argumentti ja Wittgensteinin kielet.....	47
4. UUSI WITTGENSTEIN JA TRAKTAARINEN SOLIPSISMI.....	52
4.1 MITÄ ON UUSWITTGENSTEINILAISUUS?.....	52
4.11 Tulkitsijat ja tulkinta.....	52
4.12 Uuswittgensteinilaisuus kommentaarien kentällä.....	54
4.2 UUDESTI TULKITUN WITTGENSTEININ NÄKEMYS KIELESTÄ.....	56
4.21 Myöhäisen Wittgensteinin kieli.....	56
4.22 Tractatus ja ajatus kielestä terapiana.....	63
4.3 UUSWITTGENSTEINILAISET KIELEN YKSITYISYYDESTÄ	68
4.31 Säännönseuraaminen ja yksityisen kielen mahdollisuus Filosofisissa Tutkimuksissa.....	68
4.32 Yksityisen kielen argumentti Tractatuksessa	72
5. FILOSOFIAN MAHDOLLISUUDET JA JATKUVUUSTULKINTOJEN ONGELMAT	79
5.1 WITTGENSTEININ AJATTELUN MUUTOS	80
5.2 TRACTATUS JA TEESIEN ONGELMA.....	85
5.3 HINTIKOIDEN JATKUVUUSTULKINNAN VIRHE	92
5.31 Ongelmia metodisessa muutoksessa ja kielipeleissä merkityksen teoriana.....	92
5.32 Wallgren universaali mediumi -väitteestä.....	96
6. LOPUKSI.....	102
LÄHTEET	111

1. Aluksi

1.1 Työn tavoitteet

Ludwig Wittgensteinin (1889–1951) kuolemasta on kulunut yli puoli vuosisataa, mutta silti hänen filosofiastaan käytävä keskustelu tuntuu alati kiihtyvän. Hänen ajatustensa vaikeaselkoisuus ja korkealentoisuus ovat syynä sille, että tutkijat näyttävät olevan täydellisen kykenemättömiä pääsemään yksimielisyyteen hänen filosofiansa sisällöstä. Toisaalta myös Wittgenstein-tulkinnat ovat alkaneet elää omaa elämäänsä ja ne pelaavat keskeisiä nykyfilosofisia keskusteluja, miksi ei olekaan liioiteltua luonnehtia Wittgensteinia ellei tärkeimmäksi niin ainakin erääksi tärkeimmistä 1900-luvun ajatteliijoista.

Perinteiset tulkinnat ovat keskittyneet muun muassa kysymykseen Wittgensteinin varhais- ja myöhäisvaiheen välisestä jatkuvuudesta. Tässä työssä lähestytään aihepiiriä kahden jatkuvuustulkinnan kautta. Jaakko ja Merrill B. Hintikan¹ tulkinnassa perinteisesti Wittgensteinin varhaisfilosofiaan liitetyt ideat ulotetaan koskemaan myös myöhäisen Wittgensteinin tulkintaa, Conantin ja Diamondin tulkinnassa puolestaan niin sanotulle uuswittgensteinilaiselle tulkinnalle nähdään perusteet jo varhaisen Wittgensteinin filosofiassa.

Wittgensteinin ainoa hänen omana elinaikanaan julkaistu filosofinen tutkielma on *Tractatus Logico-Philosophicus*, joka on samalla hänen varhaisvaiheensa pääteos. *Tractatuksesta* käytävä keskustelu on tällä hetkellä kiteytynyt kahden vastakkaisen näkemyksen argumentoinniksi, joista Hintikat edustavat lausumattomuustulkintaa ja Conant ja Diamond uutta luentaa. Työni aluksi esittelen omaksumaani kantilaista lausumattomuustulkintaa, jota vertailen myöhemmin Hintikoiden lausumattomuustulkintaan sekä Conantin ja Diamondin uuteen luentaan.

Esitän, että *Tractatus* päättyy erityiseen transsendentaaliseen solipsismiin, jota vastaan Wittgenstein itse myöhäisfilosofiassaan hyökkää niin sanotun yksityisen kielen

¹ Tästä eteenpäin Hintikoiden tulkinta.

argumentin kautta. Vaikka Hintikat toisaalta hyväksyvät tämän, he yrittävät epäjohdonmukaisesti ulottaa lausumattomuusteesin myös osaksi Wittgensteinin myöhäisfilosofian tulkintaa. Conant ja Diamond sen sijaan näkevät yksityisen kielen argumentin osana *Tractatusta*, mikä liittyy heidän projektiinsa tuon teoksen kokonaan uudelleenymmärtämisenä.

Wittgensteinin myöhäisfilosofiaa käsittelen uudenlaisen filosofiakonseption omaksumisen kautta, jossa filosofian tehtävänä ei enää pidetä tiedon pysyvän perustan etsimistä. Sen sijaan filosofian tehtävä on osoittaa tällaisten projektien mahdollisuuden johtuvan kielellisestä illuusiosta. Vaikka kieli edelleenkin mahdollistaa filosofiset kysymyksenasettelut, näiden pohtiminen ei voi päätyä mihinkään tuloksiin, ja tämän oivalluksen myötä voimme saavuttaa mielenrauhan. Tässä mielessä filosofinen toiminta muistuttaa terapiaa.

Omaa Wittgenstein tulkintaani voisi tässä mielessä luonnehtia uuswittgensteinilaiseksi tai *vanhaksi uuswittgensteinilaisuudeksi* erotuksena Conantin ja Diamondin *uudesta uuswittgensteinilaisuudesta*. Sanoudun irti toisaalta Hintikoiden myöhäisen Wittgensteinin tulkinnasta kuin myös Conantin ja Diamondin ajatuksesta ulottaa tämä tulkinta osaksi *Tractatusta*. Erityisen ongelmallinen ajatus on se, että Conant ja Diamond ulottavat *Tractatuksen* huomiot loogisesta selventämisestä osaksi terapia-idea, mikä ei kuitenkaan toteuta myöhäiswittgensteinilaista henkeä perustaa etsivän filosofian hylkäämisestä.

Conant ja Diamond ovat oikeassa pitäessään *Tractatusta* eräänlaisena perinteisen filosofian joutsenlauluna, mutta erehtyvät sen sävellajista. Wittgenstein osoittaa metafysisistä taustaoletuksista lähtien, miksei näistä taustoista voi puhua. Wittgenstein ei kuitenkaan hylkää näitä taustoja, vaan katsoo ne välttämättömiksi filosofisen tiedon saavuttamisen kannalta. Toisin kuin Conant ja Diamond väittävät, vasta myöhäisen Wittgensteinin positiosta käsin on mahdollista hylätä nämä taustat.

Uuswittgensteinilaisuuden ja Hintikoiden vertaaminen saattaa vaikuttaa melko kaukaa haetulta, ja onkin totta, että heillä ei ole tapana viitata toistensa kirjoituksiin. Tässä tapauksessa vaikeneminen on kuitenkin paljonpuhuvaa, sillä nämä tulkinnat tuntuvat välttämättä sulkevan toisensa pois. Kuvaavaa on, että uuswittgensteinilaiset eivät edes lausumattomuustulkintoista puhuessaan viittaa Hintikoihin, vaan valitsevat esimerkiksi Wittgenstein-tutkijoiden piirissä tunnustetumpia tulkitsijoita.² Toisaalta Jaakko Hintikka lähes ainoassa eksplisiittisessä viittauksessaan uuswittgensteinilaisiin toteaa hyvin penseästi:

”Muuan muodissa oleva ajatussuunta – vai pitäisikö sanoa ajattelemattomuussuunta – tahtoo lukea Wittgensteinin sanat niin, että hänen ajatusrakennelmansa *Tractatus*-teoksen pääosassa on tehty tahalliseksi varoitukseksi tietynlaisten metafyyksisten spekulatioiden vaaroista. Tällaisia tulkintoja on esitetty varsinkin ’uuswittgensteinilaisiksi’ itseään komeasti kutsuvien filosofien piirissä. Heitä ovat muiden muassa Cora Diamond ja James Conant, joka on kuulemma käynyt Suomessakin.” (Hintikka 2004, 19.)

Pelkän skolaarisia Wittgenstein-tulkintoja käsittelevän esityksen taustalla on implisiittisesti laajempi ajatus filosofian mahdollisuuksista ja luonteesta. Sen lisäksi, että klassikoiden erilaiset tulkinnat kuvastavat nykyfilosofiaa yleensäkin, ne myös ottavat vahvasti kantaa sen kysymyksenasetteluihin. Erityisesti Wittgenstein-tulkinnat ovat tässä mielessä myös metafilosofisia tarkasteluja. Koska tarkasteluni on kuitenkin virittynyt skolaariseen Wittgenstein-tutkimukseen, vältän itse ottamasta kantaa filosofisen tiedon mahdollisuuksiin.

Aivan työni lopuksi esittelen lyhyesti Wittgensteinin *Varmuudesta*-teosta, millä yritän avata keskustelua esittämieni tulkintojen pätevydestä. Samalla pyrin argumentoimaan sen puolesta, kuinka Hintikoiden sekä Conantin ja Diamondin rinnalle esittämäni terapeutin tulkinnan muoto oikeastaan selittää Wittgensteinin filosofisen metodin parhaiten.

² Esimerkiksi *The New Wittgenstein* -teoksessa on P.M.S. Hackerin artikkeli esimerkkinä lausumattomuustulkintoista.

1.2 Lainauksista ja muotoilusta

Suorat Wittgenstein-lainaukset on työssä esitetty suomeksi muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta Heikki Nymanin suomennoksien pohjalta. Poikkeukset olen ilmoittanut erikseen jokaisen lainauksen kohdalla. Tämän lisäksi jokainen Wittgenstein-lainaus on esitetty myös alkuperäisessä saksankielisessä muodossaan alaviitteissä (lukuun ottamatta Sinistä kirjaa, joka perustuu Wittgensteinin englanniksi sanelemaan aineistoon). Toissa käytettyjen Wittgensteinin teosten lyhennykset ovat:

NB – Notebooks 1914–1916 (Muistikirjoja 1914–1916)

Tractatus – Tractatus logico-philosophicus

LE – 'Lecture on Ethics' (Esitelmä etiikasta)

PB – Philosophische Bemerkungen (Filosofisia huomautuksia)

PG – Philosophische Grammatik

BB – The Blue and the Brown Books (Sininen ja Ruskea kirja)

PU – Philosophische Untersuchungen (Filosofisia tutkimuksia)

(viitatessani erityisesti suomenkieliseen laitokseen lyhenne on *FT*.)

NLPE – "Notes for Lectures on Private Experience and Sense Data"
(*"Muistiinpanoja luentoihin 'yksityisestä kokemuksesta' ja 'havainnonsisällöistä'"*)

ÜG – Über Gewissheit (Varmuudesta)

Muut kuin Wittgensteinin suorat lainaukset esitän alkuperäisessä muodossaan ja alkukielisenä.

2. Wittgenstein ja *Tractatus* primaarikieli

"Kaikki filosofia on kielen kritiikkiä." (Tractatus 4.0031.)

2.1 *Tractatus* kielestä ja maailmasta

2.11 Teoksen rakenne

Wittgensteinin nuoruudenteos *Tractatus Logico-Philosophicus* on ainoa hänen elinaikanaan julkaisema yhtenäinen filosofinen tutkielma. Teoksen rakenne on omintakeinen: sen jokainen lause on numeroitu lauseen loogisen painoarvon mukaan. Niin sanotussa *Prototractatuksessa* Wittgenstein kirjoittaa:

”numerot ilmoittavat lauseiden järjestyksen ja painoarvon. Siten 5.04101 seuraa lausetta 5.041, ja 5.0411 seuraa ja on tärkeämpi, kuin 5.04101”³ (Wright 1982, 66; oma suomennos)

Tämä rakenne tekee teoksesta koherentin loogisen kokonaisuuden, jota voidaan lukea tietyistä ennakkoehtoista lähtevänä loogisena päättelynä kohti näistä seuraavaa lopputulosta.

Päälauseita *Tractatuksessa* on vain seitsemän:

”1 Maailmaa on kaikki, mikä on niin kuin se on⁴

2 Mikä on niin kuin se on – tosiseikka – on yksityisten asiantilojen vallitsemista⁵

3 Tosiseikkojen loogiset kuvat ovat ajatuksia⁶

4 Ajatuksia ovat mielekkäät lauseet⁷

5 Lauseet ovat elementaarilauseiden totuusfunktioita. (elementaarilause on oma totuusfunktionsa)⁸

6 Totuusfunktion yleinen muoto on $[\bar{P}, \bar{Q}, N(\bar{R})]$. Tämä on lauseen yleinen muoto.⁹

7 Mistä ei voi puhua, siitä on vaiettava¹⁰”

³ ”Die Nummern zeigen die Reihenfolge und die Wichtigkeit der Sätze an. So Folgt 5.04101 auf 5.041 und auf jenen 5.0411 welcher Satz wichtiger ist als 5.04101“

⁴ ”Die Welt ist alles, was der Fall ist.“ Vaihtoehtoisesti lauseen voisi suomentaa myös muodossa: maailma on kaikki se, miten asiat ovat, mikä saattaisi erityisesti kantilaisen tulkinnan yhteydessä olla kuvaavampi.

⁵ ”Was der Fall ist, die Tatsache, ist das Bestehen von Sachverhalten.”

⁶ ”Das Logische Bild der Tatsachen ist der Gedanke.”

⁷ ”Der Gedanke ist der sinnvolle Satz.”

⁸ ”Der Satz ist eine Wahrheitsfunktion der Elementarsätze. (Der Elementarsatz ist eine Wahrheitsfunktion seiner selbst.)“

⁹ ”Die allgemeine Form der Wahrheitsfunktion ist: $[\bar{P}, \bar{Q}, N(\bar{R})]$. Dies ist die allgemeine Form des Satzes.“

Teos ei muutenkaan ole kovin laaja, vain n. 80 sivua. Silti se on synnyttänyt vilkasta keskustelua, eikä sen sisällöstä ole päästy lainkaan yksimielisyyteen. Tämä perustuu pitkälti Wittgensteinin aforistiseen tyyliin ja *Tractatuksen* käsittelemien lukuisien ongelmien monimutkaisuuteen. Yhtä kaikkien tutkijoiden hyväksymää tulkintaa teokseen tuskin koskaan löydetäänkään – niin erilaisia eri tulkintojen lähtökohdat ovat. Esitän seuraavaksi peruspiirteet tulkinnasta, joka nähdäkseni on oikea. Toisenlaista lähestymistapaa käsittelemän luvussa 4.

2.12 *Tractatus* maailman rakenteesta

Wittgenstein kirjoittaa maailman koostuvan tosiseikoista, eli *yksittäisistä vallitsevista asiaintiloista*. Edelleen Wittgenstein sanoo:

”Yksityinen asiointila on olioiden (asioiden, esineiden) yhteys”¹¹ (*Tractatus* 2.01) ja

”Olio on itsenäinen siinä mielessä, että se voi esiintyä kaikissa *mahdollisissa* asiointiloissa, mutta tämä itsenäisyyden muoto on tietynlaista yhteenkuuluvuutta, riippuvuutta yksityisen asiointilan kanssa. (On mahdotonta, että sanat esiintyisivät kahdella eri tavalla, erillisinä ja lauseissa)”¹² (*Tractatus* 2.0122)

Tässä Wittgenstein kritisoi näkemystä, jossa maailma katsotaan olioiden eli objektien kokonaisuudeksi. Virheellistä tässä näkemyksessä on se atomistinen ajatus, että maailman rakennetta analysoitaessa oliot ovat pienin jakamaton perusyksikkö. Maailman perustavin rakenneosa on kuitenkin yksityinen asiointila. Oliot, kuten Heikki Kannisto (1986, 27) toteaa, ovat ontologisesti eroavia kategorioita tai tyyppisiä, kuten partikulaareja, ominaisuuksia ja relaatioita. Kun esimerkiksi ajatellaan asiointilaa ”musta tuoli on edessäni”, näyttäisi siltä, että voimme erottaa tästä erilaisia konstituentteja, kuten ”olla edessä” ja ”olla musta”. Mitä kuitenkin on ”mustuus” tai

¹⁰ ”Wovon man nicht sprechen kann, darüber muss man schweigen.”

¹¹ ”Der Sachverhalt ist eine Verbindung von Gegenständen (Sachen, Dingen).”

¹² ”Das Ding ist selbständig, insofern es in allen möglichen Sachlagen vorkommen kann, aber diese Form der Selbständigkeit ist eine Form des Zusammenhangs mit dem Sachverhalt, eine Form der Unselbständigkeit. (Es ist unmöglich, dass Worte in zwei verschiedenen Weisen auftreten, allein und im Satz)“

”olla edessä” ilman muita konstituentteja, havainnoitsijaa ja tuolia? Mikä toisaalta on tuoli, jolla ei ole mitään väriä ja joka ei ole missään suhteessa muihin maailman asioihin? Tällaisten konstituenttien määrittelyn mahdottomuus johtaa loogisesti siihen johtopäätökseen, että oikeastaan yksityinen asiantila on maailman perustavin rakenneosa, jota ei enää ole mahdollista jakaa osiin.¹³

Erik Stenius esittää kuuluisassa teoksessaan *Wittgenstein's Tractatus – a Critical exposition of its main lines of thought* tulkinnan yksityisten asiaintilojen luonteesta, joita hän Russellia seuraten kutsuu atomaarisiksi: Atomaarinen asiaintila voi vallita tai olla vallitsematta todellisuudessa; vallitsevaa atomaarista asiaintilaa kutsutaan atomaariseksi *tosiasiaksi*. Atomaariset asiaintilat ovat itsenäisiä, sillä jonkin atomaarisen asiaintilan vallitseminen tai vallitsematta oleminen ei riipu muiden asiaintilojen vallitsemisesta tai vallitsematta olemisesta. Yleisenä sääntönä tämä itsenäisyys pitää paikkansa vain atomaaristen asiaintilojen kohdalla. (Stenius 1960, 36–37.) Koska atomaariset asiantilat siis ovat perustavin ajateltavissa oleva yksikkö, kompleksiset asiaintilat välttämättä riippuvat niistä. Kompleksiset asiantilat koostuvat atomaarisista asiantiloista siten, että perinteisen lauselogiikan konnektiivit liittävät atomaarisia asiantiloja yhteen (ks. *Tractatus* 5.101).

Keskeinen tulkintakysymys kuuluu: mitä ovat ne objektit, jotka muodostavat maailman substanssin? (ks. *Tractatus* 2.021.) Edellä mainitsin Kannistoa seuraten näiden objektien olevan ontologisia tyyppejä. Eräs merkittävä tausta näille löytyy Russellin *tuttuusobjekteista*¹⁴ (vrt. Hintikka ja Hintikka 1986, 52–60).

Wittgenstein kävi Bertrand Russellin kanssa tiivistä ajatustenvaihtoa *Tractatusta* edeltävinä vuosina. Tuolloin Russell valmisteli keskeneräiseksi jäänyttä kirjaansa *Theory of Knowledge*¹⁵, jonka käsikirjoitus on päivätty vuodelle 1913, mutta jonka julkaiseminen väistyi Russellin elinaikana pitkälti Wittgensteinin kritiikin vuoksi. Tässä teoksessaan Russell esittää kaiken tiedon perustuvan viimekädessä tuttuuteen.

¹³ Tämä näkemys periytynee Wittgensteinille Fregen kontekstiperiaatteesta, jonka mukaan sana saa merkityksensä vain osana lausetta. Ks. Ricketts 1995, 329.

¹⁴ Objects of acquaintance

¹⁵ käsikirjoitus julkaistu vuonna 1984 teossarjassa *Collected Papers of Bertrand Russell, vol. 7*.

Tiedämme proposition ”näen punaista” totuuden välittömästi omasta kokemuksestamme käsin. Propositio on tosi, jos todella näen punaista. Määrättyjen kuvausten teoriassaan¹⁶ Russell oli esittänyt, kuinka jokaisen tietomme kohteen tulee perustua tuttuudelle tai määrättyille kuvauksille. (Ibid.) Määrätty kuvaus on esimerkiksi: ”eteisen pöydällä oleva esine, jolla voi puhua muuten puhe-etäisyyden tavoittamattomissa oleville ihmisille”. Kuvaus lukitsee tietomme kohteen objektiksi, jonka tiedämme puhelimeksi.¹⁷ Jos joku selittää meille entuudestaan tuntematonta sanaa ”puhelin”, saamme sanalle merkityksen liittämällä sen meille tuttuihin kohteisiin. Meille on tuttua, mitä tarkoitetaan sanalla ”puhua” ja mitä tarkoitetaan sillä, että joku on puhe-etäisyyden ulottumattomissa. Pears (1977, 178) jatkaa Russellin kannan selventämistä sanomalla, että kaikki tietomme perustuu viimekädessä meille entuudestaan tuttuihin asioihin tai niiden tulemiseen tutuksi koska meillä on tuttuuden kohteeseen välitön yhteys. Wittgenstein kritisoi Russellin teorian monia piirteitä, mutta hyväksyi spatiaaliset¹⁸ objektit tuttuustiedon kohteiksi.

Voimme periaatteessa saada kaikista maailmassa olevista olioista tietoa aistihavaintojemme kautta. Aistimuksemme puolestaan ilmenevät meille välittömästi, ne ovat meille *tuttuja*. Myös *Tractatuksen* oliot ovat meille *tuttuja*¹⁹. Kun *Tractatuksessa* viitataan olioihin, tarkoitetaan tällä välittömän aistihavainnon kohteita, fenomenaalisia objekteja, jotka tosin ilmenevät vain asiantiloissa. Vaikka oliot ovatkin kiinteitä ja pysyviä, niiden konfiguraatiot ovat muuttuvia ja vaihtelevia (*Tractatus* 2.0271). Siksi Wittgenstein saattaakin helposti kuvailla yksityisen asiantilan ja olioiden välistä suhdetta sanomalla:

”Olioiden konfiguraatiot muodostavat yksityiset asiantilat.” (*Tractatus* 2.0272)

¹⁶ ks. Russell 1905.

¹⁷ Kyseessä on Russellin niin sanottu tuttuusperiaate, jonka mukaan ”Jokaisen lauseen, jonka voimme ymmärtää, täytyy kokonaan koostua rakenneosista, jotka ovat meille tuttuja”. Russell 1912, 72.

¹⁸ Joskaan ei ilmeisesti temporaalisia; Wittgenstein sanoo *Tractatuksessa* (2.027): ”Oliot ovat sitä, mikä maailmassa on kiinteää ja pysyvää.”

¹⁹ tosin Wittgensteinilla, toisin kuin Russellilla, loogiset vakiot eivät ole *tuttuusobjekteja*. (Pears 1977, 184.)

Tulkinta asettaa *Tractatuksen* objektit Immanuel Kantin tietoteorian yhteyteen. Kant jakaa *Puhtaan järjen kritiikissään* maailman fenomenaaliseen ja noumenaaliseen. Noumenaaliseen maailmaan kuuluvat oliot sinänsä (*die Dinge an sich selbst*). Niiden olemassaoloa lukuun ottamatta meillä ei voi olla niistä mitään tietoa, koska emme mitenkään voi asettua aistikokemuksemme ulkopuolelle. Meillä voi olla tietoa ainoastaan fenomenaalista ilmiöiden maailmasta, asioista sellaisena, kuin ne meille ilmenevät tajuntamme muokatessa maailman kokemista. Vaikka kaikki havaintomme ovat mieleemme muokkaamia, ovat ne Kantin mukaan kuitenkin peräisin noumenaalisen maailman olioista. *Tractatuksessa* nimet viittaavat fenomenaalisiin objekteihin. (Stenius 1960, 214–220; ks. myös Kant 1781/1787, 31–48.)

2.13 Kielen kuvateoria

Tractatuksen kielikäsitys perustuu niin sanotulle *kielen kuvateorialle*, joka muistuttaa referentiaalista merkityksen teoriaa. Nimi ” kielen kuvateoria” on anakronistinen. Wittgensteinille itselleen olisi ollut mahdotonta esittää tällaista *teoriaa* kielestä, sillä jokaisen teorian eräänä tunnuspiirteenä on sen kielellinen esitettävyyys. *Tractatuksen* kielikäsitteen mukaan kielen merkitystä ei voi esittää kielessä itsessään, kuten teoksesta usein luettu *semantiikan julkilausumattomuusperiaate* osoittaa.²⁰

Wittgenstein sanookin *Tractatuksessa*:

”Perusmerkkien merkityksiä voidaan selittää selvennyksien avulla. Selvennykset ovat lauseita, jotka sisältävät perusmerkit. Siten ne voi ymmärtää vain, jos jo tuntee perusmerkkien merkitykset.”²¹ (*Tractatus* 3.263)

Loogisesti tämän voi kääntää myös siten, että jos perusmerkkien merkitystä ei tiedä, ei tätä merkitystä voi myöskään opettaa perusmerkkejä käyttämällä. Kielen kuvateorian perusajatus on, että merkitys ilmenee meille kielen ja maailman rakenteellisen

²⁰ vrt. Hintikka ja Hintikka 1986, 6-9 ja 96.

²¹ Die Bedeutungen von Urzeichen können durch Erläuterungen erklärt werden. Erläuterungen sind Sätze, welche die Urzeichen enthalten. Sie können also nur verstanden werden, wenn die Bedeutungen dieser Zeichen bereits bekannt sind.

samankaltaisuuden kautta. Kielen kuvateorian olisi siis voitava osoittaa tämä kielen ja maailman rakenteellinen samankaltaisuus, mikä kuitenkin osoittautuu mahdottomaksi, sillä emme voi asettaa kielen ulkopuolelle sanomaan mitään maailman rakenteesta.

Ilmauksen vakiintuneisuuden vuoksi voidaan kuitenkin perustellusti puhua kielen kuvateoriasta. Selvältä myös vaikuttaa, että Wittgensteinin nuoruudenteoksesta *ilmenee* näkemys kielen merkityksestä. Koska yritys sanoa kielen merkitys rikkoo teoksessa asetetut kielen rajat, toteaa Wittgenstein teoksen toiseksi viimeisessä lauseessa:

”Lauseeni selventävät siten, että se, joka minut ymmärtää, huomaa lopulta [teoksessa kirjoitettujen] lauseitteni olevan mielettömiä, noustuaan niitä pitkin – niiden päällä – niiden yläpuolelle. (Hänen on niin sanoakseni heitettävä pois tikkaat kiivettyään niillä ylös.) Hänen on voitettava nämä lauseet, sen jälkeen hän näkee maailman oikein.”²² (*Tractatus* 6.54.)

Vaikka kielen merkityksestä ei voi puhua, se ilmenee sille, joka ymmärtää teoksen oikein. Samassa hengessä Wittgenstein on myös todennut:

”Tämän kirjan ymmärtää ehkä vain se, joka itse on jo kertaalleen ajatellut siinä ilmaistut ajatukset[...].”²³ (*Tractatus*, ’Esipuhe’).

Kielen kuvateoria liittyy olennaisesti *loogiseen atomismiin*. Looginen atomismi on Russellin nimitys teorialle, jonka mukaan luonnollisen kielen looginen analyysi loppuu tiettyyn pisteeseen. Jokainen ei-atomaarinen lause, eli kompleksi, on mahdollista analysoida pienempiin osiin. Analyysillä on kuitenkin päätepisteensä: lopulta vastaan tulee lauseita, joita ei enää ole mahdollista analysoida vielä pienempiin osiin. Tällaisia lauseita Russell kutsuu *atomilauseiksi*, joiden mukaan teoriakin siis on nimetty. Atomilauseen osana on ainoastaan *yksinkertaisia asioita* kuvaavia sanoja. Russellin oppi on lisäksi metafyyminen, sillä hänen mukaansa myös maailman kompleksiset

²² ”Meine Sätze erläutern dadurch, Dass sie der, welcher mich versteht, am Ende als unsinnig erkennt, wenn er durch sie – auf ihnen – über sie hinausgestiegen ist. (Er muss sozusagen die Leiter wegwerfen, nachdem er auf ihr hinaufgestiegen ist.) Er Muss diese Sätze überwinden, dann sieht er die Welt richtig.

²³ “Dieses Buch wird vielleicht nur der verstehen, der die Gedanken, die darin ausgedrückt sind [...] schon selbst einmal gedacht hat.“

asiantilat voidaan analysoida rakennetekijöihinsä, mainittuihin yksinkertaisiin asioihin. On huomattava, että yksinkertaisimmat rakennetekijät eivät kuitenkaan ole fysiikan atomeita, vaan esimerkiksi partikulaareja, ominaisuuksia²⁴ ja relaatioita. Russellin mukaan tieto atomaarisista asioista perustuu havainnonsisältöön, aistimusten rakennetekijöihin, jotka ovat meille tuttuja aistitiedon kohteena. Yksinkertaiset ominaisuudet ja relaatiot ovat meille tuttuja puolestaan siksi, että ne ovat juuri havainnonsisällön ominaisuuksia ja niiden keskinäisiä relaatioita. (Pears 1987, vol. 1, 63; Russell 1918, 65–79.) Kielellinen merkitys siis pohjaa viime kädessä sille, että kielen atomilauseet kuvaavat aistimuksia, jotka ovat meille tuttuja.

Myös Wittgenstein jakaa *Tractatuksessa* lauseet kompleksisiin lauseisiin ja atomaarisiin *elementaarilauseisiin*²⁵. Jokainen kompleksinen lause koostuu elementaarilauseista ja on täten elementaarilauseiden totuusfunktio (*Tractatus* 5). *Tractatuksen* mukaan lauseen ymmärtäminen on sen tietämistä, miten asiat ovat, jos lause on tosi (4.042). Lauseen merkityksen kannalta on siis olennaista tietää sen totuusehdot. Milloin lause on tosi?

Wittgenstein esittää *Tractatuksessa* totuustaulumenetelmän, jonka mukaan jokaisen kompleksisen lauseen totuusarvo määräytyy sen sisältämien elementaarilauseiden totuudesta. Kyse on tavallisesta lauselogiikasta, jonka sääntöjä seuraamalla tiedämme, kuinka jokainen lause koostuu elementaarilauseista. Elementaarilauseiden looginen ilmaisu tapahtuu puolestaan predikaattilogiikan keinoin:

”Elementaarilauseet kirjoitan nimien funktioina muodossa ‘fx’, ‘R(x,y)’ jne. Tai osoitan niitä kirjaimilla p, q, r.”²⁶ (*Tractatus* 4.24; relaatiot symboli ”R” muutettu.)

”[nyt] Jokaisen elementaarilauseiden joukon totuusfunktiot voidaan ilmoittaa seuraavanlaisena kaaviona:

(TTTT) (p,q) Tautologia (jos p, niin p, ja jos q, niin q.) ($p \rightarrow p, q \rightarrow q$)

(ETTT) (p,q) sanoin: Ei sekä p että q. ($\sim(p \wedge q)$)

(TETT) (p,q) Jos q, niin p. ($q \rightarrow p$) [...]

²⁴ qualities

²⁵ Der Elementarsatz

²⁶ “Den Elementarsatz schreibe ich als Funktion der Namen in der Form: ‘fx’, ‘R(x,y)’, etc. Oder ich deute ihn durch die Buchstaben p, q, r an.“

(TTTE) (p,q) p tai q. (p tai q)...” jne. (5.101, implikaatiosymboli muutettu).

Ajatellaan esimerkiksi predikaattilogiikan kieli, jossa yksilötermejä ovat ”a” ja ”b”, predikaatti on ”P(x)” ja olioiden välistä suhdetta ilmaiseva kaksipaikkainen predikaatti ”R(x,y)”. Yksilötermit vastaavat olioiden nimiä, predikaatit ominaisuuksia ja näiden yhdistelmät (esim. P(a)) asiantiloja (ks. *Tractatus* 4.24). Nyt kompleksinen lause ”P(a) & aRb” on tosi jos (ja vain jos) elementaarilause P(a) on tosi ja a on R:n määräämässä relaatiossa b:hen. Samoin lauseen ”jos P(a) niin P(b)” totuusehtona on, että ”P(a)” on epätosi tai sekä ”P(a)” että ”P(b)” ovat tosia. Vastaavalla tavalla jokaisen kompleksisen lauseen totuus lukittuu yksiselitteisesti niihin elementaarilauseisiin, joiden totuusfunktio se on.

Kielen merkityksen kannalta olennaista onkin tietää, mistä elementaarilauseiden merkitys seuraa. Wittgenstein antaa vastauksen:

”Lause on todellisuuden kuva”²⁷ (4.01)

Tämä on kielen kuvateoria. Wittgenstein esittää, että lauseen merkitys on sen totuusarvo. Koska lauseen yleinen muoto on sanoa ”asiat ovat niin ja niin”, voimme verrata lausetta ja todellisuuden asiaintilaa: ovatko asiat kuten lause väittää. Jos elementaarilauseen esittämä atomaarinen asiaintila vallitsee todellisuudessa, lause on tosi, jos asiaintila ei vallitse, lause on epätosi. Koska kieli on todellisuuden kuva, perustuu lauseen merkitys sille, että voimme verrata sitä todellisuuteen (kuten voimme verrata muotokuvaa kuvauksensa kohteeseen). Sellaiset lauseet, joita ei periaatteessakaan voi verrata todellisuuteen (esimerkiksi lause ”Jumala on olemassa”), ovat mielettömiä.

Jokaisen merkityksellisen lauseen on siis oltava tosi tai epätosi. Wittgenstein käsittelee asiaa edelleen negation käsitteen kautta:

²⁷ ”Der Satz ist ein Bild der Wirklichkeit”

”Jokainen lause, joka on ristiriidassa jonkin toisen lauseen kanssa, kieltää tämän lauseen”²⁸ (*Tractatus* 5.1241)

Tällä Wittgenstein tarkoittaa, että esimerkiksi lause ”kissa on pöydällä” ja lauseen negaatio ”ei ole niin, että kissa on pöydällä” (kissa ei ole pöydällä), ovat molemmat mielekkäitä lauseita. Kun lauseet mielletään jonkin yksittäisen asiantilan kuvaukseksi, välttämättä toinen niistä on tosi (lause: ”kissa on tai ei ole pöydällä” on tautologia). Molemmat lauseet kuvaavat jonkin mahdollisen asiantilan, jonka vallitseminen tekee lauseesta tosiasian kuvan. Toisaalta, jos mielekkään lauseen kuvaama asiantila ei vallitse, on tämän lauseen negaatio tosi. Tämä edelleen rajoittaa mielekkäiden lauseiden joukon. *Jos joko lause tai sen negaatio ei ole tosi, ei lause myöskään ole mielekäs.* En voi sanoa, että jompikumpi lauseista ”Jumala on olemassa” tai ”Jumala ei ole olemassa” olisi tosi. Tämä tekee lauseesta mielettömän. (vrt. Anscombe 1959, 64–67.)

Keskeiseksi ongelmaksi nousee sen ymmärtäminen, miten lauseen ja asiantilan vertaaminen tapahtuu. Wittgenstein sanoo lauseen olevan asiantilan kuva, mutta missä mielessä lause on kuva? Kuinka voimme tietää, että lause kuvaa todellisuuden oikein?

Wittgensteinin mukaan kielen ja todellisuuden looginen rakenne ovat samat. Juuri siksi kieli on todellisuuden kuva. Todellisuuden asiantilat koostuvat olioiden keskinäisistä suhteista. Kieli kuvaa näitä suhteita esimerkiksi sanomalla: ”kissa on karvainen”. Tähän perustuu myös semantiikan julkilausumattomuusperiaate. Kielen merkitys seuraa sen viittaussuhteesta maailmaan. Tämä viittaussuhde on jotain kielen ulkopuolista. Kielessä ei voi sanoa mitään, mikä ei kuuluisi kieleen. Siksi kielessä ei voi myöskään sanoa, mikä on kielen merkitys. Kielen merkitys ilmenee. Voi *osoittaa* asiantilaa ja sanoa: ”asia on niin ja niin”. Tästä osoittamisesta ei ole kuitenkaan mahdollista puhua kielen sisällä, kuten Wittgenstein tuo selvästi ilmi:

”Minkä voi osoittaa, sitä ei voi sanoa”²⁹ (*Tractatus* 4.1212).

²⁸ ”Jeder Satz, der einem anderen widerspricht, verneint ihn.”

²⁹ ”Was gezeit werden kann, kann nicht gesagt werden“

Hintikoiden mukaan kieli on Wittgensteinilla maailman *kuva*, mutta kielen looginen rakenne maailman loogisen rakenteen *peilikuva*. Ero kuvan ja peilikuvan välillä on tässä yhteydessä se, että peilikuva on identtinen kuvaamansa rakenteen kanssa. *Tractatuksessa* kielen looginen rakenne on isomorfinen maailman loogisen rakenteen kanssa. (Hintikka ja Hintikka 1986, 118–121.)

Kieli ei kuitenkaan ole identtinen maailman kanssa. Lause kuvaa *mahdollisen maailman* asiaintilan. Voimme hyvin kuvitella lauseen, jonka ilmaisema asiaintila ei vallitse. Tällaisenkin lauseen looginen rakenne saattaa silti vastata maailman loogista rakennetta. *Looginen avaruus* sisältää kaikki mahdolliset maailmat. (Stenius 1960, 52–54.) Esimerkiksi maailmassa W1 vallitsee asiointila A1, maailmassa W2 tämä asiointila ei vallitse. Edelleen maailmassa W3 vallitsee jokin asiointila, mikä ei vallitse loogisesti mahdollisissa maailmoissa W1 ja W2. Merkityksellisen lauseen ilmaisema asiointila vallitsee siis loogisessa avaruudessa, jossakin mahdollisessa maailmassa. Lause ”kissa on pöydällä” ei ole mieleton, vaikkei se pitäisi paikkaansa. Sen sijaan lause ”punainen on isompi kuin eilinen” on mieleton, se rikkoo kielen logiikan, eikä tällainen asiointila vallitse missään mahdollisessa maailmassa. Tämä pitää paikkansa kaikista metafysisistä lauseista, jotka *näyttävät* kieliopillisesti oikeilta, mutta eivät vallitse missään mahdollisessa maailmassa. Kielen ja maailman loogisen rakenteen identtisyys takaa sen, että lause on asiointilan kuva.

Edellä esitetystä seuraa, että kieli on maailman kuva niiden rakenteellisen samankaltaisuuden kautta. Ei ole mahdollista sanoa, mikä lauseen merkitys on, se ilmenee. Wittgenstein sanoo:

”Lause *osoittaa* merkityssisältönsä. Lause *osoittaa*, miten asiat ovat, *jos* se on tosi. Ja lause *sanoo*, että asiat ovat juuri siten.”³⁰ (*Tractatus* 4.022.)

Kielen kuvateoria antaa lauseen merkityksen, josta ei voi puhua. Merkityksen voi ainoastaan osoittaa (*Tractatus* 4.1211): voin sanoa ”kissa on pöydällä” ja osoittaa

³⁰ ”Der Satz zeigt seinen Sinn. Der Satz zeigt, wie es Sich verhält, wenn er wahr ist. Und er sagt, dass es sich so verhält.“

asiantilaa (kissa on pöydällä). Lauseen merkityksen on valjettava tästä yhteydestä kuulijalle, ja juuri tämä on linkki kielen ja maailman välillä.

Tractatuksen kuuluisa loppukaneetti ”Mistä ei voi puhua, siitä on vaiettava” saa kielen kuvateorian ymmärtämisen kautta myös keskeisen sisältönsä. Ensiksi, kuten olen jo maininnut, kielen merkityksestä ei voi puhua. Tämän lisäksi myös eettiset³¹ ja esteettiset lauseet ovat vaikenemisen kohteena. Esimerkiksi Hume osoitti, että eettiset lauseet eivät sijaitse empiirisessä maailmassa, koska olemisesta ei voi johtaa jonakin pitämistä (Hume 1739–40, 165–178). Täten minkään eettisen lauseen ei voi sanoa olevan sen enempää tosi kuin epätosikaan, sillä ne eivät kuvaa vallitsevia asiantiloja. Toisaalta Wittgenstein ei voisi hyväksyä myöskään humelaista käsitystä moraalista sympatian tunteisiin perustuvana, sillä silloin kyse ei ole eettisistä vaan suhteellisista arvoarvostelmista, joiden totuuden määrittäminen olisi *Tractatuksen* mielessä mahdollista.³²

Ylipäätään kaikki metafysiset, maailman ulkopuolella sijaitsevat lauseet ovat mielettömiä. Niillä ei voi olla mitään merkitystä. Vaikka Wittgenstein itse kunnioitti eettisten lauseiden ilmaisemisen yritystä, on tällaisista lauseista kuitenkin vaiettava, sillä mitään merkitystä niillä ei kielen kannalta ole.

2.2 *Tractatuksen* kantilaisuus

2.21 Transsendentaalinen deduktio

Edellä olen käsitellyt Wittgensteinin näkemystä, jonka mukaan kielen ja maailman looginen rakenne on sama. Tämän väitteen metafysisisten perusteiden etsiminen *Tractatuksesta* johtaa teoksen transsendentaaliseen tulkintaan, jonka puolesta Erik Stenius argumentoi vakuuttavasti jo 1960-luvulla.³³ Steniuksen jälkeen näkemys on ollut vallitseva suomalaisessa Wittgenstein-tutkimuksessa ainakin 1990-luvulle saakka,

³¹ Toisaalta Wittgenstein sanoo ”hyvän tai pahan tahdon” kenties muuttavan maailman rajoja. Silti ne eivät voi muuttaa tosiseikkoja, siis kielen avulla ilmaistavissa olevaa (vrt. *Tractatus* 6.42–6.43)

³² Katso erityisesti *LE* ja Tukiainen 1999, s. 1-39.

³³ Toinen mielenkiintoinen tulkintalinja on hylätä väite ja sen perustelut kokonaan, ks. luku 4.

ja se muodostaa nähdäkseni edelleen toisen keskeisen suuntauksen *Tractatuksen* tulkinnasta käytävässä keskustelussa. Tuoreemmassa keskustelussa erityisesti Heikki Kannisto on jatkanut Steniuksen viitoittamalla tiellä.

Kantin *Puhtaan järjen kritiikin* peruskysymys on: ”kuinka synteettiset arvostelmat a priori ovat mahdollisia?” Kant kritikoi leibniz–wolffilaista koulumetafysiikkaa, joka yritti asettaa teoreettisen järjen muotoja kysymyksiin, jotka eivät kuulu sen piiriin. Tällaisia kysymyksiä ovat mm. kysymykset kuolemattomasta sielusta tai moraalista. Keskeisenä piirteenä *Puhtaan järjen kritiikissä* onkin asettaa teoreettisen järjen rajat. (Stenius 1960, 214–215.) Kannisto (1996, 43) esittää *Tractatuksen* argumentaatiolinjan kulkevan Kantin tavoin tietokyvyn rakenteista kohti kokemusta ja kokemuksen kohteita.

Toisaalla Kannisto on todennut, kuinka Kantin filosofiaa määrittelee erityisesti eliminoinnin metodi. Tällä hän tarkoittaa ajatuskoetta, jossa kokemuksesta yritetään poistaa kaikki käsitteellinen aines siten, että se vielä kuitenkin pysyy kokemuksena. Jotta kokemus ei olisi silkkaa kaaosta, sillä on aina oltava jokin muoto. (Kannisto 1986, 116–117.) Meillä ei esimerkiksi voi olla kokemusta, jolla ei olisi jotain ajallis-avaruudellista paikkaa. Vaikka näkisimme harhoja, emme voi olla näkemättä niitä jossakin, vai minkälainen olisi väite: ”näin värittömän haamun ei missään”.

Eliminoinnin metodi osoittaa täten sen, miksi argumentaation on kuljettava tietokyvyn rakenteista kohti kokemusta ja sen kohteita. Meillä ei yksinkertaisesti voi olla kokemusta, joka ei olisi tietokyvylle alisteinen. Tässä mielessä eliminoinnin metodi on myös Kantin transsendentaalisen deduktion³⁴ perusta. Allison (2004, 159) pitää deduktiota erittäin vaikeaselkoisena osana Kantin filosofiaa, sillä hän *Puhtaan järjen kritiikin* eri painosten välillä esittää sen täysin eroavassa muodossa. Keskeisin idea deduktiossa vaikuttaisi kuitenkin olevan selvä: puhtaan järjen kategorioiden oikeuttaminen kokemuksen välttämättömiksi ennakkoehdoiksi (emt. 133).³⁵ Asian voi

³⁴ Ks. Kant (1781/1787) B 129–169.

³⁵ Deduktio ei tässä ilmeisesti viittaa totuuden säilyttävään päättelyyn vaan oikeusoppineiden legitimaatiovaateen oikeaksi todistamiseen. (ks. esim. Kannisto 1996, 43.)

kääntää myös toisinpäin toteamalla transsendentaalisen deduktion olevan tutkimusta kokemuksen ennakkoehdoista, jonka tuloksia kutsutaan ymmärryksen kategorioiksi.

Kannisto (1996, 43) tulkitsee deduktion lähtökohtana olevan tiedollisen kokemuksen olemassaolo, jota kaiken järkevän pohdinnan mahdollisuus edellyttää. Kokemus puolestaan vaatii subjekti–objekti, eli kokija–koettava, -erottelua. Jos kokemusta ei voisi erottaa ulkoisesta todellisuudesta, jäljelle jäisivät pelkät elämykset, joiden totuudesta emme voi muodostaa mielipidettä: totuusarvon muodostamisen edellytys on, korrespondenssiteorian mukaisesti, että voimme verrata kokemusta johonkin ulkoiseen todellisuuteen. Toisaalta emme kuitenkaan pääse kokemuksen ulkopuolelle suorittamaan tällaista vertailua. Kategoriat astuvat tässä mukaan: aistiharhat todetaan harhoiksi, koska ne eivät sovi edeltävän kokemuksen ja kategorioiden mukaiseen objektien järjestykseen.

Kannisto toteaa tällaisen kokemuksen mahdollisuuden välttämättömiä ehtoja, niihin kohdistuvaa tutkimusta ja tutkimuksen tuloksena esiintyvää järjestelmää nimitettävän transsendentaaliseksi. Tämä on myös syy, miksi *Tractatuksen* kantilainen tulkinta on samalla transsendentaalinen tulkinta. Kuitenkin siinä, missä Kantin tarkastelu on tietoteoreettinen, vaikuttaa Wittgensteinin pääpaino olevan semantiikassa. Kannisto sanookin, että ”kielellisen käänteän mukaisesti deduktion lähtökohta on muuttunut tiedollisesta kokemuksesta tiedollisen lauseen kokemukseksi” (ibid.).

Wittgenstein toteaa *Tractatuksessa* varsin kiinnostavasti:

”Logiikka on *ennen* kaikkea kokemusta – ennen sitä, että jokin on *niin tai näin*. Se on ennen kysymystä ’miten’, ei ennen kysymystä ’mitä’³⁶ (*Tractatus* 5.552.)

Logiikan apriorisuus ilmenee lainauksesta varsin selvästi: logiikka edellyttää jonkin olemassaoloa, mutta tämän olemassa olevan järjestyminen on sidoksissa logiikkaan itseensä. Kantilla kategoriat toimivat kaiken tiedon apriorisena ehtona, mutta Wittgensteinille logiikka on ennen merkityksellistä kieltä. Tämän vuoksi

³⁶ Die Logik ist vor jeder Erfahrung – Dass Etwas so ist. Sie ist vor dem Wie, nicht vor dem Was.

Wittgensteinille on mahdotonta puhua tästä, se vain ilmenee (vrt. *Tractatus* 6.54). Jos transsendentaalinen deduktio oli Kantille kategorioiden oikeutusta mahdollisen kokemuksen muotoina, täytyy sen Wittgensteinille olla logiikan oikeutusta mahdollisen kielen ennakkoehtoina. Tämän osoittaminen onkin Kanniston (1996) pyrkimysenä.

Kanniston (emt. 43) mukaan tiedollisen lauseen olemassaolo noudattaa bivalenssin periaatetta, eli se on joko tosi tai epätosi. Wittgenstein ilmaiseekin asian eksplisiittisesti: ”Lauseen täytyy lyödä todellisuus kiinni vaihtoehtoihin kyllä vai ei”³⁷ (*Tractatus* 4.023). Tämä olettaus on siis deduktion lähtöpiste. Deduktion kohde puolestaan on se kätkeyty rakenne, joka mahdollistaa tämän periaatteen soveltumisen kaikkiin merkityksellisiin lauseisiin.

Luvussa 2.13 olen esittänyt Wittgensteinin väitteen, jonka mukaan jokainen kompleksinen lause on joidenkin yksinkertaisempien lauseiden totuusfunktio. Kompleksisen lauseen totuusarvo määräytyy yksiselitteisesti näistä yksinkertaisemmista lauseista. Loogisen analyysin lopuksi meidän on tiedettävä elementaarilauseiden totuusarvot, jotka siis määräytyvät maailman kuvaussuhteen kautta. Ongelma on olennaisesti sama kuin Kantin transsendentaalisessa deduktiossa; meillä ei ole mitään mahdollisuutta verrata kielen ja maailman loogista muotoa ja todeta niiden vastaavan toisiaan.

”Logiikka ei ole oppi, vaan maailman peilikuva. Logiikka on transsendentaalista”³⁸
(*Tractatus* 6.13)

Kantin deduktion tavoin Wittgenstein esittää, että todellisuuden on muokkauttava kielen rakenteisiin jotta se tulisi mahdolliseksi kielellisen kuvauksen kohteeksi (Kannisto 1996, 47). Virheellinen kielenkäyttö voidaan todeta ainoastaan, jos se ei sovi kielen logiikkaan. Kielen ja logiikan yhtenevyyttä ei voi kuitenkaan ilmaista, sillä se on välttämätön ennakkoehto merkitykselliselle kielelle. Wittgenstein toteaaakin teoksensa lopussa:

³⁷ Die Wirklichkeit muss durch den Satz auf ja oder nein fixiert sein.

³⁸ Die Logik ist keine Lehre, sondern ein Spiegelbild der Welt. Die Logik ist transzendent.

”Lauseeni selventävät siten, että se, joka minut ymmärtää, huomaa lopulta lauseitteni olevan mielettömiä, noustuaan niitä pitkin – niiden päällä – niiden yläpuolelle. (Hänen on niin sanoakseni heitettävä pois tikkaat kiivettyään niillä ylös.)”³⁹ (*Tractatus* 6.54)

Kielen ja maailman loogisen rakenteen vastaavuus on merkityksellisen kielen transsendentaalinen ennakkoehto. Siksi siitä ei voi kielessä, kuvateorian mukaisesti, puhua. Wittgensteinin transsendentaalinen deduktio on tavallaan kehäpäätelmä; se ei onnistu osoittamaan kielen ja maailman vastaavuutta, ellei tätä vastaavuutta jo valmiiksi oleteta. Näin Wittgensteinillakin deduktio tarkoittaa juridista oikeutusta. Kielen ja maailman loogisen rakenteen vastaavuuden takaa se, että kielen looginen rakenne edeltää maailman muotoa, joka järjestyy kielen logiikan rakenteisiin sopivaksi. Siksi kielen, ajattelun ja maailman rakenteen vastaavuus ilmenee parhaiten siitä, ettemme voi ajatella mitään epäloogista, kuten näkymätöntä haamua ei missään.

Jos maailman rakenne todella mukautuu kielen rakenteisiin, jotka ovat olennaisesti samoja kuin ajattelun rakenteet (vrt. *Tractatus* 4), huomaamme varhaisen Wittgensteinin oikeastaan idealistiksi. Käsittelen seuraavaksi tarkemmin tätä Wittgensteinin lingvististä idealismia.

2.22 Lingvistinen idealismi

Idealismi on kanta, jonka mukaan todellisuudella ei ole itsenäistä tiedostavasta mielestä riippumatonta olemassaoloa (Rescher 1995, 412). Kantin filosofian nimitys kriittiseksi tai transsendentaaliseksi idealismiksi seuraa Steniuksen mukaan siitä, että kokemusten muoto on ihmismielen rakenteille alisteinen. Kant ei ole kuitenkaan idealisti tavanomaisessa mielessä, sillä hänelle tavanomainen subjekti on muiden havainto-objektien kanssa samassa fenomenien maailmassa oleva toimija. Meillä on kokemuksia itsestämme aistien välityksellä, ja tähän tavanomaiseen kokijaan nähden

³⁹ Meine Sätze erläutern dadurch, dass sie der, welcher mich versteht, am Ende als unsinnig erkennt, wenn er durch sie – auf ihnen – über sie hinausgestiegen ist. (Er muss sozusagen die Leiter wegwerfen, nachdem er auf ihr hinaufgestiegen ist.)

fenomenaalisen maailman kaikki oliot ovat olemassa yhtä todellisena kuin subjekti itse. (Stenius 1960, 220.)

Fenomenaalisen maailman oman ruumiinsa tiedostava subjekti on kuitenkin toissijainen *transsendentaaliselle subjektille*, joka asettaa kokemuksen ennakkoehdot. Esimerkiksi ajallisuus ja paikallisuus ovat myös oman itsemme kokemuksen ennakkoehtoja. Kaikkien havainto-objektien ideaalisuus on ideaalisuutta vain suhteessa transsendentaaliseen subjektiin, joka asettaa maailman kokemuksen ennakkoehdot. Maailmassa olevalle kokijalle, fenomenaaliselle subjektille, nämä ennakkoehdot ovat annettuna. (Ibid.)

Samassa mielessä voidaan myös *Tractatus*-kauden Wittgensteinia kutsua transsendentaaliseksi idealistiksi, joskin hänen kohdallaan on osuvampi puhua lingvistisestä idealismista. Wittgensteinin kantilaista tulkintaa voidaan jatkaa toteamalla, että kaikki kokemuksemme maailmasta ovat transsendentaalisella tasolla subjektiivisia. Stenius huomauttaa, että Wittgensteinilla kielen ymmärryksen pohjan laskeva ego on juuri empiirisestä – kielessä kuvailtavissa olevasta – itsestä erotettu transsendentaalinen subjekti. (Stenius 1960, 220–221.) Tämän vuoksi ”*kieleni rajat merkitsevät maailmani rajoja*”⁴⁰ (*Tractatus* 5.6). Kantilla transsendentaalinen subjekti asettaa kokemuksen rajat, Wittgensteinilla tämän rajan asettaa kieli. Kielen ilmaisuvoima kattaa kaikkien mahdollisten asiantilojen ilmaisemisen, kunhan nämä asiantilat koostuvat olioista. Muunlaisia asiantiloja ei voi edes ajatella vallitsevaksi.

Kantin tavoin Wittgenstein puhuu transsendentaalisesta subjektista, joskin käyttää siitä nimitystä metafyyminen subjekti:

”Subjekti ei kuulu maailmaan, vaan on maailman raja. Missä kohdin *maailmaa* havaitset metafyymsisen subjektin? Sanot, että tämä subjektin ja maailman suhde on samanlainen kuin silmän ja näkökentän suhde. Mutta silmää *et* todellisuudessa näe. Eikä mikään näkökentässä anna aihetta päätellä, että silmä näkee sen.”⁴¹ (*Tractatus* 5.632–5.633.)

⁴⁰ ”Die grenzen meiner Sprache bedeuten die Grenzen meiner Welt.”

⁴¹ “Das Subjekt gehört nicht zur Welt, sondern es ist eine Grenze der Welt. Wo in der Welt ist ein metaphysisches Subjekt zu merken? Du sagst, es verhält sich hier ganz wie mit Auge und Gesichtsfeld.

Kuten Kantilla, myös Wittgensteinilla metafyyminen subjektii määrittää maailman rajat. Metafyyminen subjektii asettaa kaiken havaitsemisen ja tätä kautta kielen ennakkoehdot, eikä siitä siksi voida puhua. Myös Wittgensteinilla voidaan erottaa lisäksi subjektii sellaisena, kuin se fenomeenien maailmassa esiintyy. Kielen kuvateorian mukaan voin nimittäin perustellusti puhua esimerkiksi jalastani biologisessa mielessä. Edelleen voidaan puhua psykologisesti minuudesta, ja juuri tähän arkikielen subjektii samastuu. Sen sijaan metafyyminen subjektii ilmenee vain maailmani rajoina:

”Näin ollen filosofiassa todella voidaan puhua ei-psykologisesti minuudesta [eräässä mielessä]. Minuus tulee mukaan filosofiaan siksi, että ’maailma on minun maailmani’. Filosofian minuus ei ole ihminen, ei ihmisruumis tai se ihmisielu, jota psykologia käsittelee, vaan metafyyminen subjektii, maailman raja – ei sen osa.”⁴²(Emt. 5.641.)

Tractatusta edeltävissä *Muistikirjoissa* Wittgenstein käsittelee samaista kohtaa sanomalla lisäksi, että oma ihmisruumiimme on osa maailmaa aivan kuten kasvit, eläimet, kivet ja muut oliot (*NB*, 2.9.1916). On siis perusteltua puhua myös Wittgensteinin kohdalla erikseen filosofisesta ja fysikaalisesta subjektista.

Filosofinen tai metafyyminen subjektii vastaa Wittgensteinilla kielen logiikkaa, joka edeltää maailman rakennetta, muttei olemassaoloa (*Tractatus* 5.52). Siksi kielen logiikka on pysyvää. Vastaavasti myös oliot ovat pysyviä, mutta niiden instantioituessa muodostuvat asiantilat kontingenteja. Tämä käy yksiin Wittgensteinin loogisen avaruuden metaforan kanssa:

Aber das Auge siehst du wirklich nicht. Und Nichts *am Gesichtsfeld* lässt darauf schliessen, dass es von einem Auge gesehen wird.“

⁴² “Es gibt also wirklich einen sinn, in welchem in der Philosophie nichtpsychologisch vom ich die Rede sein kann. Das Ich tritt in die Philosophie dadurch ein, dass, ’die Welt meine Welt ist’. Das Philosophische Ich ist nicht der Mensch, nicht der menschliche Körper, oder die menschliche seele, von der die Psychologie handelt, sondern das metaphysische Subjekt, die Grenze – nicht ein Teil – der Welt.“

”Lause määrittää jonkin paikan loogisessa avaruudessa. Pelkkä sen rakenneosien olemassaolo, pelkkä mielekkään lauseen olemassaolo, takaa tämän logiikan avaruuden paikan olemassaolon.”⁴³ (*Tractatus* 3.4)

Kaikki loogisen avaruuden, eli olioiden kaikkien mahdollisten järjestyksien, ulkopuolelle sijoittuvat lauseet, ovat transsendenteja. Siksi Wittgenstein sanookin kielen rajojen merkitsevän maailman rajoja. Maailma, josta Wittgenstein tässä puhuu, ei ole aktuaalisesti vallitsevien asiointilojen kokonaisuus, vaan kaikkien mahdollisten maailmojen kokonaisuus. Tätä tarkoittaa Wittgensteinin väite: ”logiikan apriorisuus on siinä, ettei ole *mahdollista* ajatella epäloogisesti” (*Tractatus* 5.4731).

Kuvailin idealismin kannaksi, jossa todellisuudella ei katsota olevan itsenäistä mielestä riippumatonta olemassaoloa. Wittgensteinin nimitys lingvistiseksi idealistiksi seuraa puolestaan siitä, että maailmalla ei ole olemassa kielen logiikasta riippumatonta olemassaoloa. Koska Wittgenstein ei tietenkään tarkoita, että maailman olemassaolo riippuisi jostain olemassa olevasta kielestä, täytyy hänellä erottaa kaksi erilaista kielen tasoa. Lingvistinen idealismi pitää paikkansa primaarisesta kielestä, joka on kaikkien luonnollisten kielten ja maailman taustalla vaikuttava looginen rakenne. Wittgensteinin idealismi johtaa näin eräänlaiseen solipsismiin.

2.23 Transsendentaalinen solipsismi

Solipsismilla tarkoitetaan oppia, jonka mukaan maailma on viimekädessä minun maailmani, eikä mitään muuta ole olemassa. Solipsisti saattaa myös ajatella, että vain ensimmäisen persoonan subjektilla on pääsy maailmaan sellaisena kuin se on. Tässä mielessä solipsismi on äärimmäistä skeptisismää. (Vinci 1995, 861.) Wittgenstein kirjoittaa:

”Mitä solipsismi *tarkoittaa*, on näet aivan oikein. Sitä ei vain voi *sanoa*, vaan se ilmenee. Maailma on *minun* maailmani ja tämä ilmenee siitä, että *kielen* (ainoan kielen, jota ymmärrän) rajat merkitsevät *minun* maailmani rajoja.”⁴⁴ (*Tractatus* 5.62.)

⁴³ Der Satz bestimmt einen Ort im Logischen Raum. Die Existenz dieses logischen Ortes ist durch die Existenz der Bestandteile allein verbürgt, durch die Existenz des sinnvollen Satzes.

Wittgenstein käsittää tässä solipsismin metafyyssisenä kantana. Mitään metafyyssistä ei *Tractatuksen* kielikäsitteiden mukaan kuitenkaan voi ilmaista, kuten olen luvussa 2.13 tuonut ilmi. Kielessä ei voida osoittaa mitään maailman ulkopuolista. Silti se, mitä solipsismi yrittää sanoa, on aivan oikein. *Tractatuksessa* kielen merkitys seuraa sen viittaussuhteesta eri tavoin järjestyneisiin fenomenalisiin tyyppeihin. Nämä tyypit ovat meille russellilaisessa mielessä tuttuja, sillä ne ovat välittömästi läsnä kaikessa aistihavainnossamme. Wittgenstein kuvailee näin *Tractatuksessa* fenomenologista kieltä, jossa kielen merkitys ymmärretään sen kautta, kuinka se viittaa meille välittömästi ilmeneviin fenomeneihin. Solipsismin metafyyssistä oikeutusta ei voi tällaisen kielikäsitteiden mukaan ilmaista, vaan se ilmenee.

Wittgensteinille maailma on metafyyssisen subjektin maailma, ja tämä ilmenee siitä, että *ainoan* ymmärtämäni kielen rajat merkitsevät maailmani rajoja (*Tractatus* 5.62). Jotkut englanninnokset kääntävät tämän ”[...]der Sprache, die allein ich verstehe[...]” -kohdan ”[...] of that language which *alone* I understand[...]”⁴⁵ tai jopa “the language, which I alone understand”⁴⁶. Näin tulkittuna vain minun kieleni on merkityksellinen kieli ja vain minä ymmärrän sen. Kuten sanottua, tämän kielen ulkopuolelle asettuminen ei ole mahdollista.

Vaikka Hintikka (1958) vakuuttavasti argumentoikin oikean englanninnoksen olevan “the only language that I understand”, ei tämä vaikuta tässä esittämääni solipsismitulkintaan. ”Ainoa ymmärtämäni kieli” on ainoa juuri siinä perustavassa mielessä, että kielen logiikka määrittää rajat kaikille ymmärtämilleni kielille. En yksinkertaisesti voi kuvitella kieltä, jonka looginen rakenne eroaisi tietämästäni.

Kanniston (1986, 144) mukaan Wittgensteinin solipsismi on luonnollinen seuraus hänen idealismistaan ja Wittgenstein päätyy siihen yhdistämällä referentiaalisen

⁴⁴ ”Was der Solipsismus nämlich meint, ist ganz richtig, nur lässt es sich nicht sagen, sondern es zeigt sich. Dass die Welt meine Welt ist, das zeigt sich darin, dass die Grenzen der Sprache (der Sprache, die allein ich verstehe) die Grenzen meiner Welt bedeuten.“

⁴⁵ Pears & McGuinness (1963).

⁴⁶ J.O. Urmson 1956, 135.

merkitysteorian ja objektien fenomenalisen luonteen. Koska kielen merkitys seuraa viittaamisesta ainoastaan asiantiloihin, jotka ovat fenomenalisesti minulle annettuina, ne eivät voi olla annettuna kenelläkään muulle. Koska ymmärrämme myös muiden ihmisten puhetta mainiosti, poikkeaa Wittgensteinin solipsismi luonteeltaan luvun alussa esittämästäni solipsismin määritelmästä. Kannisto käyttää esimerkkinään Russellin kirjettä Ottoline Morrellille, josta selviää, kuinka Wittgenstein pohtii solipsismin mielekkyyttä jo vuonna 1912. Kirjeessä Russell kertoo, että vaikka solipsismi olisi totta, se ei vaikuttaisi Wittgensteinin mukaan tulkintoihin tieteistä.

Tractatuksen vaiettu totuus solipsismista on seuraava: Mitä tahansa väitetäänkin, väitetään minun toimestani, sillä jokaisen proposition ilmoittama ajatussisältö on minun ajatussisältöni, tai en voisi ymmärtää sitä. En voi ajatella kuin omia ajatuksiani, ja näiden ajatusten totuusehdot perustuvat *minun* kokemuksilleni. Tämän vuoksi tarkoittaa aivan samaa sanoa ”minä havaitsen tuon pallon punaiseksi” kuin ”tuo pallo on punainen”. (Emt. 146.)

Kannisto osoittaa, että idealismi on Wittgensteinin ajattelussa oikeassa siinä suhteessa, että mahdollinen kokemus ei voi koskaan ylittää ajattelun ja kielen asettamia rajoja (Emt. 149). Kieli viittaa aina mahdolliseen asiantilaan, loogisen avaruuden jonkin mahdollisen maailman tosiasiaan. Solipsismi on tämän idealismin pidemmälle viety muoto, joka seuraa siitä triviaalista seikasta, että kaikki tietämäni ajatukset ja kokemukset ovat minun mielensisältöjäni (ibid.).

Wittgensteinin toteamus, että solipsismin totuus ei vaikuta tulkintoihin tieteistä, perustuu transsendentaalisen ja fenomenalisen tason erotteluun. Wittgensteinin solipsismi on luonteeltaan transsendentaalista, mutta tieteet ovat fenomenalisia. Tätä tarkoittaa Wittgensteinin toteamus:

”[...] solipsismi – johdonmukaisesti kehitettynä – yhtyy puhtaaseen realismiin. Solipsismin minuus kutistuu ulottuvuutta vaille olevaksi pisteeksi ja jäljelle jää siihen koordinoitu todellisuus.”⁴⁷ (*Tractatus* 5.64)

ja edelleen *Muistikirjoissa*:

”Tie, jota olen kulkenut, on tämä: Idealismi erottaa ihmiset maailmasta ainutkertaisena, solipsismi erottaa vain minut, ja lopulta näen, että minäkin kuulun muuhun maailmaan. Toisaalta jäljelle *ei* siis jää *mitään*, toisaalta jäljelle jää ainutkertainen *maailma*. Tällä tavoin Idealismi johtaa perinpohjin ajateltuna realismiin.”⁴⁸ (*NB* 15.10.1916.)

Solipsismi on realismia suhteessa maailmaan jossa olemme, eikä se ole mielekäs kanta tässä maailmassa itsekkin toimivalle keholle tai psykologian tutkimalle mielelle. Solipsismi kutistuu olemattomiin, koska siitä ei voi mielekkäästi puhua. Sen sijaan solipsismi on välttämättä läsnä transsendentaalisella tasolla, josta meidän on vaiettava. Maailmamme rajoja sisältäpäin tarkastellessa ilmenee, että maailma on transsendentaalisesti minun maailmani.

Edellisen lainauksen solipsismin ja realismin yhtymisestä nähdään kuitenkin tuottavan Wittgensteinin solipsismitulkinnalle tiettyjä vaikeuksia. Pihlströmin mukaan mitkään yksinkertaiset kumoamisyritykset eivät kuitenkaan ole osuvia (2004, 92). Esimerkiksi Mooren kuuluisa todistus ulkomaailman olemassaolosta seurasi ”common-sense” -filosofiaa ja tapahtui oikeaa kättä nostamalla. Ihmisten myös pitäisi tämän pohjalta tietää, että jotain mielensisältöjeni ulkopuolista on olemassa. Rationaalinen ihminen ei epäile kätensä, eikä sen koommin muunkaan ulkomaailman olemassaoloa. Tällainen realismi ei ole kuitenkaan mitenkään ristiriidassa wittgensteinilaisen solipsismin kanssa. Moore viittaa koko ajan fenomenalisen subjektin itsetietoisuuteen, ja tällainen näennäissolipsismi yhtyy realismiin *Tractatuksen* (5.64) mielessä. Sen sijaan

⁴⁷ ”[...] Solipsismus, streng durchgeführt, mit dem reinen Realismus zusammenfällt. Das Ich des Solipsismus schrumpft zum ausdehnungslosen Punkt zusammen, und es bleibt die ihm koordinierte Realität.“

⁴⁸ Der Weg, den ich gegangen bin, ist der: Der Idealismus scheidet aus der Welt als unik die Menschen aus, der Solipsismus scheidet mich allein aus, und endlich sehe ich, dass auch ich zur übrigen Welt gehöre, auf der einen Seite bleibt also *nichts* übrig, auf der anderen als unik *die Welt*. So führt der Idealismus streng durchdacht zum Realismus.

metafyysinen subjekti asettaa kuitenkin myös Mooren käden kokemisen ennakkoehdot. Psykologisen (empiirisen) subjektin näkökulmasta henkilö kokee asiantilat samalla tavalla, olipa hän idealisti tai realisti. Siksi transsendentaalinen solipsisti voi hyvin olla empiirinen realisti (Kannisto 1986, 147).

Wittgensteinin transsendentaalinen solipsismi seuraa myös siitä, että *Tractatuksen* ontologia ei salli solipsismia missään tavanomaisessa mielessä. Jos solipsismin subjekti on maailmassa, osa maailmaa, on oppi solipsismista itsensä kumoava. Jos subjekti ei ole maailmassa, solipsismilla ei ole sisältöä. (Pears 1987, vol. 1, 153.)

Esittämäni *Tractatuksen* kantilainen tulkinta jakaa Wittgensteinin kielinäkemys kahteen eri tasoon. Kieli, josta varhainen Wittgenstein on kiinnostunut, on jokapäiväisestä puhekielestämme eroava primaarikieli. Primaarikieli on tavallisen puhekielemme taustalla vaikuttava looginen rakenne. Tämä tekee *Tractatuksesta* viime kädessä teorian yksityisestä kielestä, jolla tarkoitetaan sellaista kieltä, jonka lauseilla on merkitystä vain lauseiden esittäjälle itselleen. Wittgensteinin myöhäisfilosofian niin kutsutun yksityisen kielen argumentin on usein nähty kiistävän tällaisen yksityisen kielen mahdollisuuden. Eräs mahdollisuus on väittää, että Wittgenstein hylkää näkemyksensä primaarisesta kielestä ja keskittyy jokapäiväisen kielemme tutkimiseen. Esittelen seuraavissa luvuissa Hintikoiden ja uuswittgensteinilaisten jatkuvuustulkintojen näkemyksiä primaarisen ja jokapäiväisen kielen suhteesta Wittgensteinin filosofiassa.

3. Hintikoiden Wittgenstein ja yksityisen kielen argumentti

3.1 Kieli universaalina mediumina

Merkittävä osuus Jaakko Hintikan filosofisesta työstä ainakin viimeisen kahden vuosikymmenen aikana on keskittynyt Ludwig Wittgensteinin filosofian tutkimiseen. Hänen tärkein Wittgensteinia käsittelevä teoksensa on jo yli 20 vuotta sitten ilmestynyt *Investigating Wittgenstein*. Tuo teos, kuten monet muut Hintikan artikkelit, on

kirjoitettu hänen silloisen vaimonsa Merrill B. Hintikan kanssa. *Investigating* –teoksen alussa Jaakko Hintikka toteaaakin, ettei ole mahdollista tai edes mielekästä yrittää aina erottaa hänen ja hänen vaimonsa tulkintoja toisistaan, minkä vuoksi käytän tästä tulkinnasta nimitystä Hintikoiden Wittgenstein.⁴⁹ Tässä luvussa esittelen Hintikoiden Wittgenstein-tulkintaa eräänä esimerkkinä lausumattomuustulkinnasta.

Wittgenstein-tutkimuksissaan Hintikat eivät päädy *perinteisiksi*⁵⁰ luonnehtimiensa tulkintojen kannattajiksi. Tämä on piirre, joka yleensä kaikkia filosofien tulkitsijoita määrittää. Hintikat kuitenkin erottautuvat kiistatta muista tulkitsijoista, sillä heidän näkemyksensä ei ole yleisesti hyväksytty. Jos perinteisellä Wittgenstein-tulkinnalla tarkoitetaan tässä kantaa, jonka mukaan Wittgensteinillä olisi selvästi erotettavissa kaksi erilaista filosofiaa, ovat Hintikat pikemminkin taipuvaisia näkemään Wittgensteinin filosofiassa tiettyä jatkuvuutta.

Hintikoiden sijoittaminen tällaisiin *Wittgensteinin jatkuvuustulkitsijoihin* on kuitenkin melko ongelmallista, sillä he tuskin itse hyväksyisivät tällaista näkemystä. He kirjoittavatkin, että ”tietyissä mielessä on olemassa kaksi Wittgensteinia” (Hintikka ja Hintikka 1986, 137). Näkemyksensä perustana Hintikat erottelevat kaksi toisistaan poikkeavaa kielinäkemystä varhaisen ja myöhäisen Wittgensteinin filosofioista, ja nämä näkemykset esittelen tässä luvussa myöhemmin.

Hintikoiden katsannossa kaksi kielinäkemystä ovat kuitenkin ainoa merkittävä ero kahden Wittgensteinin välillä, ja juuri tähän perustan kantani sijoittaa heidät jatkuvuustulkitsijoihin.⁵¹ Näiden kielten välillä on lisäksi huomattavia samankaltaisuuksia: Hintikoiden mukaan sekä varhaisen että myöhäisen Wittgensteinin merkitysteoria yhdistää kieltä ja maailmaa, joskin myöhäinen Wittgenstein katsoo

⁴⁹ Mainitsen erikseen, jos artikkeli on yksin Jaakko tai Merrill B. Hintikan kirjoittama.

⁵⁰ Toisaalta Hintikat eivät juuri kerro, mitä nämä perinteiset tulkinnat ovat, ja nykynäkökulmasta Hintikat voitaisiin itsekkin laskea eräässä mielessä perinteisiin tulkintoihin. Hintikat nimittäin kannattavat näkemystä Wittgensteinista ”teesejä luovana filosofina”, kuten tässä luvussa osoitan. On mainittava, että Hintikat eivät myös eksplisiittisesti halua tehdä pesäeroa esimerkiksi von Wrightin Wittgensteiniin nähden, vaikka ovatkin tähän nähden silti monelta osin kerettiläisiä jo pelkän vahvan jatkuvuutensa takia. (vrt. esim. von Wright 1964, 266–280 ja 334–346)

⁵¹ Hintikat sanovat: ”[...] Wittgenstein’s switch from a phenomenological to a physicalistic language was the *only* initial change in his philosophical position.” (Hintikka ja Hintikka 1986, 147.)

suoran viittaamisen mahdolliseksi. Koko Wittgensteinin tuotannon läpi jatkuu myös oletus kielestä *universaalina mediumina*.

Van Heijenoortin Fregetutkimuksia seuraten (Jaakko) Hintikka jaottelee kaksi erilaista kielinäkemyistä, jotka ovat *kieli universaalina mediumina* ja *kieli kalkyylina*. Jälkimmäisessä kannassa kieli toimii minkä tahansa kalkyylin tavoin ja siitä voidaan aina nostaa metateoreettisia kysymyksiä. Voimme esimerkiksi kertoa lauseen merkityksen. Jos kieli nähdään universaalina mediumina, emme voi kuvailla kieltä kielen ulkopuolelta, sillä tämä kuvailu on itsessäänkin kielen käyttöä. Kielestä universaalina mediumina seuraa semantiikan lausumattomuus. (Hintikka ja Hintikka 1986, 1-2.)

Semantiikan lausumattomuudesta ei kuitenkaan seuraa sen mahdollisuus. Jos semantiikan kohteena ovat kieli–maailma-relaatiot, näistä relaatioista voi silti olla monta näkemystä, joskaan niitä ei voi ilmaista kielessä. Hintikoiden mukaan tämä näkemys pätee myös Wittgensteinilla, jolla on sekä varhais- että myöhäisfilosofiansaan selvä näkemys kielen ja maailman suhteesta. Vaikka tämä suhde ei ole kielessä ilmaistavissa, nuori Wittgenstein kuitenkin katsoi sen ilmenevän erityisellä kielenkäytön tavalla. *Tractatuksesta* tulee täten ilmetä kielen merkitys. Tämän vuoksi Hintikat saattavat myös kuvailla Wittgensteinia *semantikoksi ilman semantiikkaa* (Emt. 2).

3.11 *Tractatuksen* fenomenologinen kieli

Hintikoiden näkemykset *Tractatuksesta* ovat pitkälti luvussa 2 esitetyn kaltaiset.⁵² Semantiikan lausumattomuus seuraa osoittamisen ja sanomisen välisestä erosta, eikä kielessä voi ilmaista primitiivitermien merkitystä käyttämättä lauseita, jotka myös koostuvat primitiivitermeistä (*Tractatus* 3.236). Kieli on *Tractatuksessa* universaalina mediumina, sillä kielen ulkopuolelle asettuminen tarkoittaisi samalla logiikan

⁵² Käytin esitykseni pohjana pitkälti Erik Steniuksen tulkintaa, josta Jaakko Hintikka on todennut: ”teorian perusaatteen on kaikkia muita paremmin selvittänyt suomalainen Erik Stenius” (Hintikka 1982, 162).

ulkopuolelle asettumista, eli maailman rajojen ylittämistä. (Hintikka ja Hintikka 1986, 6).

Hintikat myös katsovat *Tractatuksen* oliot tuttuusobjekteiksi. Tätä he perustelevat ensiksi Wittgensteinin Russell-taustalla. *Theory of Knowledge* –teoksessa Russell laajentaa aiempaa näkemystään, jonka mukaan tieto ja merkitys propositionien atomaarisista osista perustuu tuttuudelle. Vuoden 1913-teoksessa hän yrittää saattaa myös loogisen muodon (erityisesti kompleksisten propositionien loogisen muodon) tuttuuden kohteeksi. Tämän tehdäksään hän esittelee kaksi tuttuuden luokkaa: (i) *konkreettiset tuttuusobjektit*, jotka sisältävät sekä partikulaarit että universaalit, ja (ii) *loogiset muodot*.⁵³ Wittgenstein hylkää jälkimmäiset, koska *Tractatuksen* logiikka on apriorista, mutta säästää konkreettiset tuttuusobjektit. Tiedetään, että Wittgenstein kritisoi Russellin teoriaa ja että *Tractatuksen* keskeiset ideat muodostuivat tuossa vaiheessa, joten vaikuttaa perustellulta sanoa *Tractatusta* Russellin teorian parannelluksi versioksi.⁵⁴ Tämä on ainakin teoksen yksi piirre, joskin se sisältää paljon myös sellaista, mihin Russellin teoria ei ota mitään kantaa. Tällä perusteella *Tractatuksen* oliot todella vaikuttavat tuttuusobjekteilta. (Hintikka ja Hintikka 52–55.)

Varsinainen argumentti tuttuusobjektitulkinnan puolesta on Hintikoilla kuitenkin huomattavasti monimutkaisempi, ja Russell-tausta on vain yksi historiallinen peruste uskoa siihen. *Tractatuksen* objekteja lähdetään tarkastelemaan niiden olemassaolosta vaikenemisen kautta. *Tractatuksessa* voidaan puhua *tietynlaisista* objekteista, muttei yksittäisen objektin *olemassaolosta*. (Hintikka ja Hintikka 1986, 46–48.) Hintikat poimivat monia esimerkkejä osoittaakseen tämän:

”[...] emme voi sanoa logiikassa: maailmassa on sitä ja tätä, muttei tätä ja tuota.”⁵⁵
(*Tractatus* 5.61.)

⁵³ Russell itse erottaa partikulaarit, universaalit ja loogiset muodot kolmeksi eri luokaksi. (Russell 1984, 100.)

⁵⁴ Ks. erityisesti Pears 1977.

⁵⁵ “Wir können [...] in der logic nicht sagen: Das und das gibt es in der Welt, jenes nicht.“

”Olioita voin vain *nimittää*. Merkit edustavat niitä. Voin ainoastaan puhua *niistä*, en voi *ilmaista niitä*. Lause voi sanoa vain, *millainen* olio on, ei *mitä* olio on.”⁵⁶ (Emt. 3.221.)

Emme voi sanoa, mitä maailmassa ei ole, sillä emme voi ymmärtää mihin oloon silloin viitataan. Tällaiset lauseet ovat silkkaa metafysiikkaa. Voimme ainoastaan nimetä maailman olion, ja kertoa, mitä se on tai ei ole. Hintikoiden mukaan vastaava asia ilmenee käyttäessämme erillistä eksistenssikvanttoria, jonka tehtävä on osoittaa vanhempi filosofinen oppi: olemassaolo ei ole olion ominaisuus. Wittgenstein ei kuitenkaan hyväksy oppia tällaisenaan, sillä eksistenssikvantifiointi sallii olemassaolosta puhumisen kielessä. (Hintikka ja Hintikka 1986, 47.)

Wittgenstein suhtautuu eksistenssikvantifiointiin penseästi, sillä sen tehtävänä on vain osoittaa, kuinka ”muuttujanimi 'x' on näennäiskäsitteen *olio* varsinainen merkki” (*Tractatus* 4.1272). Olio on näennäiskäsite, sillä siitä ei voida puhua. Lauseet muotoa ”on olemassa olio...” kirjoitetaan (Fregen) käsitekirjoituksessa aina muotoon ” $(\exists)x$...”. Esimerkiksi lause ”on olemassa tuoli” kirjoitetaan ” $(\exists)x T(x)$ ” (jossa T on predikaatti ”on tuoli”). Olion voi nimetä, joten olisi aivan sama sanoa T(a) eli ”olio a on tuoli”. Ei ole olemassa lausetta ” $(\exists)x$ ”, eikä eksistenssikvantifiointia tarvita kuin näennäiskäsitteen ilmaisemiseen. Sisällöllisesti on sama asia sanoa ”on olemassa olio, joka on tuoli” kuin sanoa ”on olemassa tuoli”. Siksi emme myöskään kielessä voi sanoa *olion* olevan olemassa kuten voimme sanoa auringon olevan olemassa. Wittgenstein myös sanoo tämän *Tractatuksessa*:

”Elementaarilause sisältää jo kaikki loogiset operaatiot, sillä 'fa' sanoo saman kuin $(\exists x).fx.x=a$ ”⁵⁷ (5.47)

Uskoakseni kaikki kvantifioidut lauseet ovatkin *Tractatuksen* kielinäkemyksen mukaan elementaarilauseiden totuusfunktioita. Esimerkiksi lause ”huoneessa on musta tuoli” ($(\exists x)(\text{Huoneessa}(x)\&\text{Tuoli}(x)\&\text{Musta}(x))$) on lauseen ”tämä tuoli on musta”

⁵⁶ “Die Gegenstände kann ich nur nennen. Zeichen vertreten sie. Ich kann nur von ihnen sprechen, sie aussprechen kann ich nicht. Ein Satz kann nur sagen, wie ein Ding ist, nicht was es ist.“

⁵⁷ Sind ja schon im elementarsatze alle logischen operationen enthalten. Denn ”fa” sagt dasselbe wie $(\exists x).fx.x=a$ ”

(”Tuoli(a)&Huoneessa(a)&Musta(a)”) totuusfunktio. Riittää havaita huoneessa yksi musta tuoli, jotta tiedämme lauseen todeksi. Jälkimmäinen lause on analysoidumpi versio (joskaan ei elementaarilause) edellisestä ja ilmoittaa edellisen totuusehdot ilman kvanttoreita. Jos voimme sanoa jostain huoneesta olevasta ”tämä tuoli on musta”, tiedämme myös lauseen ”huoneessa on musta tuoli” todeksi. Vastaavalla tavalla universaalikvantifioitu lause ”kaikki huoneen tuolit ovat mustia” on lauseen ”tämä tuoli on musta & tämä tuoli on musta &...” totuusfunktio, kun analysoidumpi lause käy läpi kaikki huoneen tuolit.⁵⁸ Siksi eksistenssikvantifiointikin on vain yksi kielellinen apukeino yksinkertaisempien (pidemmälle analysoitujen) lauseiden ilmaisemiseen. (vrt. Diamond 2000, 269; Hintikka ja Hintikka 1986, 109–112.)

Hintikoiden (1986, 56) mukaan objektien olemisen ilmaisemattomuus on se tausta, jonka vuoksi Wittgenstein hylkää loogisen muodon tuttuustiedon kohteena. *Tractatus*essa sanotaan:

”Se ’kokemus’, jota tarvitsemme ymmärtääksemme logiikkaa, ei ole kokemusta, että jokin on niin tai näin, vaan että jokin *on*. – mutta tämä ei olekaan *mitään* kokemusta. Logiikka on *ennen* kaikkea kokemusta – ennen sitä, että jokin on *niin tai näin*. Se on ennen kysymystä ’miten’, ei ennen kysymystä ’mitä’.”⁵⁹ (5.552)

Tämän pohjalta Hintikat argumentoivat, kuinka Wittgensteinilla kaikkien loogisten muotojen mahdollisuus sisältyy objekteihin, niiden järjestymiseen tietyllä tavalla. Kaikki oliot ovat järjestäytyneet maailmassa tietyllä tavalla, ja logiikka on ennakkoehto tämän muodon ymmärtämiselle. (Hintikka ja Hintikka 1986, 56.) Oliota emme tavoita ilman loogista muotoa, ja siksi emme voi puhua olion (sinänsä) olemassaolosta. Tämän vuoksi tietomme olioista tulee perustua vain tuttuudelle.

Hintikat jatkavat vielä osoittamalla, kuinka tällainen tulkinta lisäksi tekee ymmärrettäväksi monet *Tractatus*en kohdat, kuten lauseen ”kieleni rajat merkitsevät

⁵⁸ Tämä sama pätee kaikkiin universumin olioihin, sillä kielessä ei voida muutenkaan viitata olioihin, joita fenomenalisessa maailmassa ei ole.

⁵⁹ ”Die ’Erfahrung’, die wir zum Verstehen der Logik brauchen, ist nicht die, dass sich etwas so und so verhält, sondern, dass etwas ist: aber das ist eben keine Erfahrung. Die Logik ist vor jeder Erfahrung – dass etwas so ist. Sie ist vor dem Wie, nicht vor dem Was.

maailmani rajoja” (5.6). Näihin argumentteihin ei kuitenkaan tarvitse mennä pidemmälle, sillä olen luvussa 2 selvittänyt näiden *Tractatuksen* lauseiden merkityksen. Tässä kohdin riittää mainita, kuinka näkemys liittyy Hintikat Wittgenstein-tulkintojen kantilaiseen perinteeseen ja solipsismiin suunnilleen siinä mielessä, kuin luvussa 2.23 olen asian esittänyt.

Tuttuusobjektitulkinna keskeinen seuraus Hintikoilla on se, että tämän perusteella he saattavat kuvailla *Tractatusta* fenomenologisen (tai fenomeno-*loogisen*) kielen teoriana. *Tractatuksen* loogisesti analysoitu kieli on fenomenologinen siitä yksinkertaisesta syystä, että kielen merkitys seuraa viittaussuhteesta välittömästi annettuun dataan, fenomeeneihin. Yksinkertaisten objektien loogiset muodot määrittävät kaikki loogiset muodot, ja nämä yksinkertaiset objektit ilmenevät meille aistihavainnossa. (Hintikka ja Hintikka 1986, 60–61; 148.)

Käsitteen ”fenomenologinen” käyttö tässä yhteydessä saattaa tuntua hieman omituiselta. Hintikka ja Hintikka selittävät tämän sillä, että näkemys on samankaltainen fenomenologien perusidean kanssa. Sen mukaan maailman käsitteellinen rakenne paljastuu välittömässä aistihavainnossa. Ero fenomenalismiin, jonka mukaan maailma koostuu havainnoista, seuraa Wittgensteinin teorialle antamasta loogisesta ominaispiirteestä. Fenomenologia antaa fysiikan kielen kieliopin, ja toisin kuin fysiikka, fenomenologia esittää pelkkiä mahdollisuuksia, ei lakeja. (Emt. 148–151.)

Fenomenologisen kielen teoriana *Tractatus* on myös viime kädessä *yksityisen kielen* teoria. Yksityisellä kielellä tarkoitetaan kieltä, joka on ainoastaan minulle avoin, eikä kenelläkään muulla ole periaatteessakaan mahdollisuutta oppia sitä. Koska kielen merkitys seuraa viittaussuhteesta minulle välittömästi avoimeen havainnonsisältöön, on tämän kielen merkitys myös välttämättä yksityinen. Kukaan muu ei tietenkään voi päästä käsiksi minun havaintooni, joten muiden kieli ei myöskään voi liittyä minun kieleni viittauskohteisiin. Kanta liittyy semanttiseen solipsismiin – kuten Hintikat (1986, 66) sitä kuvailevat – sikäli, että vaikka olisinkin empiirinen realisti, ei ole mitään mielestä riippumatonta semanttista tosiseikkaa, johon kaikki sanoillaan viittaavat.

3.12 Annus mirabilis ja fysikalistinen kieli

Hintikoiden mukaan Wittgensteinin ajattelun keskeisin muutos perustuu sille, että hän katsoo tällaisen fenomenologisen kielen mahdottomaksi. Muutos tapahtuu vuonna 1929, jolloin Wittgenstein palasi Cambridgeen. Annus mirabilis – epätavanomainen vuosi – on Hintikoiden leikkisä nimitys tästä vuodesta, mikä rinnastaa Wittgensteinin Einsteiniin mielenkiintoisella tavalla.⁶⁰ Kuten Einstein lasi pohjan modernille fysiikalle *Annus Mirabilis* -artikkeleissaan vuonna 1905, laskee Wittgenstein pohjan uudelle kielinäkemykselleen vuonna 1929, tarkemmin ottaen Lokakuussa.

Wittgensteinin epäily fenomenologista kieltä kohtaan alkaa tässä tulkinnassa siitä huomiosta, että fenomenologisen kielen lisäksi voidaan ajatella myös fysiikan kieli. Kun fysiikan kielen päämääränä ovat tosiasiat, fenomenologisen kielen kohteena ovat merkitykset. *Tractatuksen* mielessä fysiikan kieli kuvaa tai pyrkii kuvaamaan pelkkiä tosiasioita, mutta merkityksellinen kieli kuvaa mahdollisia asiantiloja. Visuaalisen avaruuden kuvaajana yksinkertaisimmin saattaa kuitenkin toimia fysikaalinen kieli. (Hintikka ja Hintikka 1986, 162–164.)

Hintikoiden mukaan Wittgensteinin keskeinen kysymys koskee edelleen kielen ja maailman suhdetta. Keskivaiheen Wittgenstein katsoo verifikaation olevan linkki kielen ja maailman välillä. Todellisuuden asiantila verifioi kielen lauseen. (Emt. 164–165.) Esimerkiksi lause ”tämä lause on kirjoitettu” verifioi itse itsensä. Lokakuun alussa Wittgenstein vielä katsoi, että välitön kokemus verifioi luonnollisen kielen lauseen. Hän kuitenkin muutti tämän kannan siten, että fysikaalinen todellisuus, eikä fenomenaalinen, verifioi lauseen. (Ibid.)

Koska viimekädessä saamme todellisuudesta tietoa vain aistiemme välityksellä, saattaa verifikaation kriteerin muutos vaikuttaa triviaalilta. Hintikat kuitenkin antavat tälle

⁶⁰ vrt. esitelämään Hintikka ja Hintikka (1986) ’Wittgenstein’s annus mirabilis’: 1929 teoksessa *The Tasks of Contemporary Philosophy: Proceedings of the Tenth International Wittgenstein Symposium*, Wien: Holder-Pichler-Tempsky 1986, 437-447.

huomiolle erittäin suuren painoarvon, koska se perustuu huomiolle, että kieli itse kuuluu fysikaaliseen maailmaan. Koska kieli on itse osa fysikaalisten objektien joukkoa, voi sen lauseita verrata vain sellaiseen, mikä myös on fysikaalista: ”mittakepin on oltava samassa avaruudessa mitattavan asian kanssa”. Vain fysikalistisen kielen lauseita voidaan verrata tosiasioihin ja täten vain fysikalistinen kieli voi kuvata niitä. Kielessä voin lisäksi kuvata vain sitä, mikä on fysikalistisessa maailmassa. (Emt. 165–167.)

Tällaisessa näkemyksessä Wittgensteinin kielikäsitelmä ei kuitenkaan muilta osin juuri muutu, sillä kieli toimii Wittgensteinilla edelleen suoraviivaisesti todellisuuden kuvaajana. Lauseen merkitys seuraa sen vastaavuudesta maailman asiointilaan. Vain tämän kuvattavan todellisuuden ontologinen status muuttuu. Välittömästi ilmenevien fenomenien sijaan kieli viittaa reaalisesti olemassa olevaan maailmaan. Hintikoiden mukaan tämä myös oli keskeisin muutos koko Wittgensteinin filosofiassa. Kun *Tractatus*issa Wittgensteinin päämääränä oli fenomenologinen kieli, tarkoitti tämä sitä, että teoksessa esitettiin kokemukselle mahdollisten havaintojen logiikka. Kielen tehtävä oli kuvata tämä logiikka. Kielen merkitys ei voi kuitenkaan pohjautua välittömästi aisteissa annettuihin fenomeeneihin, sillä kieli itse on osa fysikalistista maailmaa.

Merkittävää on huomata se, että Hintikoiden mukaan Wittgenstein edelleen katsoo kielen universaaliksi mediumiksi. Keskivaiheen Wittgensteinilla tähän ideaan liittyy lisäksi kielen julkisuus. *Investigating Wittgenstein* -teoksessa (s. 18) Hintikat tuovat julki näkemyksensä, jonka mukaan *julkisen* fysikalistisen maailman osana myös kielen on oltava julkista. Edelleen he toteavat (emt. s. 167), että tämän näkemyksen perustana on Wittgensteinin uusi kiinnostus kielen oppimista, kääntämistä ja yleisesti käyttöä koskeviin kysymyksiin.

Näkemyksistä kielestä universaalina mediumina liittyy edelleen semantiikan lausumattomuuteen, jonka perusidea ei käytännössä muutu siitä, millaisena se *Tractatus*issa on esitetty. Emme voi ilmaista kielessä kielen merkitystä, sillä kuvaillessamme kieltä käytämme aina sanoja joilla on jokin merkitys. Yrittäessämme

ilmaista sanan merkityksen joudumme siis aina turvautumaan uusiin sanoihin, joiden merkitys meidän on taas ilmaistava uusilla sanoilla. Tästä noidankehästä ei ole poispääsyä, joten jos uskomme kielellä olevan muunkin merkityksen kuin toisiin sanoihin viittaaminen, emme voi ilmaista tätä merkitystä kielessä.

Vastaava tilanne ilmenee kielen oppimisen tai kääntämisen kohdalla. Ei ole mahdollista sanoa kielen merkitystä, on vain käännettävä toisen kielen lause toiselle kielelle. Tilanteen ainoat apuvälineet ovat julkisesti havaittavat aspektit, kielen merkit ja niiden käyttöön liittyvä käyttäytyminen. (Hintikka ja Hintikka 1986, 167–168.) Tämän vuoksi kielen julkisuus liittyy perustavasti semantiikan lausumattomuudelle ja yleisemmin näkemykseen kielestä universaalina mediumina.

Tästä näkökulmasta katsoen vaikuttaa myös ilmeiseltä Wittgensteinin hylänneen joitain *Tractatuksen* ideoita. Esimerkiksi *Tractatuksen* objektit olivat spatiaalisia, mutteivät temporaalisia, sillä kaikki fenomenaalista maailmasta hävinneet tai tulevaisuudessa siellä esiintyvät oliot sijaitsevat loogisena mahdollisuutena jossain mahdollisessa maailmassa. Hintikoiden (1986, 169) mukaan a-temporaalisten objektien muodostamia asiantiloja ei kuitenkaan voi ilmaista kielessä, jota määrittää kuuluminen ajalliseen fysikaaliseen maailmaan. Fenomenaalisten objektien looginen muoto ei näytä vastaavan fysikaalisen kielen loogista muotoa, joka liittyy kielen fysikaalisen maailman logiikkaan.

Vielä tärkeämmäksi nousee kuitenkin kielen yksityisyyden hylkääminen. Jos kieli on perustavasti julkista, tulee tämä nähdä erityisesti *Tractatusta* vastaan tähdätyinä hyökkäyksenä. Tämä on joka tapauksessa Hintikoiden kanta. Siihen kiteytyy se, miksi he sanovat olevan erotettavissa kaksi Wittgensteinia. Vuoden 1929 jälkeen Wittgenstein ei enää pidä yksityistä kieltä mahdollisena, joskin keskeisimmät perusteet tälle esitetään vasta paljon myöhemmin ns. *yksityisen kielen argumentissa*.

Hintikoiden mukaan Wittgensteinin kielinäkemyks pysyy muilta osin vielä hyvin samanlaisena. Erityisesti Wittgenstein ei koskaan hylkää kielen ja maailman välistä

kuvaussuhdetta. Vielä tässä vaiheessa tuo vertaaminen lisäksi tapahtuu yksinkertaisesti ostension kautta. Ostensiivisessä määritelmässä kielen merkitys annetaan osoittamalla. Voin sanoa lauseen ja osoittaa asiaintilaa. Ostensio pysyy Wittgensteinilla keskeisenä verifikaatiomenetelmänä vielä hänen keskivaiheen filosofiassaan. Myöhemmin Wittgenstein osoittaa, että kielen ja maailman välinen suhde ei ole näin yksioikoinen, mutta joka tapauksessa ideat kielen ja maailman välisestä suhteesta sekä kielestä universaalina mediumina säilyvät Wittgensteinin filosofiassa alusta loppuun saakka. (Hintikka ja Hintikka 1986, 171–172.)

3.13 Kielipelit merkityksen teoriana

Hintikoiden mukaan vaihto fenomenologisesta kielestä fysikalistiseen tuotti Wittgensteinin merkitysnäkemyksille ongelmia. *Tractatuksen* välittömien aistihavaintojen antamien objektien merkitys oli selvä. Kielen oppiminen perustui sille, että opimme lauseiden ja välittömissä aistihavainnoissa annettujen tuttujen asiaintilojen välisen suoran viittaussuhteen. Monet fysikaalisen maailman objektit ovat kuitenkin sellaisia, ettei meillä voi olla välitöntä aistihavaintoa niistä. Emme esimerkiksi voi havaita atomeja tai kaukaisia galakseja. Kielen ja maailman välinen suhde nousee ongelmalliseksi, emmekä esimerkiksi voi opettaa kaikkien sanojen tai lauseiden merkitystä ostensiivisesti. (Hintikka ja Hintikka 1986, 176–177.)

*Sinisen kirjan*⁶¹ alussa Wittgenstein nostaa esiin kysymyksen: mikä on sanojen merkitys? Hän antaa vastauksen sanojen merkitysten *selityksen* kautta. Selitykset voidaan jakaa ostensiivisiin ja sanallisiin määritelmiin. Yhteys Russelliin on taas ilmeinen, kun sanalliset selitykset vastaavat määrättyjä kuvauksia ja ostensiot tuttuihin asiaintiloihin viittaamisia. Sanalliset selitykset perustuvat viimekädessä ostensiivisille määritelmille. Kuitenkin jo pelkän objektin nimen määrittelemisen ostension avulla vaikuttaa mahdottomalta. Määritelmä ”tämä on ’tove’” saattaa tarkoittaa ”tämä on kynä”, ”tämä on pyöreä”, ”tämä on puuta”, ”tämä on yksi” ja niin edelleen. Mistä tiedämme, mitä ominaisuutta kulloinkin tarkoitamme? (ks. *BB*, 1–2.)

⁶¹ Wittgenstein saneli *Sinisen kirjan* lukuvuonna 1933–1934.

Wittgenstein ei kuitenkaan heti hylkää ostensiota. Hintikoiden mukaan tämä perustuu sille, että Wittgenstein katsoo keskivaiheen filosofiassaan kielen merkityksen olevan kuvailtavissa yleisten sääntöjen kautta. Tämä säännönseuraamisen ajatus korostaa kielen toiminnallista roolia, ja esimerkiksi kielestä toiseen kääntäminen voitaisiin typistää yleisiksi säännöiksi. Wittgenstein katsoo, että nämä yleiset säännöt voidaan antaa ostensiivisesti, ja juuri siksi ostensio toimisi vielä tärkeänä välittäjänä kielen ja maailman välissä. (Hintikka ja Hintikka 1986, 180.) Vaikkemme ilman tarkempia sääntöjä tiedä, mihin ”tove” viittaa, saamme ostensiivisesta määritelmästä kuitenkin alustavan säännön sanan ”tove” käytölle. Voin seurata kielenopettajan esimerkkiä ja nostaa itse kynän käteeni samalla sanoen: ”tämä on tove”. Tarkoitti ”tove” mitä tahansa ominaisuutta, olen kuitenkin käyttänyt sanaa oikein.

Wittgenstein katsoo tässä vaiheessa ostension ainoaksi non-verbaaliseksi määritelmäksi. Koska Hintikat lisäksi katsovat kielen merkityksen Wittgensteinilla koko ajan liittyvän maailmaan, näyttää ostension edelleen tärkeä rooli ilmeiseltä. Säännöillä on keskeinen rooli merkitykselle, ja esimerkiksi sanan oppiminen tarkoittaa niiden sääntöjen oppimista, jotka sanan käyttöä ohjaavat. (Emt. 180–181.) Kun osaat nämä säännöt, tiedät myös kielen merkityksen.

Idea ei pidä kuitenkaan sekoittaa siihen, että kielen merkityksestä voisi nyt puhua näihin sääntöihin viittaamalla. Vaikka tämä rajoitetussa mielessä pitää paikkansa, säilyy noidankehä ennallaan. Kun jonkun sanan merkitys annetaan sanan käyttöön liittyvien sääntöjen kuvailemisella, täytyy tässä kuvailussa käytettyjen sanojen merkitykset edelleen antaa kuvaamalla niitä sääntöjä, jotka kattavat näiden sanojen käytön. Edelleen pitää uudessa kuvailussa käytettyjen sanojen käytöstä antaa jokin kuvaus. Lopulta ainoastaan ostensiivinen kuvaus sanojen käytöstä antaa kielelle merkityksen, joka taas kerran sijaitsee kielen ulkopuolella. Tämän vuoksi Hintikoiden on katsottava, että Kieli säilyy universaalina mediumina myös keskivaiheen Wittgensteinilla.

Wittgensteinin ajatusten siirtyminen *Filosofisia tutkimuksia*⁶² -teoksen suuntaan alkaa siitä huomiosta, ettei ostensio tällaisenaankaan kielellisen säännön antajana ole mikään varsinainen linkki kielen ja maailman välillä. Hintikat huomauttavat, että asiantilan osoittaminen ja lauseen lausuminen on itse asiassa vain siirtymä kahden kielen välillä. Sanallisesta kielestä siirrytään elekieleen. (Emt. 184–185.) Myös tätä käännöstä hallitsevat tietyt säännöt, joten ostensio ei voi olla kielen ja maailman välinen perustava linkki. Sen sijaan säännöt saattaisivat sittenkin toimia linkkinä kielen ja reaalisen maailman välillä, sillä säännöt liittävät kielen fyysikaalisen maailman *toimintaan*, joka on ei-kielellistä.

Wittgensteinin myöhäiskauden keskeisimmässä teoksessa *Filosofisissa Tutkimuksissa* kuitenkin osoitetaan, ettei sääntökään ole riittävä linkki kielen ja maailman välillä. Tämä tulee erityisesti ilmi teoksen ns. säännönseuraamisen ongelmaa käsittelevissä kohdissa, likimain § 143–242⁶³. Wittgenstein sanoo esimerkiksi:

”Säännön seuraaminen on analogista käskyn noudattamiselle. Meitä harjoitetaan siihen ja reagoimme käskyyn määrättyllä tavalla. Mutta entä, jos toinen reagoi käskyyn ja harjoitukseen *yhdellä*, toinen *toisella* tavalla? Kuka on silloin oikeassa?”⁶⁴ (PUI, § 206.)

Hintikat (1986, 189) huomauttavat, ettemme voi tietää, milloin joku noudattaa sääntöä, milloin vain toimii säännön mukaisella tavalla. Esimerkiksi säännön ”leipä pitää ottaa uunista viidentoista minuutin paiston jälkeen” noudattamista on tarkkailla kelloa ja ottaa viidentoista minuutin jälkeen leipä uunista. Joku voi kuitenkin toimia säännön mukaisesti noudattamatta sitä ja ottaa leivän uunista, kun siinä on kullanuskea pinta. Hän ei kuitenkaan välttämättä edes tunne kellon käsitettä, vaikka sattumalta ottaa leivän

⁶² Julkaistu ensimmäisen kerran vuonna 1953; ensimmäinen osa on kirjoitettu vuosina 1938–1945, toinen osa on viimeistelty vuonna 1949.

⁶³ Yhdyn Pearsin mielipiteeseen, että ”olisi yksinkertaistamista luulla, että myöhäisen Wittgensteinin tekstikatkelmat voi jakaa osiin siten, että ne muodostavat itsenäisiä argumentteja” (Pears 1987-88, vol. 2, 328). Nämä kohdat kuitenkin yleisesti tunnetaan säännönseuraamisen ongelmaa käsittelevinä, joten on perusteltua viitata juuri niihin.

⁶⁴ Einer Regel folgen, das ist analog dem: einen Befehl befolgen. Man wird dazu abgerichtet und man reagiert auf ihn in bestimmter Weise. Aber wie, wenn nun der Eine so, der Andere anders auf Befehl und Abrichtung reagiert? Wer hat dann Recht?

uunista aina viidentoista minuutin paiston jälkeen. Emme sano jälkimmäistä tapausta edellä esitetyn säännön noudattamiseksi, mutta mikä oikeastaan erottaa tämän siitä?

”Kuvittele, että saapuisit tutkijana tuntemattomaan maahan, jonka kieli on sinulle täysin outo. Missä olosuhteissa sanoisit, että ihmiset esittävät siellä käskyjä, ymmärtävät käskyjä, noudattavat niitä, kapinoivat niitä vastaan jne.? Yhteinen inhimillinen toimintatapa on se viitejärjestelmä, jonka avulla tulkitsemme vieraan kielen itsellemme.”⁶⁵ (PUI, § 206.)

Investigating Wittgenstein -teoksessa kohta tulkitaan siten, että jos haluamme tietää seuraako joku sääntöä vai toimiiko hän vain säännön mukaisesti, on tutkittava laajempaa toiminnallista ja käsitteellistä kontekstia, jossa uskottu säännönseuraaminen tapahtuu. (Hintikka ja Hintikka 1986, 189.)

Hintikat esittävät (alun perin Wittgensteinin) esimerkin, jossa annan käskyn toiselle. Toinen toimii käskyn mukaan. Voin kuitenkin ajatella, että hän toimi käskyn mukaan jostain muusta syystä kuin käskyn noudattamisen takia. Toiminta voi olla seurausta paniikkireaktiosta tai käskystä riippumattomasta tietoisesta valinnasta. En voi katsoa hänen päänsä sisälle, mutta voin esittää sellaisia kysymyksiä kuin ”Onko hänelle opetettu, mitä säännön noudattaminen tarkoittaa” tai ”Mitä vastaavia käytänteitä hänelle on opetettu”? Lopulta vain yleiset käyttäytymisen muodot, jotka ovat samat minulle ja hänelle, voivat kertoa toimiiko hän antamani käskyn mukaan. (Ibid.)

Näitä yleisiä käytänteitä, jotka liittyvät säännönseuraamisen eri alueisiin, Wittgenstein kutsuu ”kielipeleiksi”. Vain tiettyä kielipeliä vasten voidaan ylipäättään esittää kysymyksiä säännönseuraamisesta. (Ibid.) Heti *Tutkimuksia*-teoksen alussa Wittgenstein antaa esimerkin kielipelistä:

”Kuvitelkaamme kieli [...jota] on määrä käyttää rakentajan A ja hänen apumiehensä B viestinnässä. A rakentaa rakennusta rakennuskivistä: saatavilla on kuutioita, pylviäitä,

⁶⁵ Denke, du kämst als Forscher in ein unbekanntes Land mit einer dir gänzlich fremden Sprache. Unter welchen Umständen würdest du sagen, dass die Leute dort Befehle geben, Befehle verstehen, befolgen, sich gegen Befehle auflehnen, usw.? Die gemeinsame menschliche Handlungsweise ist das Bezugssystem, mittels welches wir uns eine fremde Sprache deuten.

laattoja ja palkkeja. B:n on ojennettava hänelle rakennuskiviä, ja siinä järjestyksessä kuin A niitä tarvitsee. Tähän tarkoitukseen he käyttävät hyväkseen kieltä, joka sisältää sanat: 'kuutio', 'pylväs', 'laatta', 'palkki'. A huutaa sanat, – B tuo kiven, jonka hän on oppinut tämän huudon kuullessaan. – Käsitä tämä täydelliseksi alkeelliseksi kieleksi.”⁶⁶ (PU I, § 2)

Tällaisessa kielessä tulee hyvin ilmi se, kuinka kielen merkitys seuraa laajemmasta toiminnan ja kielen välisestä verkostosta. *Tractatuksen* käsityksen mukaan ”laatta” voi vain nimetä todellisuuden objektin. Tämä onkin varmasti eräs sanan käyttötapa. Jos ”laatta” kuitenkin käsitetään kokonaiseksi lauseeksi, herää kysymys: mitä asiaintilaa tällainen lause vastaa? Rakentajien kielipelissä tällaisella lauseella on nimeämisfunktion lisäksi vähintäänkin käskyn rooli. Rakentaja antaa käskyn ”laatta” ja apumies tuo laatan. Rakentaja voi myös osoittaa tippumassa olevaa laattaa ja huutaa ”laatta”, joka on erilainen käsky apumiehelle joko tukea laattaa tai varoa jäämästä sen alle. Wittgenstein sanookin kielipeliksi niiden toimintojen kokonaisuutta, joihin kieli nivoutuu mukaan, ja joissa kieli myös näyttelee erästä roolia (PU I, § 7). Kieli itse on osa inhimillistä toimintaa, ja sen merkitys seuraa ainoastaan sen roolista tällaisissa toiminnoissa. Näitä toimintoja ei voi määritellä minään tarkkaan annettuina sääntöinä, sillä samaa toimintaa voidaan tulkita monien eri sääntöjen kautta. Kielipeliä voidaan kyllä kuvailla erilaisten sääntöjen kautta, mutta tämä edellyttää sitä, että jo valmiiksi hallitsee tämän kielipelin säännöt. Lisäksi nämä säännöt eivät ole mitään universaalisesti pysyviä sääntöjä, vaan vaihtelevat toiminnallisesta kontekstista riippuen.

Rakentajien kielipeli on vielä hyvin yksinkertaistettu esimerkki kielipelistä, vaikka jo siinä ilmenevät idean olennaisimmat osat. Luonnollinen kieli koostuu toki useammasta sanasta. Nämä eri tavoin yhdistyneinä tuottavat monimutkaisia lauseita, joiden käyttötapoja ei voida typistää yleisiksi säännöiksi. Wittgenstein sanookin, että erilaisia lauselajeja, kuten väite, kysymys ja käsky, on lukemattomia (FT I, § 23). Olennaista on

⁶⁶ Denken wir uns eine Sprache, für die die Beschreibung [...] stimmt: Die Sprache soll der Verständigung eines Bauenden A mit einem Gehilfen B dienen. A führt einen Bau auf aus Bausteinen; es sind Würfel, Säulen, Platten und Balken vorhanden. B hat ihm die Bausteine zuzureichen, und zwar nach der Reihe, wie A sie braucht. Zu dem Zweck bedienen sie sich einer Sprache, bestehend aus den Wörtern: „Würfel“, „Säule“, „Platte“, „Balken“. A ruft sie aus; - B bringt den Stein, den er gelernt hat, auf diesen Ruf zu bringen. – Fasse dies als vollständige primitive Sprache auf.

huomata, että koska kannan mukaan ei ole olemassa mitään yhtä kielen käyttötapaa, voidaan katsoa, ettei kielellä ole mitään kielen ulkopuolelle viittaavaa merkitystä. Seuraavassa luvussa esiteltävä *uusi luenta* on eräs esimerkki tällaisesta tulkinnasta. Sen mukaan Wittgenstein introdusoi käsitteen ”kielipeli” osoittaakseen monet perinteiset filosofiset ongelmat näennäisiksi. (vrt. Cray 2000, 1.)

Hintikoille kielipelien filosofisen tarkastelun päätehtävä ei kuitenkaan ole terapeutinen, vaan teoreettinen. Kielipeli muodostaa nimi–objekti-relaation, johon sääntö tai kriteeri on liian yksinkertainen. (Hintikka ja Hintikka 1986, 189–190.) Hintikat arvostelevat *vallitsevaa näkemystä* Wittgensteinin myöhäisfilosofiasta. He toteavat:

”Tämän vallitsevan näkemyksen mukaan Wittgenstein luopui myöhäisfilosofiassaan kaikista yrityksistä tutkia kielen ja todellisuuden välittömiä yhdyssiteitä. Kuten muuan kirjoittaja on tämän kannan ilmaissut, myöhäisvaiheen Wittgenstein ei sano juuri mitään kielen ja maailman välisistä yhteyksistä.” (Hintikka ja Hintikka 1982, 184.)

Hintikoiden mukaan juuri nämä kielen ja todellisuuden väliset yhdyssiteet ovat myöhäiselläkin Wittgensteinilla merkittäviä. Kielen ja todellisuuden vertaaminen ei kuitenkaan ole yhtä yksioikoista kuin *Tractatuksen* fenomenologisessa kielessä. Koska kieli on osa fysikalistista maailmaa, ei kielen ja maailman vertaaminen voi tapahtua välittömässä aistihavainnossa. Kuten Hintikka toisaalla sanoo, tämän ”vertaamisen täytyy yleensä tapahtua monimutkaisten toimitusten avulla sopivia kielipelejä pelaten” (Hintikka 1982, 170).

Hintikat väittävät, että kielipeli-käsitteen väärintulkinnat johtuvat Wittgensteinin kahdesta tavasta käyttää käsitettä. Sen lisäksi, että kielipeli konstituoivat perustavat kuvaussuhteet kielen ja maailman välillä, termi osoittaa myös kieltä voitavan käyttää monella eri tavalla, ei pelkästään deskriptiivisesti. Jälkimmäisen idean korostaminen edellisen kustannuksella johtaa virhetulkintoihin, sillä juuri ei-deskriptiivisistä kielen käyttötavoista on hankala havaita yhteys kielen ja maailman välillä. Tämä virhe perustuu niille vanhentuneille ajatuksille, jonka mukaan kielellä ja maailmalla olisi jokin suoraviivainen yhteys. Todellisuudessa yhteys on kuitenkin monimutkainen ja

ilmenee kielipeleistä, jotka antavat merkityksen myös deskriptiiviselle kielen käytölle. (Hintikka ja Hintikka 1986, 220–221.)

On huomattava, että Hintikoiden mukaan merkityksen lausumattomuuden idea jatkuu myös kielipelien kohdalla. Tästä lausumattomuudesta myös johtuu se, miksei Wittgenstein eksplisiittisesti ilmaise kielipelien olevan perustava linkki kielen ja maailman välillä. Edelleen tämän takia on myös syntynyt se virheellinen käsitys, jonka mukaan myöhäinen Wittgenstein luopuisi kielen ja maailman välisistä pystysuorista yhteyksistä. (Hintikka ja Hintikka 1986, 215–217.)

Kielipeli-ideassa korostuvat lauseiden ja niiden esitysyhteyksien väliset siteet, joita Hintikat kutsuvat kielen vaakasuoriksi yhteyksiksi. Nämä vaakasuorat yhteydet ovat tärkeitä siksi, että ne antavat esimerkkejä eri kielipeleistä. (Hintikka ja Hintikka 1982, 190.) Kun kieli on universaali mediumi, emme voi merkitystä etsiessämme mielekkäästi puhua kuin näistä kielen sisäisistä vaakasuorista yhteyksistä, joita Hintikat kuvailevat eri kieliaktien suhteiden ilmauksiksi tai tällaisten aktien suhteeksi kontekstiinsa. Nämä ovat myöhäiselle Wittgensteinille *kieliopillisia lauseita*. (Hintikka ja Hintikka 1986, 215.) Nämä vaakasuoria yhteyksiä kuvailevat kieliopilliset lauseet ovat ainoa, mitä kielestä itsestään voi mielekkäästi ilmaista. Kuitenkin Kielipelien oma päätehtävä on luoda pystysuoria yhteyksiä, ja juuri siksi sanoilla on tiettyssä mielessä tarkkaan määrätty merkitys. (Hintikka ja Hintikka 1982, 190.)

On virhe ajatella, että kuvailemalla kielipelin sääntöjä puhumme kielen merkityksestä. Näin ei voi olla, sillä kielipelin sääntöjen on oltava olemassa ennen kuin niistä voidaan puhua. Kielipelien kuvailu on itsekin osa kielen käyttöä, siis eräs kielipeli. Lisäksi on muistettava, että kielipelin säännöt eivät ole mitään muuttumattomia universaaleja entiteettejä. Kielipelin ainoa pysyvä ominaisuus on se, että se liittyy kielen osaksi toimintaa, ja juuri toiminta yhdistää kielen maailmaan. Itse kielipelejä ei kuitenkaan määritä mikään yksittäinen piirre, ne ovat ainoastaan *perheyhtäläisiä* keskenään:

”Sen sijaan, että ilmoittaisin, mikä on yhteistä kaikelle sille, mitä sanomme kieleksi, sanon, että näillä ilmiöillä ei ole lainkaan *yhtä* yhteistä piirrettä, minkä vuoksi käytämme

niistä kaikista samaa sanaa, - vaan ne ovat keskenään monin eri tavoin sukua. [...] Tarkastele esimerkiksi tapahtumia, joita sanomme 'peleiksi'. [...] jos näet katsot niitä, et tule näkemään mitään, mikä on *kaikille* yhteistä, vaan tulet näkemään yhtäläisyyksiä, sukulaisuuksia, vieläpä kokonaisen sarjan sellaisia. [...] En osaa luonnehtia näitä yhtäläisyyksiä paremmin kuin sanalla 'perheyhtäläisyydet', sillä perheenjäsenten kesken erilaiset yhtäläisyydet menevät päällekkäin ja ristikkäin samalla tavalla: Vartalo, kasvonpiirteet, silmien väri, kävelytapa, temperamentti jne. [...]”⁶⁷ (PUI, § 65–67.)

Hintikat katsovat Wittgensteinin ajattelun kehittyneen varsin loogisesti alusta loppuun. Koko ajan taustalla on ajatus kielen ja maailman välisestä suhteesta, jota ei kuitenkaan voida ilmaista kielen ollessa koko ajan universaalina mediumina. Nuorella Wittgensteinilla on vielä ajatus kielen ja maailman suorasta yhteydestä, jossa mielekäs lause ilmaisee maailman asiantilan olemalla samaa loogista muotoa sen kanssa. Wittgensteinin ajattelun tärkein muutos on muutos tämän maailman oletuksista: koska kieli on osa fysikalistista maailmaa, ei kieli voi kuvata suoraviivaisesti fenomeenien logiikkaa. Fysikalistisessa kielessä merkitys samastetaan suuremmin toimintaan, eikä se määräydy yksioikoisesti aina samalla tavalla. Keskivaiheen Wittgensteinilla merkitys annetaan toiminnan ja kielen välisten sääntöjen kautta, mutta koska tämäkään ei ole mahdollista, päättyy myöhäinen Wittgenstein korostamaan toiminnan roolia eri kielipeleissä. Kielipeli on linkki kielen ja maailman välillä.

Jokaista edellä esitettyä kantaa voidaan pitää eräänlaisena merkityksen teoriana. On vain muistettava, että Wittgensteinille itselleen merkitystä ei voi ilmaista kielessä, joten varsinaisia teorioita ne eivät voi olla. Siksi niin myöhäinen kuin varhainenkin Wittgenstein on Hintikoille semantikko ilman semantiikkaa.

⁶⁷ Statt etwas anzugeben, was allem, was wir Sprache nennen, gemeinsam ist, sage ich, es ist diesen Erscheinungen garnicht Eines gemeinsam, weswegen wir für alle das gleiche Wort verwenden, - sondern sie sind mit einander in vielen verschiedenen Weisen verwandt. [...] Betrachte z.B. einmal die Vorgänge, die wir „Spiele“nennen. [...] Denn, wenn du sie anschaust, wirst du zwar nicht etwas sehen, was allen gemeinsam wäre, aber du wirst Ähnlichkeiten, Verwandtschaften, sehen, und zwar eine ganze Reihe. [...] Ich kann diese Ähnlichkeiten nicht besser charakterisieren als durch das Wort „Familienähnlichkeiten“; denn so übergreifen und kreuzen sich die Verschiedenen Ähnlichkeiten, die zwischen den Gliedern einer Familie bestehen: Wuchs, Gesichtszüge, Augenfarbe, Gang, Temperament, etc. [...]

3.2 Yksityisen kielen argumentti

Yksityisen kielen argumentti on keskeisellä sijalla sekä Hintikoiden että uuswittgensteinilaisten tulkinnossa. Argumentin sisältö on kummassakin tulkinnassa kuitenkin hyvin erilainen. Siksi esitän ensin yleisen luonnehdinnan argumentista, ja vasta tämän jälkeen osoitan sen erityisroolin Hintikoiden Wittgenstein-näkemykselle. Tälle vastakohtana esittelen uuswittgensteinilaisen Cora Diamondin mielenkiintoisen tulkinnan luvussa 4.

3.21 Argumentin sisältö

Yleensä yksityisen kielen argumentilla viitataan Wittgensteinin filosofiassa kahdessa eri kohdassa esiintyviin yksityistä kokemusta ja kieltä käsitteleviin huomioihin. Ensimmäisen hän on kirjoittanut muistikirjojihinsa noin vuosina 1934–1936, ja tämä argumentti on ilmestynyt Rush Rheesin toimittamana *Philosophical Review* -lehdessä vuonna 1968.⁶⁸ Toinen argumentti löytyy *Filosofisista tutkimuksista*, erityisesti katkelmista 243–315. Argumentin sisällöstä ei vallitse yksimielisyyttä, ja esimerkiksi Hintikat katsovat sen olevan yleensä täysin väärin tulkittu (ks. Hintikka ja Hintikka 1986, 244–246).

Sanakirjamääritelmän mukaan yksityisen kielen argumentti sanoo, ettei voi olla olemassa yksityistä kieltä. (Bertolet 1995, 741.) Yksityisellä kielellä Wittgenstein tarkoittaa kieltä, jolla on merkitys vain kielenkäyttäjälle itselleen, eikä kenenkään muun ole edes periaatteessa mahdollista oppia ymmärtämään sitä. Näin tulkittuna yksityisen kielen argumentti on siis argumentti juuri kielen julkisuuden puolesta: koska yksityisellä kielellä ei ole merkitystä, eikä merkityksetöntä kieltä voi olla olemassa, ei yksityistä kieltäkään voi olla olemassa. Yksityinen tulee tässä ymmärtää vastakohtana julkiselle.

Aiempi argumentti alkaa viittauksella tunteisiin. Tunteet ovat välttämättä minun tunteitani, eikä minulla voi olla varmuutta siitä, että muut tuntevat samalla tavalla. Ei

⁶⁸ koko viite: ks. Wittgenstein 1968.

ole mahdollista osoittaa hammassärkyä tai mitään muutakaan tunnetta (Wittgenstein 1968, 276). Tunteet ovat tässä mielessä yksityisiä. Ei ole mitään perustetta uskoa, että muut ihmiset kokevat tunteen samalla tavalla kuin itse sen koen. *Tutkimuksissa* Wittgenstein edelleen kysyy: ”miten sanat viittaavat aistimuksiin?” (§ 244). Kun aistimukset kerran ovat yksityisiä, niin kuinka voimme tietää, että henkilö A tarkoittaa hammassäryllä samaa kuin henkilö B?

Aiemmassa argumentissa Wittgenstein jatkaa sanomalla, että meillä on kuitenkin tunne, kuin voisimme osoittaa särkyämme ja antaa sille nimen (Wittgenstein 1968, 276). Jos tämä on nimen merkitys, niin hammassärlyn merkitys on yksityinen. Miksi näin ei voisi olla? *Tutkimuksissa* Wittgenstein kirjoittaa, kuinka on eri asia sanoa ”tämä tuoli ei ole sama kuin eilinen tuoli, mutta täsmälleen samanlainen” kuin sanoa ”minun kipuni ei ole sama kipu kuin sinulla, mutta täsmälleen samanlainen” (*PU* I, § 253). Jos edelleen yksinkertaisesti assosioin nimiä näille aistimuksilleni, eivät muut voi ymmärtää näiden nimien merkityksiä (emt. § 256–257).

Wittgenstein esittelee ajatuskokeen, jossa henkilö merkitsee symbolin ”A” kalenteriin joka kerta, kun hän tuntee tietyn aistimuksen (emt. § 258). Symboli ”A” vastaa yksityisen kielen sanaa. Tälle merkille annettavaa määritelmää, eli määrättyä kuvausta, ei voi ilmaista, sillä tämä tekisi merkistä julkisen. Jos merkille annetaan jokin määritelmä, määritellään samalla, kuinka tätä merkkiä tulee käyttää.

Wittgenstein jatkaa (*ibid.*) kertomalla, kuinka merkityksen voi esittää kuitenkin eräänlaisena ostensiivisena määritelmänä lausumalla ”A” ja keskittämällä tarkkaavaisuus kipuaistimukseen. Tämä ei kuitenkaan ole riittävä merkityksen oikeellisuuden kriteeri. Kun seuraavan kerran tunnen aistimuksen, en voi varmasti tietää, muistanko aistimuksen oikein. En tiedä, käytänpö sanaa samalla tavalla kuin käytin sitä edellisen kerran, koska en voi luottaa muistiini (tämänhetkinen kokemus tapahtumasta on joka tapauksessa varmempi kuin muistini varassa oleva kokemus tapahtumasta). Tällaisen merkityksen kriteerinä tuntuu olevan: ”oikein on mikä tahansa,

mikä näyttää minusta oikealta” (ibid.). Tähän liittyy myös kuuluisa koppakuoriaisesimerkki:

”Jos sanon itsestäni, että tiedän vain omasta tapauksestani, mitä sana ’kipu’ merkitsee, – eikö minun ole sanottava *näin* myös muista ihmisistä? Miten sitten voin yleistää tämän *yhden* tapauksen niin vastuuttomalla tavalla? Jokainen sanoo minulle nyt itsestään, että hän tietää vain oman itsensä perusteella, mitä kivut ovat! – Olettakaamme että jokaisella olisi kotelo, jossa olisi jotakin, mitä sanomme ’kovakuoriaiseksi’. Kukaan ei voi koskaan kurkistaa toisen koteloon ja jokainen sanoo tietävänsä vain *oman* kovakuoriaisensa ulkonäön perusteella, mikä kovakuoriainen on. – Tällöin voisi olla, että jokaisella on kotelossaan eri olio. Voisi jopa kuvitella, että tällainen olio muuttuisi jatkuvasti. – Mutta jospa sanalla ’kovakuoriainen’ olisi näille ihmisille kuitenkin jotakin käyttöä? – sanaa ei siinä tapauksessa käytettäisi olion nimenä. Kotelossa oleva olio ei kuulu lainkaan kielipeliin, ei edes *jonakin*, sillä kotelohan voisi olla myös tyhjä. – Ei – tämän kotelossa olevan olion avulla on mahdollista ’supistaa’. Jotakin jää pois, mitä se sitten lieneekin. Tämä merkitsee: Jos aistimuksen ilmaisun kielioppi konstruoidaan ’olion ja sen merkitsemistävän’ mallin mukaan, olio jää silloin tarkastelusta asiaankuulumattomana pois.”⁶⁹ (Emt. 293.)

Ajatuskoe osoittaa, että ainoa mahdollisuus yksityisen kielen merkitykseksi on eräänlainen sisäinen ostensio. Koska muisti on kuitenkin epäluotettava, voimme joka kerta kirjoittaessamme muistiin sanan ”A” tuntea eri tuntemuksen. Saatamme muistaa väärin, että tuntemus oli *juuri tämä*, vaikka tuntemus joka kerralla vaihtuu. Sanalla ”A” ei ole oikeastaan mitään yhteyttä alati vaihtuvaan tuntemukseen, jolloin sen merkityskään ei voi olla pysyvä. Jotta tällaisella kielellä olisi jokin merkitys, on aina vedottava vähintäänkin johonkin ulkopuoliseen kriteeriin, jolloin kieli ei voi olla enää

⁶⁹ Wenn ich von mir selbst sage, ich wisse nur vom eigenen Fall, was das Wort „Schmerz“ bedeutet, - muss ich das nicht auch von den Andern sagen? Und wie kann ich denn den einen Fall in so unverantwortlicher Weise verallgemeinern? Nun, ein jeder sagt es mir von sich, er wisse nur von sich selbst, was Schmerzen seien! – Angenommen, es hätte Jeder eine Schachtel darin wäre etwas, was wir „Käfer“ nennen. Niemand kann je in die Schachtel des Andern schauen; und Jeder sagt, er wisse nur vom Anblick seines Käfers, was ein Käfer ist. – Da könnte es ja sein, dass Jeder ein anderes Ding in seiner Schachtel hätte. Ja, man könnte sich vorstellen, dass sich ein solches Ding fortwährend veränderte. – Aber wenn nun das Wort „Käfer“ dieser Leute doch einen Gebrauch hätte? – So Wäre er nicht der der Bezeichnung eines Dings. Das Ding in der Schachtel gehört überhaupt nicht zum Sprachspiel; auch nicht einmal als ein Etwas: denn die Schachtel könnte auch leer sein. – Nein, durch dieses Ding in der Schachtel kann ’gekürzt werden’; es hebt sich weg, was immer es ist. Das heisst: Wenn man die Grammatik des Ausdrucks der Empfindung nach dem Muster von ’Gegenstand und Bezeichnung’ konstruiert, dann fällt der Gegenstand als irrelevant aus der Betrachtung heraus.

yksityinen. Kuka tahansa voi seurata sanan ”A” käyttöä ja havaita yhteyden johonkin ulkomaailman toimintaan. Koppakuoriainen ”supistuu” asiaankuulumattomana pois kielestä. Wittgenstein ei toki tarkoita, etteivät yksityiset aistimukset ole todellisia, vaan toteaa vain niiden olevan merkityksettömiä kielen semantiikan kannalta.

Tyypillinen kritiikki argumenttiin on, että vaikka sen hyväksyisikin, se ei kuitenkaan sulje yksityisen kielen mahdollisuutta pois. Argumentti osoittaa vain, että yksityisten kokemusten referentiaaliset määritelmät eivät ole pysyviä. Voidaan kuitenkin ajatella, että yksityinen kieli on mahdollinen, kun viitataan siinä vain ulkomaailman objekteihin antaen niille yksityisiä nimiä. (Bertolet 1995, 741.)

Nähdäkseni tällainen väite ei ole kuitenkaan relevantti argumentin tapauksessa. Aina jonkin ulkomaailman objektin nimeämisessä on välttämätöntä sitoutua käyttämään tätä nimeä jollain tavalla. Vaikka olisin keksinyt kokonaisen kielen sanoineen ja kielioppineen, täytyy sen käytön olla ohjailtua. Wittgensteinilaisittain kielen keksiminen tarkoittaa implisiittisesti myös niiden sääntöjen keksimistä, jonka mukaan kieltä käytetään. Vielä pidemmälle ajateltuna jokainen luonnollinen kieli on kielipelien kokonaisuus tai jokin kielipeli. Kielipelille voidaan myös antaa sitä määrittävät säännöt (tavallaan a posteriori, sillä kielipelin on ensin oltava olemassa), jotka omaksumme automaattisesti tietyn elämänmuodon osana. Yksityisen kielen argumentti osoittaa sen, että jos hyväksymme myöhäisen Wittgensteinin kielinäkemyksen, yksityistä kieltä ei voi olla olemassa.

3.22 Argumentti ja Wittgensteinin kielet

Hintikoiden mukaan yksityisen kielen argumentti lyö lukkoon muutoksen Wittgensteinin ajattelussa. Wittgenstein katsoo fenomenologisen kielen mahdottomaksi ja kuvailee myöhäisessä filosofiassaan fysikalistisen kielen, jonka merkitys viime kädessä perustuu erilaisille kielipeleille. Koska kielipelit ovat julkisia ja fenomenologinen kieli pohjimmiltaan yksityinen, on yksityisen kielen argumenttikin suunnattu *Tractatuksen* kielinäkemystä vastaan. (Hintikka ja Hintikka 1986, 241–242.)

Kielipelien perustavuus merkitykselle on syy kielen julkisuudelle, sillä fenomenologinen kieli saattaa hyvin olla ostension tai säännönseuraamisen subjekti (ibid.). Wittgenstein tuo tämän ilmi *Muistiinpanoissa luentoihin 'yksityisestä kokemuksesta' ja 'havainnonsisällöistä'*, siis varhemmassa argumentissaan. Hintikat lainaavat Wittgensteinia: ”solipsismin käsite ei ulotu peleihin. Toinen henkilö voi pelata shakkia yhtä hyvin kuin minäkin”⁷⁰. (Hintikka ja Hintikka 1986, 242.) Ensimmäisen argumentin asema on Hintikoille merkityksellinen; yksityistä kokemusta käsitellessään Wittgenstein tuo esiin ne perusteet, miksi fenomenologinen kieli ei ole riittävä.

Hintikoiden mukaan pelkän kielipelin idean esittelemisen ei kuitenkaan riitä hylkäämään yksityisen kielen mahdollisuutta. Yksityinen kieli voidaan hylätä vain, jos kielipelien idea on ensisijainen ostensioon ja säännönseuraamiseen nähden. (Ibid.) Toisin sanoen kielipelin on oltava kaikkein selitysvoimaisin teoria kielen merkityksestä. Hintikoiden (emt. 243) tulkinnan mukaan Wittgenstein osoittaa tämän säännönseuraamista käsittelevissä kohdissa (karkeasti *PU I*, § 143–242), minkä vuoksi myös nämä muodostuvat keskeiseksi osaksi yksityisen kielen argumenttia. Kuten aiemmin säännönseuraamisen yhteydessä mainitsin, ei ole mahdollista keksiä sääntöjä kielipelille joka on vain minulle avoin. Sääntöjen täytyy olla valmiiksi osa jotain kielipeliä, jonka luonne on julkinen.

Sen lisäksi, että jo säännönseuraaminen muodostaa Hintikoilla fenomenologisen kielen hylkäämisen keskeiset perusteet, asettaa tämä myös perinteisen näkemyksen yksityisen kielen argumentista uuteen valoon. Jos yksityisen kielen argumentti muotoutuu jo *Tutkimusten* kohdissa 143–242, niin mikä kohtien 243–315 funktio on? Perinteisen tulkinnan argumentti ei olisikaan suunnattu ensisijaisesti fenomenologista kieltä vastaan. Tämä myös on selvästi Hintikoiden kanta, sillä he esittelevät yksityisen kielen argumentille perinteisestä poikkeavan funktion.

Wittgensteinin kysyessä: ”kuinka sanat viittaavat aistimuksiin” (*PU*, I, § 243), hän tekee tämän koko *Filosofisissa tutkimuksissa* siihen asti esitettyä taustaa vasten, eikä aloita

⁷⁰ Die Auffassung der Solipsismus erstreckt sich nicht auf Spiele. Der Andere kann Schachspielen so gut wie ich. (oma suomennos.)

erillistä argumenttia yksityistä kieltä vastaan. Hintikoiden omalaatusessa tulkinnassa tämän perinteisen argumentin merkitys onkin hahmotella sellainen erityinen kielipeli, joka yhdistää aistimuksiin viittaavat sanat merkityksiinsä ja samalla osoittaa kielipelin olevan linkki merkityksen ja todellisuuden välillä. Hintikoiden mukaan Wittgenstein on jo valmiiksi (säännönseuraamista käsittelevissä kohdissa) osoittanut fenomenologisen kielen mahdottomuuden esittäessään aistimussanojen merkitystä koskevan kysymyksen. Nyt hänen tehtävänä on osoittaa, kuinka kielipelit hoitavat ostension roolin myös sisäisiin aistimuksiin viitatessa. (Hintikka ja Hintikka 1986, 244–245.) Tässä tulkinnassa argumentti on myös lähellä ensimmäistä yksityisen kielen argumenttia⁷¹ molempien käsitellessä yksityistä kokemusta, ja sitä voidaankin siksi mielestäni pitää sen kehitellympänä muotona.

Perinteisessä tulkinnassa yksityisellä kokemuksella ei ole merkitystä kielessä. Hintikoiden tulkinta kiistää tämän, sillä yksityiseen kokemukseen voidaan viitata epäsuorasti erilaisia kielipelejä pelaten. Vaikkei Wittgenstein kielläkään objektien fenomenaalista luonnetta, hän on kuitenkin osoittanut, että objekteista voidaan puhua vain fysikalistisessa kielessä. Hintikoiden mukaan Wittgenstein osoittaa, kuinka yksityisestä kokemuksesta tulee puhua kuin se olisi osa kaikille avointa fysikaalista maailmaa. Sama pätee kaikkiin objekteihin, ja näin yksityisen kielen argumentti osoittaa kielen ja maailman välisen yhteyden. (Emt. 246–247.)

Hintikoiden mukaan Wittgensteinille on olemassa yksityisiä kokemuksia ja ilmauksia, jotka nimeävät ne. Ongelmaksi muodostuu sen sijaan se, kuinka jokaisen henkilön yksityisiä kokemuksia ja niiden nimiä voidaan verrata keskenään. Yksityisen kokemusten vertaaminen on mahdollista vain joltain ulkoista mittakeppiä vasten, jolloin kielen merkitys riippuu julkisesta viitekehuksesta. (Emt. 247–248.) Tätä kautta Wittgenstein osoittaa, kuinka yksityisiin kokemuksiin viittaaminen on mahdollista käyttämättä fenomenologista kieltä. Itse asiassa fysikalistinen kieli on välttämätön myös yksityiseen kokemukseen viitattaessa, sillä muunlainen kieli olisi merkityksetöntä.

⁷¹ Wittgenstein 1968

Hintikoiden ideana on, että vaikka sanalla ”hammassärky” viittaankin tuntemaani kipuun, tämä viittaussuhde on voimassa ainoastaan julkisen kielenkäytön kontekstissa. Vaikka elämme aistihavainnon maailmassa, täytyy kieleemme sovittaa eri yksilöjen eri aistihavaintojen välisiin eroihin. (Emt. 249–252.) Täten yksityisen tunneaistimuksen häviäminen merkityksettömänä tarkoittaa kielen muokkaamista erilaisia aistimuksia vastaavaksi. Tällä Hintikat tuntuvat sanovan, että vaikka jokainen kokee hammassäryn yksilöllisesti ja keskenään vertaamattomasti, tarkoitamme ”hammassäryllä” kuitenkin jotain kaikille eri aistimuksille yhteistä.

Miten Wittgensteinin esittämään kysymykseen sitten pitäisi vastata; kuinka sanat viittaavat aistimuksiin? Mikä on se julkinen kehys, jossa yksityisiin kokemuksiin viittaaminen on mahdollista? Hintikoiden vastaus on, että näitä julkisia kehyksiä on useita. Voidaan ajatella, että kipuun viittaavat sanat saavat merkityksensä erityisessä kipukäyttäytymisen kontekstissa (emt. 257). Wittgenstein esittää *PU I*, § 244:ssä esimerkin, jossa lapsi alkaa itkeä satutettuaan itsensä. Itku on reaktio kipuun ja toimii sikäli sen indeksinä. Myöhemmin lapselle opetetaan muita keinoja ilmaista kipunsa, jolloin opittu kipukäyttäytyminen muuttuu itkusta sanalliseen ilmaisuun. Ihmiset oppivat aistisanojen merkityksen yhteydestä näihin varhaisiin tuntemuksiinsa, minkä vuoksi sosiaalinen viitekehys on läsnä siinä yhteydessä, joka sanan ja aistimuksen välillä on. Aistimussana korvaa kipukäyttäytymisen.

Tämänkaltaisia kielipelejä Hintikat nimittävät fysiognomisiksi.⁷² Niiden määrittävä piirre on liittyä kehon toimintoihin, kuten ilmeisiin ja eleisiin. Kyse ei ole pelkästään spontaanista aistimusten ilmaisemisesta, vaan näihin kielipeleihin kuuluu myös muiden ihmisten reaktiot jonkun ilmauksiin. (Hintikka ja Hintikka 258.) Fysiognomisissa kielipeleissä sanan ja käyttäytymisen yhteys sisäisiin mielentiloihin tuntuu olevan selvästi esillä. Sanan ”au” käyttäminen kiukkusuonen osuessa pöydänkulmaan on yhtä luonnollinen reaktio kuin naamanväentelykin. Molemmat ovat myös osa kieltä, jonka kautta ulkopuolinen saattaa päätellä, mitä on tapahtunut. Ehkä juuri tämän aistimusten ja kielen selkeän yhteyden vuoksi Hintikat pitävät fysiognomisia kielipelejä

⁷² physiognomic

ensisijaisina Wittgensteinin ajattelussa. He nimittäin sanovat eksplisiittisesti, kuinka semanttiset kielipelit ovat ensisijaisia epistemologisiin kielipeleihin nähden:

”[...] such epistemic concepts as knowledge, error, truth, belief, certainty, verification, etc., do not apply in what we shall call his primary language-games. Physiognomic games connected with sensations are typical examples of primary language-games.” (Emt. 260–261.)

Hintikat tuntuvat tarkoittavan, ettei epistemologisia kysymyksiä ole mahdollista esittää ennen kuin kielellä on merkitys. Kielen merkitys perustuu pohjimmiltaan fysiognomisiin kielipeleihin. Perustavien kielipelien on oltava olemassa, ennen kuin voidaan siirtyä monimutkaisiin episteemisiin kielipeleihin, jotka saavat merkityksensä monimutkaisista yhteyksistään primaarisiin kielipeleihin.⁷³ Tämä kohta on Hintikoiden tulkinnassa kuitenkin ongelmallinen, ja palaan siihen myöhemmin.

Kontrasti Hintikoiden ja argumentin perinteisen tulkinnan (ks. luku 3.21) välillä on ilmeinen. Perinteinen argumentti tuomitsi yksityisen kielen mahdottomaksi ja korosti, kuinka yksityisellä tuntemuksella ei ole sijaa kielen merkityksen kannalta. Hintikoiden mukaan argumentti ei edes käsittele yksityisen kokemuksen asemaa, sillä fysikalistisen kielen ensisijaisuus ilmenee Wittgensteinin filosofiassa jo aiemmin. Sen sijaan argumentti osoittaa, kuinka kieli itse asiassa viittaa yksityisiin kokemuksiin. Vaikka kielellä on merkitys vain julkisessa viitekehyksessä, on suhde yksityisen kokemuksen aiheuttajaan silti läsnä. Yksityisen kokemuksen erityistapauksessa viittaussuhde kokemukseen on peräti hyvin selvästi läsnä, ja tätä kautta se toimii esimerkkinä fysiognomisesta kielipelistä, joka on erityisasemassa kaikkien kielipelien joukossa. Lisäksi Hintikat katsovat, että Wittgenstein kumoo fenomenologisen kielen mahdollisuuden, joskin perusteet tälle kumoamiselle ilmenevät jo *Filosofisten tutkimusten* säännönseuraamista käsittelevissä kohdissa.

⁷³ Tässä yhteys Quinen epistemologiaan on mielenkiintoinen.

4. Uusi Wittgenstein ja traktaarinen solipsismi

Seuraavaksi käsittelen Hintikoista selvästi poikkeavaa Wittgensteinin uuswittgensteinilaista tulkintaa, joka sekin voidaan perustellusti laskea jatkuvuustulkinnaksi. Uuswittgensteinilaisille jatkuvuus näkyy kuitenkin hyvin toisen suuntaisena, kun perinteisen myöhäisen Wittgensteinin filosofiasta ulotetaan monia piirteitä osaksi *Tractatuksen* tulkintaa. Uuswittgensteinilaisuus vaikuttaa nousseen erityisesti Yhdysvaltalaisessa keskustelussa vallitsevaksi Wittgenstein-tulkinnaksi.

4.1 Mitä on uuswittgensteinilaisuus?

Uuswittgensteinilaisuus ei ole mikään homogeeninen suuntaus. Uuswittgensteinilaisiksi luetaan useita filosofejia, jotka saattavat olla keskenään hyvinkin erimielisiä joistain filosofisista ongelmista ja Wittgenstein-tulkintaan liittyvistä piirteistä. Tästä kielii myös se, että tulkintatraditiosta on käytetty useita erilaisia nimiä, kuten *uusi luenta* (Crary 2000), *grammaattinen tulkinta* (Wallgren 1996, 113), *Conant–Diamond-tulkinta* ja *Harvardin wittgensteinilaisuus* (Proops 2001). Esittelen seuraavaksi, mitä tässä työssä tarkoitetaan uuswittgensteinilaisuudella.

4.11 Tulkitsijat ja tulkinta

Nimityksistä uusi luenta ja Conant–Diamond-tulkinta ovat ehkä neutraaleimmat, kun edellinen viittaa perinteisiin tulkintoihin nähden uuteen tapaan ymmärtää Wittgensteinin filosofiaa ja jälkimmäinen tämän tulkinnan keskeisiin edustajiin ja luojiin, James Conantiin ja Cora Diamondiin. Grammaattinen tulkinta -nimitys korostaa Wittgensteinin filosofiaa osoituksena siitä, kuinka kielen tosiasiallisen käytön tutkiminen on filosofian ainoa metodi, koska transsendentaalinen ensimmäinen filosofia on mahdotonta. Tässä kiteytyy myös uuswittgensteinilaisen tulkinnan keskeinen sisältö. Harvardin wittgensteinilaisuutta⁷⁴ käytetään usein synonyymisesti

⁷⁴ Conant on saanut tohtorin oppiarvonsa juuri Harvardissa, jossa myös Stanley Cavell on toiminut professorina. Keskeiset uuswittgensteinilaiset Conant ja Diamond eivät kumpikaan kuitenkaan tällä hetkellä vaikuta kyseisessä opinahjossa.

uuswittgensteinilaisuuden kanssa, ja ne korostavat varsin myönteistä suhtautumista terapia-ideaan myös skolaarisen Wittgenstein-keskustelun ulkopuolella.⁷⁵

Jo mainitut James Conant ja Cora Diamond arvostavat erityisesti Stanley Cavellin Wittgenstein-tulkintoja perinteen varhaisena suunnannäyttäjänä. Myös Hilary Putnam voidaan liittää tähän tulkintatraditioon ja kiinteästi siihen kuuluvat Rupert Read ja Alice Crary. Suomessa erityisesti Thomas Wallgren on esittänyt joitain uuswittgensteinilaisia mielipiteitä, mutta tekee toisaalta selvän eron perinteeseen jatkaessaan kehittelyään usein vielä uuswittgensteinilaisiakin pidemmälle.

Vaikka suuntaus ei ole täysin yhtenäinen, on esimerkiksi Ian Proops (2001, 375) esittänyt sen määritteleväksi kriteeriksi Wittgensteinin myöhäisfilosofiaan liitettyjen kantojen laajentamista osaksi myös *Tractatusta*.⁷⁶ Siksi ainakin seuraavista piirteistä tulisi uuswittgensteinilaisten keskuudessa vallita yksimielisyys:

- 1) Wittgenstein esittää uuden filosofiakonseption, jonka mukaan filosofian tehtävänä ei ole kysyä mitään kysymyksiä tai luoda mitään teesejä.
- 2) Tämä pätee myös Wittgensteinin varhaisfilosofiassa: *Tractatus* ei sisällä mitään teesejä edes implisiittisesti. Teoksesta ei ilmene minkään syvällisen hölynpölyn (nonsense) kautta sellaista, mitä ei ole mahdollista sanoa (eli maailman todellinen rakenne).
- 3) Tässä hölynpölyssä on kuitenkin siinä määrin psykologista voimaa, että se luo illuusion kätkeystä mielekkyydestä.

⁷⁵ vrt. uuskantilaisuus

⁷⁶ Stanley Cavell keskittyy tutkimuksissaan Wittgensteinin myöhäistuotantoon. Jos Cavellin ideoita ulotetaan osaksi varhaisen Wittgensteinin tulkintaa, olisikin ehkä soveliaampaa puhua *uudesta uuswittgensteinilaisuudesta* tai vain Conant-Diamond –tulkinnasta. Tällaista jakoa ei kuitenkaan esitetä esimerkiksi *The New Wittgenstein* –teoksessa, minkä vuoksi viitataan itsekin uuswittgensteinilaisuudella tiettyyn tapaan nähdä Wittgenstein erään filosofiakonseption puolestapuhujana ulotettiinpa tämä konseptio osaksi myös Wittgensteinin varhaistuotantoa tai ei.

- 4) Tämä tekee teoksesta ironisen; yritämme ajatella sellaista, jota ei voi ajatella, mikä osoittaa omat perinteiset ajatustottumuksemme itsensä tuhoaviksi.
- 5) Myöhäinen Wittgenstein jatkaa tämän nuoruudenteoksensa hengessä, eikä tämänkaltainen tulkinta myöhäisen Wittgensteinin osalta olekaan niin ennenkuulumaton. Tästä kuitenkin seuraa, että Wittgenstein ei varsinaisesti hylkää *Tractatuksen* teesejä, sillä siinäkään ei varsinaisesti esitetä mitään teesejä. Sivutuotteena tästä seuraa myös vahva jatkuvuus Wittgensteinin filosofiassa.

Ian Proopsin hahmotelma uuswittgensteinilaisuudesta voi kuitenkin sikäli olla harhaanjohtava, että hän itse kannattaa tälle vastakkaista Wittgenstein-tulkintaa.

Tulkintatradition sisältä Alice Crary on esittänyt seuraavien piirteiden yhtenevyyttä: Wittgensteinilla filosofian päätetehtävä on terapeutinen. Sen sijaan, että konstruoisimme metafysisiä teorioita tai transsendentaalista ensimmäistä filosofiaa, yritämmekin päästä yli ongelmista, joita filosofiassa tulee vastaan. Nämä ongelmat ovat perustavasti kielellisiä ja pohjautuvat virheelliseen kielenkäyttöön. Ongelmien ydin on se virheellinen oletus, että voisimme tarkastella kieltä ja sen merkitystä jostain ulkoisesta näkökulmasta käsin. Tähän perustuu myös se virheellinen ajatus, että kiellemme avulla voisimme saada tietoa maailmasta sellaisena kuin se on. Oikea filosofoimisen tapa on kuitenkin kiinnittää huomio kielellisten ilmausten muotoihin ja siihen maailmaan, joka näistä ilmaisuista välittyy. (Crary 2000, 1-5.)

4.12 Uuswittgensteinilaisuus kommentaarien kentällä

Thomas Wallgren (1996, 113) esittelee perinteisinä Wittgensteinin myöhäisfilosofian tulkintoina transsendentaalisen ja *relativistisen* tulkinnan. Transsendentaalisen tulkinnan mukaan Wittgenstein esittää transsendentaalisen argumentin kielen rajoista. Tälle vastakkaisessa relativistisessa tulkinnassa väitetään puolestaan, että tällaiset transsendentaaliset argumentit ovat mielettömiä. Kielellä ja maailmalla ei

yksinkertaisesti ole mitään suhdetta. Wallgrenin oma grammaattinen tulkinta on edelleen vastakkainen kummallekin edellä esitetylle tulkinnalle pidättäytyessään kaikenlaisten teesien esittämisestä ylipäätään. Myös uuswittgensteinilaisuus vaikuttaisi olevan keskeisiltä piirteiltään eräänlainen grammaattinen tulkinta.

Grammaattisen tulkinnan mukaan Wittgensteinin työ on aikaansa sidottujen filosofisten näennäisongelmien paljastamista. Todellisen filosofisen työn jälkeen ilmenee, mikä perinteisissä filosofisissa kysymyksenasetteluissa on vialla. Filosofinen terapia auttaa meitä näkemään, kuinka kieli johtaa meitä harhaan. Kun ymmärrämme joidenkin kysymysten lähtökohtaisen mielettömyyden, voimme saada mielenrauhan. Filosofiset ongelmat eivät kuitenkaan sinänsä katoa, koska filosofinen tutkimus ei varsinaisesti kykene muuttamaan ongelmien taustalla olevaa aikaansa sidottua elämänmuotoa. (Wallgren 1996, 169.)

Myös Wittgensteinin varhaisfilosofian kohdalla uuswittgensteinilaisuutta voidaan verrata perinteisiin tulkintoihin. Silloin keskeiset vertailukohteet ovat *metafyysinen* ja *uuspositivistinen* tulkinta. Metafyysisellä tulkinnalla tarkoitan kutakuinkin samaa kuin edellä esitetty transsendentaalinen tulkinta, jonka mukaan Wittgenstein osoittaa ovelan kielenkäytön avulla joitain perustavia totuuksia maailmasta.⁷⁷ Metafyysiset tulkinnathan ovat myös olleet suomalaisessa keskustelussa erittäin suosittuja Erik Steniuksen ja Heikki Kanniston tarkkojen *Tractatus*-analyysien kautta. Positivistinen tulkinta korostaa puolestaan sitä, kuinka kaikesta metafysiikasta on vaiettava ja keskittyminen suunnattava siihen, mistä voidaan puhua. Kuitenkin tämän tulkinnan mukaan kieli viittaa maailmaan sellaisenaan ja mielekkäitä lauseita ovat kaikki, jotka voidaan verifioida maailmaa tarkastelemalla. Positivistinen tulkinta on mainituista ainoa aikalaistulkinta, eikä Wittgenstein itse tuntunut hyväksyvän tällaista kantaa. Tämä tulkinta ei myöskään nykyisin ole kovin suosittu Wittgenstein-tutkijoiden piirissä.

Näihin kumpaankin tulkintaan uuswittgensteinilaisuus ottaa pesäeron, sillä sen mukaan kieleen ei ylipäätään ole mitään ulkopuolista tarkastelukulmaa. Siksi emme voi verrata

⁷⁷ Tämä jaottelu on tyypillinen uuswittgensteinilaisten keskuudessa, kun viitataan ns. perinteisiin tulkintoihin.

lauseen ja todellisuuden asiantilan välistä vastaavuutta mitenkään meistä riippumattomin keinoin. Toisaalta emme myöskään voi ilmaista edes implisiittisesti mitään perustavanlaatuisia filosofisia totuuksia maailman perimmäisestä rakenteesta.

Kaiken kaikkiaan uuswittgensteinilaisuus tuntuu korostavan Wittgensteinin filosofian tulkinnassa erityisesti niitä *Filosofisten tutkimusten* kohtia, joissa Wittgenstein vertaa filosofiaansa jonkinlaiseen terapiaan. Huomio pitäisi kiinnittää kielen tosiasialliseen käyttöön, sillä meillä ei ole mitään mahdollisuutta päästä tarkastelemaan kieltä sen ulkopuolelta. Samalla myös valkenee, miksi jotkut filosofiset ongelmanasettelut ovat perustavasti vääränlaisia. Viimevuosien uuswittgensteinilaisuuden eräs keskeisimpiä tunnuspiirteitä on, että tämä näkemys pitäisi laajentaa koskemaan myös varhaisen Wittgensteinin filosofiaa. Tämän tulkinnan mukaan *Tractatuksen* lauseet ovat luonteeltaan lähinnä psykologisia pseudopropositioita.

4.2 Uudesti tulkitun Wittgensteinin näkemys kielestä

Uuswittgensteinilaisten *Tractatus*-tulkintaa ei ole mahdollista ymmärtää ymmärtämättä heidän tulkintoja *Filosofisten tutkimusten* keskeisistä kohdista. Tämän vuoksi käsittelen uuswittgensteinilaisuutta ensin Wittgensteinin myöhäisfilosofian kautta, ja siirryn vasta tämän jälkeen *Tractatukseen* ja siinä esitettyyn kielinäkemukseen, vaikkei uuswittgensteinilaisuus sellaisenaan näe jyrkkää eroa Wittgensteinin eri kausien välillä.

4.21 Myöhäisen Wittgensteinin kieli

Uuswittgensteinilaisten keskittyminen *Filosofisiin tutkimuksiin* ja siihen aihepiireiltään kiinteästi liittyviin teoksiin on tietysti hyvin perusteltua, sillä *Filosofisia tutkimuksia* voidaan pitää Wittgensteinin myöhäisfilosofian pääteoksena. Kuten mainitsin, ja kuten tulen myöhemmin tarkemmin osoittamaan, uuswittgensteinilaiset näkevät Wittgensteinin filosofian usein tiettyjen keskeisten teemojen edelleen kehittelynä. Kuitenkin vasta *Filosofisissa tutkimuksissa* Wittgenstein antaa eksplisiittisen muodon useille perustaville ajatuksilleen.

Uuswittgensteinilaisuuden tarkastelemisen aloittaminen *Filosofisten tutkimusten* kautta on sikäläkin perusteltua, että Wittgensteinin myöhäisfilosofiassa tämänkaltaiset tulkinnat eivät ole yhtä radikaaleja. Uuswittgensteinilaisen tulkinnan mukaan *Tutkimuksia*-teoksen johtoajatuksena on, että mahdollisuus tarkastella kielen ja maailman suhdetta objektiivisesti, ikään kuin ulkopuolelta, on *illuusio* (Crary 2000, 6). Uuswittgensteinilaiset eivät viittaa illuusioon kielen ja maailman suhteen tarkastelun mahdollisuudesta puhuttaessa siksi, että puhuisimme jotain väärää tai harhaanjohtavaa. Illuusiota ei ole myöskään se, että kielen rakenne estäisi puhumasta joistakin asioista, jotka kuitenkin tiedämme todeksi. Uuswittgensteinilaiset tarkoittavat, että etsiessämme jotain ulkopuolista tarkastelukulmaa kieleen, emme oikeastaan pysty ilmaisemaan mitään ajatuksia. Illuusiota on se, että tästä huolimatta kuvittelemme sanovamme jotakin mielekästä. Wittgenstein kirjoittaa itse:

”Kun puhun kielestä (sanoista, lauseista jne.), minun on puhuttava tavallista puhekieltä. Onko tämä kieli kenties liian karkea, aineellinen, siihen, mitä haluamme sanoa? *Miten sitten toisenlainen kieli muodostetaan?* – Ja miten merkillistä, että voimme sitten tehdä ylipäänsä mitään sillä kielellä, joka meillä on!

Se, että minun on käytettävä kieltä koskevissa selityksissäni jo täydellistä kieltä (ei mitään valmistavaa, tilapäistä kieltä), tämä jo osoittaa, että voin esittää vain jotakin ulkokohtaista kielestä.

Mutta miten nämä selittelyt voivat sitten tyydyttää meitä? – myös kysymyksesi oli jo muotoiltu tässä kielessä; ne oli ilmaistava tässä kielessä, jos oli jotakin kysyttävää.

Ja epäilyksesi ovat väärinkäsityksiä.

Kysymyksesi viittaavat sanoihin, niinpä minun on puhuttava sanoista.

Sanot: Kysymys ei ole sanasta, vaan sen merkityksestä, ja ajattelet merkitystä jonakin sanan kaltaisena, vaikka toisaalta myös siitä eroavana seikkana. Tässä sana, tässä

merkitys. Raha ja lehmä, jonka voi rahalla ostaa. (Mutta toisaalta: Raha ja sen käyttö.)⁷⁸
(*PU I*, § 120.)⁷⁹

Tällä Wittgenstein tarkoittaa, että sanan merkitystä ei voida tutkia minään sanasta erotettavana asiana, kuten raha ja sillä ostettava lehmä voidaan erottaa keskenään. Wittgenstein sanoo toisaalla *Tutkimuksissa*, että ”sanan merkitys on sen käyttö kielessä” (*PU I*, § 43). Tämä puolestaan tarkoittaa, ettei sanoilla ole olemassa mitään pysyviä merkityksiä, vaan niiden merkitys vaihtelee aina sen mukaan, kuinka niitä kulloinkin käytetään. Merkitykselle ei tämän kontekstisidonnaisuuden vuoksi voida myöskään antaa sen aukottomasti selittävää teoriaa, kuten Hintikka tuntuu ajattelevan.⁸⁰ Kieltä koskevissa selityksissä on käytettävä täydellistä kieltä, jonka merkitys rakentuu aina kulloisessakin tilanteessa erikseen eikä ole mikään meistä riippumaton ominaisuus. Näin ymmärrettynä on täysin mieletöntä edes kysyä, mikä kielen merkitys on, eikä mikään erityinen merkitysteoria ilmene meille edes implisiittisesti.

Myös Cavell kiinnittää huomionsa tähän samaan asiaan:

“Why haven’t we arranged to limit words to certain contexts, and then coin new ones for new eventualities? The fact that we do not behave this way must be at the root of the fierce ambiguity of ordinary language, and that we won’t behave this way means that for

⁷⁸ Wenn ich über Sprache (Wort, Satz etc.) rede, muss ich die Sprache des Alltags reden. Ist diese Sprache etwa zu grob, materiell, für das, was wir sagen wollen? *Und wie wird denn eine andere gebildet?* – Und wie merkwürdig, dass wir dann mit der unsern überhaupt etwas anfangen können!

Dass ich bei meinen Erklärungen, die Sprache betreffend, schon die wolle Sprache (nicht etwa eine vorbereitende, vorläufige) anwenden. muss, dass ich nur Äusserliches über die Sprache vorbringen kann.

Ja, aber wie können uns diese Ausführungen dann befriedigen? – Nun, deine Fragen waren ja auch schon in dieser Sprache abgefasst; mussten in dieser Sprache ausgedrückt werden, wenn etwas zu fragen war!

Und deine Skrupel sind missverständnisse.

Deine Fragen beziehen sich auf Wörter; so muss ich von Wörtern reden.

Man sagt: Es kommt nicht aufs Wort an, sondern auf seine Bedeutung; und denkt dabei an die Bedeutung, wie an eine Sache von der Art des Worts, wenn auch vom Wort verschieden. Hier ist das Wort, hier die Bedeutung. Das Geld und die Kuh die man dafür kann. (Andererseits aber: das Geld, und sein Nutzen.)

⁷⁹ On erityisen mielenkiintoista, että myös Hintikka viittaa tähän samaan kohtaan väittäessään kielen olevan universaali mediumi. ks. luku 3.23.

⁸⁰ Hintikallehan tämä samainen toteamus (*PU I*, § 43) on itse asiassa Wittgensteinilla implisiittisesti ilmenevän merkitysteorian perusta. ks. luku 3.1.

real precision we are going to have to get words pinned to a meaning through explicit definition and limitation of context.” (Cavell 1979, 180.)

Hänen (ibid.) mukaansa meidän on kiinnitettävä huomio kielen tosiasialliseen käyttöön juuri siksi, että emme voi esittää mitään yleistä merkityksen teoriaa. *Tutkimuksia* -teoksen keskeinen sisältö osoittaa, kuinka meillä ei voi olla edes mitään pysyviä sääntöjä, jotka liittävät sanat niiden merkitykseen. Tämänhän osoittaa myös säännönseuraamista koskeva tarkastelu, jonka myös Hintikat hyväksyisivät: kielen merkitystä ei voi antaa minkään pysyvien sääntöjen avulla.

Cavell ei kuitenkaan ajaudu hintikkalaiseen johtopäätökseen, jossa kielipelit toimivat linkkinä kielen ja maailman välillä. Aina voidaan löytää uusia konteksteja, suhteita, objekteja ja havaintoja, joihin kielemme sitoutuu. Jokaisessa näistä tilanteista kielen merkitys määrittyy uudelleen. Voimme esimerkiksi laajentaa sanan ”syöttää” käyttöä lasten syöttämisestä pesäpallosyöttöihin tai rahojen syöttämiseen kolikkoautomaatteihin. (Emt. 180–181.) Ei ole mielekästä väittää, että kaikissa näissä eri tilanteissa kielipeli liittyy sanoja meistä riippumattomaan maailmaan, sillä me itse myös konstruomme kulloinkin kyseessä olevat kielipelit. Kielipelit ovat osa inhimillisiä elämänmuotoja, ja Wittgenstein sanoo kielen kuvittelun edellyttävän myös siihen liittyvän elämänmuodon kuvittelemista (*PU* I, § 19). Sen lisäksi, että kieli on konstruktio, myös sen käyttökonteksti on konstruktio. Pelin sääntöjen keksiminen on myös itse pelin keksimistä ja samoin kielen kehittäminen edellyttää sen käyttötavan kehittämistä.

Ideana on se, että vaikka tietyssä mielessä opimmekin sanan ja sen merkityksen, tämä merkitys liittyy sanaan aina sen käytön yhteydessä. Siksi sana kyllä eräässä mielessä kuvaa todellisuuden jonkunlaiseksi, mutta tämä todellisuuskin on perimmältään riippuvainen sanan käyttöä koskevista muuttuvista säännöistä. Siksi ei ole myöskään mahdollista kuvitella, millainen kielestä riippumaton maailma olisi. Filosofia ei täten voi tutkia kieltä ja maailmaa mistään ulkopuolisesta näkökulmasta, ja Cavell myös tuo tämän esiin:

”That the justifications and explanations we give of our language and conduct, that our ways of trying to intellectualize our lives, do not really satisfy us, is what, as I read him, Wittgenstein wishes us above all to grasp.” (Cavell 1979, 175.)

Filosofia on pikemminkin metodi kuin teoriajoukko. Sen sijaan, että etsittäisiin perimmäisiä totuuksia esimerkiksi kielen ja maailman suhteesta, tulee kiinnittää huomio sellaiseen toimintaan, jolla epäselvyydet hälvenevät. Välillä Wittgenstein kuitenkin tuntuu puhuvan kielistä:

”Sen sijaan, että ilmoittaisin, mikä on yhteistä kaikelle sille, mitä sanomme kieleksi, sanon, että näillä ilmiöillä ei ole lainkaan *yhtä* yhteistä piirrettä, minkä vuoksi käytämme niistä kaikista samaa sanaa, – vaan ne ovat keskenään monin eri tavoin *sukua*. Tämän sukulaisuuden takia sanomme niitä kaikkia ’kieliksi’”.⁸¹ (PUI, § 65.)

Tässä kysymys ei kuitenkaan ole siitä, että yritettäisiin asettaa kielen ulkopuolelle. Katkelman tulkitseminen niin, että kielestä ei voida tehdä mitään teoriaa, johtaisi sellaisenaan perinteiseen relativistiseen tulkintaan Wittgensteinin myöhäisfilosofiasta. Tämä ei uskoakseni kuitenkaan ole uuswittgensteinilainen kanta. Myös § 65 tulee nähdä sen kautta, mitä Wittgenstein myöhemmin tutkimuksissa sanoo. Katkelmassa ei sanota kielestä mitään oleellista (edes, että mitään oleellista ei voida sanoa), vaan ”*ulkokohtaista*”. Koska kysymys kielestä oli muotoiltu tässä kielessä, se oli myös ”ilmaistava tässä kielessä”. Uuswittgensteinilaisuus ei johda merkitysrelativismiin, koska myös relativismin oikeutus on jotain, mihin meidän ei tule kiinnittää huomiota.

Uuswittgensteinilaisuuden mukaan virhe on siinä, että kun joku yrittää ilmaista jotain ilmaisematonta kielessä, hän ei käytä joitain sanojaan mielekkäästi. Wittgensteinin huomio merkityksestä käyttönä johtaa siihen, että meidän tulisi kiinnittää huomio tilanteisiin, joissa luulemme käyttävämme kieltä, vaikka emme todellisuudessa näin tee. Aktuaalisen kielen rakenne hämää meitä siten, että luulemme erinäisissä tilanteissa tavoittavamme todellisuuden ja kielen välisen rakenteen.

⁸¹ Statt etwas anzugeben, was allem, was wir Sprache nennen, gemeinsam ist, sage ich, es ist diesen Erscheinungen garnicht Eines gemeinsam, weswegen wir für alle das gleiche Wort verwenden, - sondern sie sind mit einander in vielen verschiedenen Weisen *verwandt*. Und dieser Verwandtschaft, oder dieser Verwandtschaften wegen nennen wir sie alle ‚Sprachen‘.

Wittgenstein kysyykin toisaalla:

”mikä on päämääräsi filosofiassa? – Osoittaa kärpäselä ulospääsy kärpäselästä.”⁸² (PUI, § 309.)

Kärpäselä on ansa, joka houkuttelee kärpäsiä hehkulampun valolla. Pääseminen lasista edellyttäisi täyskäännöstä, mutta tätä kärpäset eivät onnistu tekemään, koska valo koko ajan viettelee niitä. Allegorisesti voidaan ajatella platonilaisia idealisteja pyrkimässä perimmäisiin totuuksiin kohti järjen ideaa. Wittgensteinin opetus tässä on, että olemme auttamattomasti ansassa perimmäisen totuuden etsimisen projektissa, jonka jo Platon saattoi alulle antiikin Ateenassa. Meidän olisi kuitenkin tehtävä täyskäännös ymmärtämällä, että valo tai perimmäinen totuus on täydellisesti tavoittamattomissa. Kun siirrämme huomiomme aktuaalisesti meille avoimen kielen tarkasteluun, saamme lopulta mielenrauhan; meidän ei enää tarvitse painia mahdottomien ongelmien kanssa. Tähän viittaa filosofian terapeuttisuus. Ongelmia ei välttämättä voida ratkaista, mutta ne häviävät kun huomaamme, että joillekin kielen merkeille ei ole annettu tarkkaa merkitystä. Tätä terapia-idea Wittgenstein selventää myös useissa muissa *Tutkimusten* kohdissa:

”Selvyys, johon näet [filosofiassa] pyrimme, on näet täydellistä selvyyttä. Mutta tämä merkitsee vain, että filosofisten ongelmien on hävitävä täydellisesti.

Varsinainen löytö on se, joka tekee minut kykeneväksi katkaisemaan filosofoimisen milloin haluan. – Löytö, joka johdattaa filosofian rauhaan niin, että sitä eivät enää kiduta kysymykset, jotka asettavat sen itsensä kyseenalaiseksi. – Osoitamme sen sijaan esimerkeistä menetelmän, ja näiden esimerkkien sarja voidaan katkaista. – Ratkaisemme ongelmia (raivaamme pois vaikeuksia), emme yhtä ongelmaa.

Ei ole olemassa yhtä filosofian menetelmää, mutta on kyllä useita menetelmiä, tavallaan erilaisia terapioita”⁸³ (PUI, § 133.)

⁸² Was ist dein Ziel in der Philosophie? – Der Fliege den Ausweg aus dem Fliegenglas zeigen.

⁸³ Denn die Klarheit, die wir anstreben, ist allerdings eine *vollkommene*. Aber das heisst nur, dass die philosophischen problemen *vollkommen* verschwinden sollen.

Die eigentliche Entdeckung ist die, die mich fähig macht, das Philosophieren abubrechen, wann ich will. – Die die Philosophie zur Ruhe bringt, sodass sie nicht mehr von Fragen gepeitscht wird, die *sie selbst* in

Tässä Wittgenstein toteaa eksplisiittisesti, että filosofian ongelmat johtuvat perimmäisesti väärinymmärryksestä. Sen sijaan, että etsisimme vastauksia vaikkapa Jumalan olemassaoloa koskeviin kysymyksiin, meidän kannattaisi katkaista tällainen filosofoiminen kokonaan. Tämänkaltaisiin kysymyksiin ei nimittäin voida osoittaa ratkaisua, vaikka kieli joskus saa meidät luulemaan, että olemme ratkaisseet pulman. Filosofia on terapiaa siinä mielessä, että meidän on mahdollista osoittaa, missä kieli on mennyt vikaan. Hieman aiemmin Wittgenstein onkin todennut:

”Filosofia pelkäänsä asettaa kaiken esiin, se ei selitä mitään eikä tee mitään johtopäätöksiä. – Koska kaikki on avoinna esillä, ei olekaan mitään selitettävää. Meitä ei näet kiinnosta se, mikä on kätkeytyä.

’Filosofiaksi’ voisi sanoa myös sitä, mikä on mahdollista ennen kaikkia uusia löytöjä ja keksintöjä.

Filosofin työ on muistutusten kokoamista määrätarkoitusta varten.

Jos filosofiassa haluaisi esittää teesejä, niistä ei voisi koskaan syntyä mitään keskustelua, koska kaikki olisivat niistä yhtä mieltä.”⁸⁴ (PUI, § 126–128.)

Kielioppi sallii meidän ilmaista monenlaisia lauseita ja lauseiden joukkoja, esimerkiksi kokonaisen merkitysteorian. Tällaiset teesit eivät silti ilmaise mitään; ne ovat käsitteellisesti tyhjiä. Kielen merkitysteoria on vahvasti vastakkainen kielen

Frage stellen. – Sondern es wird nun an Beispielen eine Methode gezeigt, und die Reihe dieser Beispiele kann man abbrechen. – Es werden Probleme gelöst (Schwierigkeiten beseitigt), nicht *ein* problem.

Es gibt nicht *eine* Methode der Philosophie, wohl aber gibt es Methoden, gleichsam verschiedene Therapien.

⁸⁴ Die Philosophie stellt eben alles bloss hin, und erklärt und folgert nichts. – Da alles offen daliegt, ich aus nichts zu erklären. Denn, was etwa verborgen ist, interessiert uns nicht.

„Philosophie“ könnte man auch das nennen, was *vor* allen neuen Entdeckungen und Erfindungen möglich ist.

Die Arbeit des Philosophen ist ein Zusammentragen von Erinnerungen zu einem bestimmten Zweck.

Wollte man *Thesen* in der Philosophie aufstellen, es könnte nie über sie zur Diskussion kommen, weil Alle mit ihnen einverstanden wären.

tosiasialliselle käytölle. Emme nimittäin voi kielessä kyseenalaistaa niitä ehtoja, joiden varaan se itse rakentuu:

”Filosofia ei saa millään tavalla loukata kielen tosiasiallista käyttöä, se voi loppujen lopuksi siis vain kuvata sitä. Se ei näet voi myöskään perustella sitä. Se jättää kaiken entiselleen.”⁸⁵ (PUI, § 124.)

Uuswittgensteinilaisten mukaan filosofien on siirryttävä tutkimaan kielen tosiasiallista käyttöä, ei esimerkiksi sen erityisiä ennakkoehtoja. Myös oletus, että kielellä on joku kielen ulkopuolinen merkitys, josta emme vain voi puhua, on liikaa. Olemme vankasti oman kielemme vankeja, eikä tätä voi yrittää rikkoa mitenkään jollain erityisellä kielenkäytön tavalla, josta asian todellinen laita ilmenee. Juuri tähän kiteytyy se perimmäinen oivallus, miksi vain kielen tosiasiallisen käytön tutkiminen on mahdollista.

4.22 *Tractatus* ja ajatus kielestä terapiana

Uuswittgensteinilaisuus ei kuitenkaan olisi niin mullistavan uutta, jolleivät sen keskeiset ideat ulottuisi myös *Tractatukseen*. Ian Proopsin mukaanhan tämä on myös välttämätöntä uuswittgensteinilaisille, jos he haluavat selittää tyydyttävästi, miksi Wittgenstein eksplisiittisesti hylkää joitain *Tractatuksen* teesejä. Kuten edellä olen maininnut, teesinmuodostusta vastustava filosofi ei voi hylätä *joitain* teesejä, sillä silloin hänelle toisaalta myös jäisi *joitain* teesejä. Wittgensteinilla ei siis voi varhaisfilosofiassaan olla teesejä siinä mielessä, kuin ne ymmärrämme normaalisti.

Cora Diamond selvittää *Tractatuksen* lukuoppaaksi tarkoittamassaan artikkelissa ’Throwing Away the Ladder: How to Read the *Tractatus*’, kuinka teos liittyy ideaan filosofiasta terapiana siten, että se valottaa meille tämän terapian luonnetta. Filosofisten

⁸⁵ Die Philosophie darf den tatsächlichen Gebrauch der Sprache in keiner Weise antasten, sie kann ihn am Ende also nur beschreiben.

Denn sie kann ihn auch nicht begründen.

Sie lässt alles wie es ist.

ongelmien kielellinen analyysi selventää meille joidenkin lauseiden mielettömyyden, mitä kautta ymmärrämme filosofisten ongelmien näennäisyyden.⁸⁶ Myöhemmin samassa artikkelissa Diamond toteaa, että ajatuksella logiikasta tieteenä on yhteys toisenlaiseen ajatukseen teesejä ja doktriineja ja teorioita tuottavaan filosofiakonseptioon. Wittgensteinille ajatus logiikasta tieteenä on kuitenkin illuusio. Myöhäisen Wittgensteinin terapia-idea liittyy siis olennaisesti hänen varhaisvaiheen näkemyksiinsä filosofian tehtävistä. (Diamond 1991b, 180 ja 202.)

Toisaalla Diamond (1991a, 149–150) vetoaa *Tractatus* esipuheeseen, jossa Wittgenstein sanoo:

”Kirja käsittelee filosofian ongelmia ja luullakseni osoittaa, että näiden ongelmien kysymyksenasettelu perustuu kieleemme logiikan väärinkäsittämiseen. Kirjan koko sisällön voisi ehkä tiivistää seuraaviin sanoihin: Minkä ylipäänsä voi sanoa, sen voi sanoa selvästi, ja mistä ei voi puhua, siitä on vaiettava.

Siten kirja pyrkii vetämään rajan ajattelulle tai pikemminkin – ei ajattelulle, vaan ajatusten ilmaisemiselle. Vetääksemme ajattelulle rajan, meidän olisi näet voitava ajatella tuon rajan molemmat puolet (joten meidän olisi voitava ajatella, mitä ei voida ajatella).

Raja voidaan sen tähden vetää vain kielessä, ja mikä jää rajan tuolle puolen tulee olemaan yksinkertaisesti mielettömyyttä.”⁸⁷ (*Tractatus*, esipuhe, s. 3)

Ensiksikin tärkeää on huomata, että kielen logiikan väärinkäsittäminen johtaa perinteisiin filosofisiin ongelmiin. Kun siis ymmärrämme kielen logiikan oikein, nämä

⁸⁶ vrt. *Tractatus* 6.53.

⁸⁷ Das Buch behandelt die philosophischen Probleme und zeigt-wie ich glaube-dass die Fragestellung dieser Probleme auf dem Missverständnis der Logik unserer Sprache beruht. Man könnte den ganzen Sinn des Buches etwa in die Worte fassen: Was sich überhaupt sagen lässt, lässt sich klar sagen; und wovon man nicht reden kann, darüber muss man schweigen.

Das Buch will also dem Denken eine Grenze ziehen, oder vielmehr – nicht dem Denken, sondern dem Ausdruck der Gedanken: Denn um dem Denken eine Grenze zu ziehen, müssten wir beide Seiten dieser Grenze denken können (wir müssten also denken können, was sich nicht denken lässt).

Die Grenze wird also nur in der Sprache gezogen werden können und was jenseits der Grenze liegt, wird einfach Unsinn sein.

ongelmat häviävät. Myös *Tractatuksessa* on siis vahvasti läsnä kielen terapeuttinen rooli. Keskeinen tehtävä kirjalla on osoittaa se, mistä voidaan puhua selvästi.

Toiseksi Wittgenstein sanoo kirjan pyrkivän vetämään rajan ajattelun ilmaisemiselle, siis kielelle. Mikä tahansa jää kielen ulkopuolelle, on mielettömyyttä. Tuntuisi, että voimme tehdä Hintikoiden tavoin seuraavanlaisen jaon:

1) Mistä voi puhua

2) Mistä ei voi puhua, mutta minkä voi ajatella, ja joka sanoisi jotain mielekästä jos siitä voisi puhua⁸⁸

3) Mistä ei voi puhua, siis silkka hölynpöly

Diamondin mukaan tämä on kuitenkin virheellinen käsitys (1991a, 150). Itse asiassa mikään edellä esitetystä *Tractatuksen* ”Esipuheen” lainauksesta ei anna oikeutta päätellä, että tämänkaltainen jako olisi mahdollinen. Wittgenstein sanoo toisaalla, että ”ajatuksia ovat mielekkäät lauseet”⁸⁹ (*Tractatus* 4). Näin ryhmä 2, siis se, joka voidaan ajatella, muttei sanoa, on mahdoton. Tämä on ymmärrettävä myös esipuheesta: kirja pyrkii vetämään rajan ajattelulle eli kielelle, ja kaikki rajan tuolle puolen jäävä on silkkaa mielettömyyttä. Ryhmä kaksi supistuu pois, sillä emme voi ajatella sellaista, mitä ei voi ilmaista kielessä.

Diamond (ibid.) korostaa, kuinka *Tractatuksen* esipuhe voidaan asettaa oikeaan kontekstiinsa vain suhteessa teoksen lopun kanssa:

⁸⁸ Hintikoilla tähän kategoriaan kuuluisi selvästi ainakin maailman looginen muoto, joka on myös implisiittisen merkitysteorian taustalla.

⁸⁹ Der Gedanke ist der sinnvolle Satz.

”Lauseeni selventävät siten, että se, joka minut ymmärtää, huomaa lopulta lauseitteni olevan mielettömiä, noustuaan niitä pitkin – niiden päällä – niiden yläpuolelle. (Hänen on niin sanoakseni heitettävä pois tikkaat kiivettyään niillä ylös.)”⁹⁰ (*Tractatus* 6.54.)

Lopussa lukija kohtaa mielenkiintoisen väitteen, että teoksen kirjoittajan lauseet ovat mielettömiä. Tähän asti luetut lauseet ovat olleet tikapuut, jotka nyt on hylättävä. Koska nämä lauseet ovat mielettömiä, ne ovat ilmaisseet jotain, mistä ei voi puhua. Ongelma on siinä, että ne kuitenkin tuntuivat ajateltavissa olevilta, mikä kuitenkaan ei voi olla mahdollista; mielettömät lauseet eivät voi esittää mitään ajatuksia. Diamondin (1991a, 152–153) mukaan tämä ajatusten ymmärtäminen on kuitenkin taitavasti rakennettua illuusiota. Välittömästi aiemmin Wittgenstein nimittäin sanoo:

”Filosofian oikea menetelmä olisi itse asiassa se, ettemme sanoisi mitään muuta kuin mikä voidaan sanoa, siis luonnontieteen lauseita – siis jotakin, millä ei ole tekemistä filosofian kanssa. Aina kun joku muu haluaisi sanoa jotakin metafysisistä, meidän olisi osoitettava hänelle, ettei hän ole antanut tietyille lauseittensa merkeille mitään merkitystä. Tämä menetelmä olisi tuon toisen mielestä epätydyttävä – hänellä ei olisi tunnetta, että olemme opettaneet hänelle filosofiaa – mutta *tämä menetelmä* olisi ainoa ehdottoman oikea.”⁹¹ (*Tractatus* 6.53.)

Meidän on tehtävä erottelu ”ymmärtää henkilöä” ja ”ymmärtää henkilön esittämiä lauseita”⁹². Esimerkiksi psykiatriassa voidaan täysin perustellusti pyrkiä ymmärtämään henkilöä, jonka esittämät lauseet ovat aivan mielettömiä. Myös *Tractatusta* lukiessa meille syntyy illuusio siitä, että ymmärrämme teoksen mielettömiä lauseita, mutta todellisuudessa tämä perustuu vain sille, että ymmärrämme teoksen kirjoittajaa. Wittgensteinin mukaan *hänen* ymmärtämisestään seuraa myös, että *hänen lauseensa*

⁹⁰ Meine Sätze erläutern dadurch, dass sie der, welcher mich versteht, am Ende als unsinnig erkennt, wenn er durch sie – auf ihnen – über sie hinausgestiegen ist. (Er muss sozusagen die Leiter wegwerfen, nachdem er auf ihr hinaufgestiegen ist.)

⁹¹ Die richtige Methode der Philosophie wäre eigentlich die: Nichts zu sagen, als was sich sagen lässt, also Sätze der Naturwissenschaft – also etwas, was mit Philosophie nichts zu tun hat –, und dann immer, wenn ein anderer etwas Metaphysisches sagen wollte, ihm nachzuweisen, dass er gewissen Zeichen in seinen Sätzen keine Bedeutung gegeben hat. Diese Methode wäre für den anderen unbefriedigend – er hätte nicht das Gefühl, dass wir ihn Philosophie lehrten – aber sie wäre die einzig streng richtige.

⁹² Diamondin lisäksi James Conant antaa tälle erottelulle suuren painoarvon ja sanoo sen periytyvän Wittgensteinille Fregen doktriinista erottaa aina psykologinen ja looginen. (Conant 1998, 231–233.)

ymmärretään mielettömiksi. Filosofian oikea menetelmä on myös huomauttaa hänelle tästä.

Diamond (1991b, 194) ottaa vakavasti Wittgensteinin kehotuksen tikkaiden poisheittämisestä. Tulkintoja, jotka väittävät jonkin kielessä ilmaisemattoman ilmenevän meille, hän kutsuu poleemisesti ”jänistämiseksi”⁹³. Diamond jättää filosofialle melko kapean tehtävän, ja jos mieli tekee säilyttää jotain poisheitettävästä perinteisestä filosofiasta, jänistää juuri silloin kun tikkaat olisi heitettävä pois.

Tässä yhteydessä uuswittgensteinilaiset viittaavat yleensä erotteluun kirjan sisällöstä (body) ja kehyksestä (frame). Vanhaa filosofoimisen tapaa edustaa sisältö, mutta tärkeää on uuden filosofian kehys. Kehyksessä ilmaistaan, kuinka teosta tulee lukea, ja siitä myös ilmenevät syyt hylätä teoksen sisällölliset lauseet. Kehykseen kuuluvat ainakin teoksen esipuhe ja aivan viimeiset lauseet, sekä mahdollisesti jotkin huomiot teoksen keskellä.

Vastaavasti teosta tulkitsee myös James Conant (2000, 175). Hän keskittyy erityisesti lauseen 6.54 ”selvennys”-sanaan, joka saksaksi on *Erläuterung*⁹⁴. Samalla *Erläuterungen*-sanalla Wittgenstein on aiemmin sanonut, että ”filosofinen teos koostuu olennaisesti selvennyksistä” (*Tractatus* 4.112). Erityisesti tämän merkitys korostuu siksi, että Conantin mukaan Wittgenstein itse arvosteli Carnapia eräässä kirjeessä Moritz Schlickille siitä, ettei Carnap ymmärrä teoksen perustavaa konseptiota oikein sivuuttaessaan lauseen 6.54.⁹⁵ Conantin mukaan Wittgensteinin lauseet selventävät sen, että ne ovat mielettömiä (saks. Unsinnlich; engl. nonsensical). Tämä ei kuitenkaan

⁹³ chickening out

⁹⁴ Samasta kantasanaasta muodostettu verbi ”selventää” on saksaksi ”erläutern”.

⁹⁵ Jaakko Hintikka (2004, 19–20) arvostelee tätä Conantin ”toivotusta” varsin kovaotteisesti ja kutsuu uuswittgensteinilaisuutta ”ajattelemattomuussunnaksi” ajatussuunnan vastakohtana. Hintikan mukaan Wittgenstein syyttää Carnapia plagioinnista eikä suinkaan sano hänen ymmärtäneen teosta väärin. Väitteensä perusteeksi Conant esittää seuraavan lainauksen: ”I cannot imagine that Carnap should have so completely and utterly misunderstood the last sentences of the book – and therefore the fundamental conception of the whole book”. (Wittgensteinin kirje Moritz Schlickille 8. Elokuuta 1932. Teoksessa Nedo, M ja Ranchetti, M. (toim.) *Ludwig Wittgenstein, Sein Leben in Bildern und Texten*. Frankfurt Am Main: Suhrkamp 1983.) Vaikka Wittgenstein tässä syyttäisikin Carnapia plagioinnista, myös Hintikka hyväksyy *Tractatuksen* perusajatusten ilmenemisen kirjan viimeisistä lauseista. Siksi valinta Conantin ja Hintikan tulkinnan välillä täytyy lopulta tehdä sen perusteella, millaisena tämä perusajatus nähdään.

tarkoita, että ne osoittaisivat jotain, mistä ei voida puhua. Lauseiden ainoastaan halutaan nähdä viittaavan johonkin, sillä niiden kirjoittaja käyttää niitä, kuin sanoisi jotain. Tämähän on myös Diamondin keskeinen idea. Filosofin tehtävä ei ole esittää meille mitään teorioita, vaan selvennyksiä.

Conant jatkaa selvittämällä tikapuuvertausta askel askeleelta. Ensimmäinen askel on mahdollisuus ymmärtää epäloogisia ajatuksia. Tämä paljastuu helposti illuusioksi, ja toinen askel onkin arvioida tämä mahdottomaksi. Kolmas askel on sen ymmärtäminen, että tällaisen päättelyn esittäminen ei ole kielellisesti mahdollista. Neljäs ja tikapuiden viimeinen askel on yrittää kommunikoida tästä osoittamalla tai jollain vastaavalla non-verbaalilla tavalla (Conant 2000, 195–196).

Uuspositivistit ovat jääneet tässä kaaviossa toisen askeleen tasolle; mitään epäloogista ei voida esittää, joten huomio tulee siirtää sellaiseen, mikä voidaan esittää. Stenius ja Kannisto, kuten Hintikatkin, olisivat neljännellä askeleella. Heidän mielestään Wittgenstein yrittää sanoa jotain, joka kuitenkin on ilmaisematonta.

Conantin (ibid.) mukaan kaikki edellä esitetyt askeleet osoittavat teoksen lukemisen aikana sen lukijan päässä tapahtuvaa päättelyä. Joka tapauksessa kaikki näistä ovat pelkkiä päättelyaskelia, jotka eivät vielä paljasta teoksesta koko totuutta. Johtopäätös on hylätä koko tikapuut ja keskittyä selventämään myös muiden ajattelua vastaavalla tavalla. Wittgensteinin nuoruudenteos vaikuttaisi itse asiassa olevan ironinen osoitus tietynlaisen filosofian tekemisen tavan mahdottomuudesta.

4.3 Uuswittgensteinilaiset kielen yksityisyydestä

4.31 Säännönseuraaminen ja yksityisen kielen mahdollisuus *Filosofisissa Tutkimuksissa*

Luvussa 3 olen esittänyt Wittgensteinin säännönseuraamisen ongelman Hintikoiden tulkinnassa, jonka keskeisenä ideana on osoittaa toisaalta säännön noudattamisen olevan riittämätön kriteeri kielen merkityksellisyydelle ja toisaalta fenomenologisen kielen

mahdottomuus. Hintikoille säännönseuraamista käsittelevät kohdat muodostivat yhdessä ”luennon yksityisestä kokemuksesta ja aistinsisällöistä” kanssa keskeisen perusteen hylätä fenomenologinen kieli, minkä vuoksi ne ovat eräänlainen yksityisen kielen argumentti. *Tutkimusten* eksplisiittisesti yksityisestä kokemuksesta puhuvat kohdat (*PU I*, § 243–315) ovat Hintikoille puolestaan esimerkki primaarisista fysiognomisista kielipeleistä.

Hintikoiden tavoin uuswittgensteinilaiset voivat hyväksyä sen, että sanan käyttöä kuvaavat säännöt eivät luo kielen merkityksen perustaa. Sen sijaan fenomenologisen kielikäsitteilyn hylkääminen ei voi pitää paikkaansa. Hintikoiden tulkinta hylkää fenomenologisen kielikäsitteilyn fysikalistisen hyväksi, ja tällainen erottelu edellyttää ulkoista tarkastelukulmaa kieleen. Kuten edellä olen osoittanut, tämä on ristiriidassa uuswittgensteinilaisen kielinäkemyksen kanssa. Puhuminen kielen perusluonteesta rikkoo aina kielen tosiasiallisen käytön rajat, oli kyse sitten fysikalistisesta tai fenomenologisesta kielestä. Sen sijaan säännönseuraamisen käsittely on olennainen osa Wittgensteinin filosofista metodia, jossa hän selventää, missä sääntöihin nojaavat merkitysteoriat menevät vikaan. Kuten edellä olen esittänyt, Cavellin mukaan Wittgensteinin motivaatio on osoittaa, ettei mikään yleinen sääntö lyö lukkoon kaikkia kielen käyttötapoja. Myös John McDowell ja David Finkelstein tarkastelevat säännönseuraamista samalla tavalla.

Finkelsteinin (2000, 53–56) mukaan säännönseuraamisen paradoksin (*PU I*, § 201) eräs tehtävä on olla vastauksena platonilaiselle merkitysteorialle, jonka mukaan merkitys on jokin itsenäinen ominaisuus sanojen takana. Voidaan esimerkiksi ajatella sanan kissa viittaavan tiettyyn olioiden, siis kissojen, joukkoon. Sanan ymmärtäminen perustuu mielen kykyyn yhdistää sana tällaiseen joukkoon, eli platonilaisittain ymmärtäminen on osallisuutta olion ideasta, eli merkityksestä.

Säännönseuraamisen paradoksi sanoo, että ”kaikki toimintatavat on mahdollista saattaa sopuun säännön kanssa” (*PU I*, § 201). Finkelsteinin mukaan merkkijono *kissa* ymmärretään kissaksi vain tietyllä tavalla tulkittuna. Esimerkiksi jonkun tuodessa

meille koiran kuultuaan käskyn ”tuo kissa”, voi hyvin ymmärtää säännön noudattamiseksi, jos henkilö tulkitsee sanan ”kissa” tarkoittavan koiraa. Edelleen sanojen ”tuo” ja ”kissa” erilainen tulkinta tuottaa toisenlaista toimintaa, tai henkilö ei lainkaan tulkitse lausetta käskyksi tai edes kieleksi.⁹⁶ (Finkelstein 2000, 62.) Platonilainen merkitysteoria törmää samankaltaisiin ongelmiin yrittäessään selvittää, mikä olisi se sääntö, joka liittyy sanan merkitykseen. Säännön ilmaisemisen ja sen noudattamisen välillä on kuilu, joka ei tunnu häviävän.

Finkelstein jatkaa tarkasteluaan kuitenkin vielä pidemmälle, vaikka tämä platonismin kritiikki tietysti mielessä pitää paikkansa. Myös ymmärrys säännön ilmaisemisen ja sen noudattamisen välisestä kuilusta edellyttäisi uuswittgensteinilaisten vastustamaa ulkoista tarkastelukulmaa kieleen. Siksi Finkelstein toteaaakin:

”Typically, Wittgenstein’s response to platonism is not, ‘What you’re saying is false’ but rather, ‘What you say is all right; only there’s nothing queer or magical about it.’” (Finkelstein 2000, 68.)

Vaikka voitkin sanoa sanoilla olevan jonkin merkityksen, sitä ei voi osoittaa mistään maagisesta ulkoisesta tarkastelukulmasta käsin. Tässä myös ilmenee uuswittgensteinilaisten suurin ero tyypillisiin tulkintoihin *Tutkimusten* säännönseuraamisesta. Wittgenstein ei ensin osoita säännönseuraamista riittämättömäksi kielen merkityksenantajaksi ja kerro tämän jälkeen, kuinka kieli todella kytketty maailmaan, kuten esimerkiksi Hintikka väittää. Sen sijaan kielen merkityksen etsiminen täytyy lopettaa, sillä sitä ei voi löytää sen enempää reaalisesta maailmasta kuin Platonin ideoistakaan. Tästä myös McDowell puhuu:

“The idea that consideration of the relation between thought and reality requires the notion of an external standpoint is characteristic of a philosophical realism [...]. This realism chafes at the fallibility and inconclusiveness of all our ways of finding out how things are, and purports to confer a sense on “But is it really so?” in which the question does not call for a maximally careful assessment by our lights, but is asked from a perspective transcending the limitations of our cognitive powers.” (McDowell 2000, 46.)

⁹⁶ ”Tuo kissa” voi olla esimerkiksi osoitus; vastaus kysymykseen: ”mikä kissa?”

Säännönseuraamista käsittelevät *Tutkimuksen* kohdat voidaan uswittgensteinilaiseen tulkintaan sopivasti ajatella esimerkkinä Wittgensteinin terapeuttisesta filosofisesta metodista. Myös käsitys säännöstä merkityksen antajana on virheellinen, sillä tällaisen kannan perusteleminen vaatisi asettumista kieltä ja maailmaa niiden ulkopuolelta tarkkailevan asemaan. Tässä mielessä suurin ero Hintikoiden tulkintaan on oikeastaan siinä, että Hintikat katsovat Wittgensteinin hylkäävän säännönseuraamisen kielen ulkopuolisesta näkökulmasta, kun uswittgensteinilaisille tällainen näkökulma olisi mahdoton. Samasta syystä säännönseuraamisen selventäminen ei myöskään osoita fenomenologisen kielen mahdottomuutta.

Perinteinen yksityisen kielen argumentti (§ 243–315) on myös ymmärrettävä uudella tavalla, ja varsinkaan Hintikoiden tulkintaa argumentista esimerkkinä kielelle merkityksen antavasta *fysiognomisesta* kielipelistä ei voida hyväksyä. Yksityisen kielen argumenttia tarkasteltaessa on olennaista, ettei se ainakaan saa sanoa mitään yleistä sääntöä, jonka mukaan kieli ei voi olla yksityistä. Tällainen yleinen kieltä koskeva sääntöhän edellyttää tietoa kielen merkityksestä, joka taas rikkoisi kielen tosiasiallisen käytön rajat.

Uswittgensteinilainen tulkinta voi tarkastella argumenttia perinteisen tulkinnan tavoin: yksityinen kieli ei ole mahdollinen ja argumentin esimerkit osoittavat, kuinka yksityisen kielen ajatusleikki sotii kielen tosiasiallista käyttöä vastaan. Jos joku kehittäisi yksityisen kielen, meillä ei voisi olla siitä tietoa.

Olennaista on kiinnittää huomio Wittgensteinin säännönseuraamisen ja yksityisen kielen argumentin funktioihin. Kummankin tarkoituksena on olla terapeuttinen vastaesimerkki tai selvennys sille, miksi emme voi koskaan löytää yleistä merkityksen teoriaa. Säännönseuraaminen selventää sen, ettei mikään sääntö voi olla minkään kielessä esitettävän merkitysteorian perusta, kun yksityisen kielen argumentti on osoitettu vastaavalla tavalla fenomenologista merkityksen referenssiteoriaa vastaan.

Tämä aiheuttaa myös seurauksia uuswittgensteinilaisten jatkuvuus-teesille. *Tractatuksen* kirjoittamisen aikana ainoa varteenotettava vaihtoehto merkitysteoriaksi oli kielen kuvateoria, jonka Wittgensteinin nähdään itse kehittävän. Uuswittgensteinilaisten mukaan Wittgenstein osoittaa erilaisin selvennyksin jo tässä vaiheessa, kuinka kielen kuvateoria ei voi olla kielellisen merkityksen teoria. Koska muita vaihtoehtoja merkitysteoriaksi ei ole, Wittgensteinin ei tarvitse hyökätä niitä vastaan. Tämän väitteen perusteeksi Cora Diamond esittää mielenkiintoisen ajatuksensa, jonka mukaan yksityisen kielen argumentti on luettavissa jo *Tractatuksessa*. Sen sijaan muita vaihtoehtoja merkitysteoriaksi Wittgenstein käsittelee vasta myöhemmässä filosofiassaan.

4.32 Yksityisen kielen argumentti *Tractatuksessa*

Diamond aloittaa esittämällä mitä hän tarkoittaa sillä, että jokin on *Tractatuksessa* (Diamond 2000, 263). Tämä on tietysti perusteltua, sillä vain täten voimme ymmärtää, kuinka myös yksityisen kielen argumentti voi olla osana teosta. Diamondin (ibid.) mukaan jonkin oleminen *Tractatuksessa* ei tarkoita sitä, että se on eksplisiittisesti ilmaistu teoksessa, tai että se olisi välitön seuraus teoksen lauseista. Sen sijaan Wittgenstein tahtoo erityisellä kielenkäytön tavalla johdatella lukijansa huomaamaan erinäisiä asioita, kuten yksityisen kielen mahdottomuuden.

Sen valossa, mitä olen esittänyt luvussa 4.22, tätä ei tietenkään tule ymmärtää siten, että Wittgensteinin teos osoittaisi joitain kielessä ilmaisemattomia metafysisiä kantoja, kuten esimerkiksi Hintikat väittävät. Yksityisen kielen argumenttikan ei voi vain mystisesti ilmetä teoksesta. Sen sijaan on muistettava Diamondin erottelu ”ymmärtää henkilöä” ja ”ymmärtää henkilön käyttämiä lauseita”. Jos ymmärrämme Wittgensteinia oikein, huomaamme hänen tarkoittavan, että yksityinen kieli ei ole mahdollinen. Tätä ei kuitenkaan eksplisiittisesti ilmaista missään kohden teosta.

Diamond kiinnittää erityisesti huomiota Bertrand Russellin vaikutukseen varhaisen Wittgensteinin ajatteluun. *Tractatuksen* yksityiskieliargumentti onkin suunnattu erityisesti tiettyjä Russellin ideoita vastaan. Siksi Diamondin teesin ymmärtäminen

edellyttää asettumista Bertrand Russellin asemaan *Tractatuksen* lukijana. (Ibid..) Kuinka Russellin täytyy muuttaa käsityksiään Wittgensteinin nuoruudenteoksen valossa? Jotta olisi mahdollista vastata tähän kysymykseen, on välttämätöntä tarkastella niitä Russellin näkemyksiä, joita Wittgenstein kritisoi.

Diamond vetoaa kannassaan erityisesti Russellin 'On Denoting' ja 'Knowledge by Acquaintance and Knowledge by Description' -esseisiin, *Problems of Philosophy* -kirjaan sekä *Theory of Knowledge* -käsikirjoitukseen, joiden pohjalta Russell tuntuisi pitävän tuttuutta kaikkien kognitiivisten suhteiden perustana. Tämä liittyy kiinteästi hänen toiseen periaatteeseensa, jonka mukaan mielekkään proposition jokaisen osan on oltava meille tuttu. (Emt. 264.) Russellin mukaan meillä on tuttuussuhde välittömästi ilmenevään aistinsisältöömme (sense dataan), jonka olemassaoloa meidän ei tarvitse erikseen perustella. Tämän lisäksi muistot, itsetietoisuus – eli kokemus omasta kokemisestaan – ja universaalikäsitteet ovat meille tuttuja. (Russell 1912, 60–66.)

Tälle kannalle ongelmaksi muodostuvat sellaiset mielekkäät propositionit, jotka eivät ole meille tuttuja. Tämä ongelma kiteytyy juuri yksityisten kokemusten kohdalla: emme voi puhua esimerkiksi Pekan hammassärystä, sillä meillä ei ole välitöntä pääsyä säryn aiheuttajaan. Jos Pekka sanoo meille kärsivänsä hammassärystä, emme voisi tuttuuteen perustuvan merkitysteorian valossa ymmärtää häntä. Myös Russell itse tunnistaa tämän ongelman sanomalla: ”Tulemme näkemään, etteivät fyysiset esineet eikä toisten ihmisten mieli kuulu niiden asioiden joukkoon, jotka ovat meille tuttuja” (Emt. 66).

Russellin vastaus esitettyyn kritiikkiin on määrättyjen kuvausten teoria, joka laajentaa puhtaasti tuttuuteen perustuvaa merkitysteoriaa. Pekka voi korvata puheensa hammassärystään määrättyllä kuvauksella. Vaikka meillä ei olekaan tuttuussuhdetta Pekan hammassärkyyn, meillä voi kuitenkin olla tuttuussuhde sellaisiin lauseisiin, joilla Pekka voi kuvata hammassärkyään. Hän voi esimerkiksi sanoa, että hänen hampaansa heiluu ja tuntuu kivuliaalta. Tällöin hän on antanut määrätyn kuvauksen hammassärylleen.

Edellä luetellusta tuttuustietojen listasta keskeinen on erityisesti itsetietoisuus. Se toimii edellytyksenä sille, että pidämme muita ihmisiä ajattelevina ja tuntevina olentoina, vaikkei meillä voikaan olla suoraa tietoa heidän mielestään. Russellin antaman selityksen mukaan voimme muiden kehoista tekemiemme havaintojen kautta päätellä heidän mielensisältönsä, sillä olemme tuttuja omien mielensisältöjemme kanssa ja osaamme yhdistää näitä oman kehomme toimintoihin (Russell 1912, 63).⁹⁷ Russell siis eräässä mielessä esittää yksityisen kielen ongelman (kuinka voimme tietää Pekalla olevan hammassärkyä), ja oman vastauksensa sille. Meillä voi olla tietoa Pekan hammassärystä määrättyjen kuvausten kautta.

Lause ”Pekan hammasta särkee” on eri Pekan tai jonkun muun esittämänä, sillä vain Pekka on tuttuusuhteessa lauseeseen. Muiden esittämänä lause on aina määrätty kuvaus Pekan mielensisällöistä. Looginen analyysi tekee lauseesta kuitenkin mielekkään, sillä ymmärrämme, mitkä ovat lauseen totuusehdot. ”Pekan hammasta särkee” on tosi, jos Pekan hammasta todella särkee. Russellin mukaan, vaikka emme tiedä, mitä Pekka kokee, tiedämme, mitä hänen kokemuksiinsa viittaavat lauseet tarkoittavat. Määrätyn kuvauksen avulla ymmärrämme Pekan ymmärtämän lauseen (Diamond 2000, 265.)

Diamond (Emt. 267) korostaa erityisesti, kuinka Russell katsoo määrättyjen kuvausten teorian esittävän hyvän vasta-argumentin solipsismille ja idealismille. Muiden tietoisuuteen viittaaminen onnistuu määrättyjen kuvausten avulla, jolloin ainakaan ontologinen solipsismi ei vaikuta mielekkäältä kannalta. On kuitenkin helppo huomata, että tämänkaltainen teoria ei ole riittävä transsendentaalista idealismia ja solipsismia vastaan.

Diamondin mukaan Wittgensteinin vastaus Russellille ilmenee kolmesta *Tractatuksen* keskeisestä teemasta: loogisen avaruuden metaforasta, loogisen analyysin mahdollisuuksista ja kvanttoreiden asemasta logiikassa. Kvanttorit ovat tärkeitä erityisesti siksi, että Russellin mukaan voimme kuvausten avulla tavoittaa epäsuorasti asioita, jotka eivät ole meille tuttuja. Kuvaukset ovat puolestaan muotoa: ”on olemassa

⁹⁷ Tässä on mielenkiintoinen yhteys Hintikan ajatukseen yksityisen kielen argumentista fysiognomisten kielipelien teoriana.

olio, joka...”. Russellin omassa kuuluisassa esimerkissä lauseen ”Ranskan nykyinen kuningas on kalju” looginen muoto on ” $(\exists x)((x \text{ on Ranskan kuningas}) \cdot (y)(y \text{ on Ranskan kuningas} \rightarrow x=y)) \cdot (x \text{ on kalju})$ ”. (Diamond 2000, 268–269.)

Russellin mukaan täysin analysoidussa lausessa näkyvät atomilauseet, joista se koostuu. Yllä olevan esimerkin mukaisesti näitä ovat ainakin yksittäiset asiantilat, loogiset konnektiivit ja *kvanttorit*. Nämä kaikki lauseen osat ovat meille Russellin mukaan tuttuja, ja siksi niistä koostuvat lauseet ovat mielekkäitä. Wittgenstein osoittaa, kuinka looginen analyysi voi kuitenkin jatkua kvanttoreita pidemmälle.

Wittgensteinin mukaan elementaarilause kuvaa asiantilan loogisessa avaruudessa, siis jossain mahdollisessa maailmassa, kuten olen Steniusta seuraten esittänyt luvussa 2.13. Loogisen avaruuden kompleksiset asiantilat koostuvat elementaarisista asiantiloista, jotka liittyvät yhteen loogisten operaattoreiden osoittamalla tavalla. Siksi Wittgenstein sanoo kielen loogisen rakenteen vastaavan maailman loogista rakennetta. Logiikka kuvaa tämän rakenteen, ja siksi kaikki loogiset konnektiivit ilmenevät loogisessa avaruudessa, vaikka eivät ole itsenäisenä olemassa. Tämä ei kuitenkaan päde kvanttoreille ja siksi niitä sisältävät loogiset lauseet eivät ole täydellisesti analysoituja (vrt. Diamond 2000, 269.)

Käsittelin luvussa 3.11 niitä perusteita, miksi Wittgenstein hylkää mahdollisuuden puhua olioiden olemassaolosta. Tässä yhteydessä riittää muistuttaa Wittgensteinin omasta huomautuksesta:

”Se ’kokemus’, jota tarvitsemme ymmärtääksemme logiikkaa, ei ole kokemusta, että jokin on niin tai näin, vaan että jokin *on*. – mutta tämä ei olekaan *mitään* kokemusta. Logiikka on *ennen* kaikkea kokemusta – ennen sitä, että jokin on *niin tai näin*. Se on ennen kysymystä ’miten’, ei ennen kysymystä ’mitä’.”⁹⁸ (5.552)

⁹⁸ “Die ‚Erfahrung‘, die wir zum Verstehen der Logik brauchen, ist nicht die, dass sich etwas so und so verhält, sondern, dass etwas ist: aber das ist eben keine Erfahrung. Die Logik ist vor jeder Erfahrung – dass etwas so ist. Sie ist vor dem ‚Wie‘, nicht vor dem ‚Was‘.

*Tractatus*essa universaalikvanttori tarkoittaa ainoastaan kvantifioidun lauseen olevan tosi kaikissa lausemuuttujan tapauksissa ja eksistenssikvanttori kvantifioidun lauseen olevan epätosi joissain lausemuuttujan tapauksissa. Näin myös mikä tahansa kvantifioitu lause on elementaarilauseiden totuusfunktio eli kompleksi, ei loppuun analysoitu lause. (Diamond 2000, 270–271.)

Esimerkkilauseen ”Pekalla on hammassärky” merkitys seuraa Russellin mukaan viittaussuhteesta erääseen kompleksiseen asiantilaan, Pekan hammassärkyyn. Vaikka Pekan yksityiset objektit ovatkin peruuttamattomasti meidän kokemusmaailmamme ulkopuolella, olemme tuttuussuhteessa käsitteiden ”olla olemassa” ja ”hammassärky” kanssa, sillä edellinen on looginen vakio ja jälkimmäisen tunnemme välittömästi oman kokemuksemme kautta. Lauseen ”Pekalla on hammassärky” loogisesti analysoitu muoto on $(\exists x)(H(x).(x=p))$ ⁹⁹, ja sen jokainen atomaarinen asiantila (eli $(\exists x)$, $H(x)$ ja $x=p$) on meille tuttu. Koska voimme tarkistaa jokaisen lauseen osan paikkansapitävyyden, myös kompleksin ”Pekalla on hammassärky” täytyy olla meille tuttu.

Wittgensteinin mukaan lause $(\exists x)(H(x).(x=p))$ tarkoittaisi lauseen $H(p)$ ilmoittaman asiantilan vallitsevan jossain mahdollisessa maailmassa. Toisin sanottuna lauseen mielekkyys perustuu sille, että voimme todentaa Pekan hammassäryn. Tällaista kokemusta ei voi tietenkään olla kuin Pekalla itsellään, joten lauseen ”Pekalla on hammassärky” merkitys ei voi seurata viittaussuhteesta Pekan hammassärkyyn. Näin Pekan yksityiset kokemukset tipahtavat pois kuvasta *Tutkimusten* koppakuoriaisten tavoin, eikä yksityisellä kielellä ole sijaa meidän kielijärjestelmässämme. Diamond (2000, 273) ilmaisee asian siten, että lause ”minulla on hammassärky” ei viittaa samaan objektiin minun tai jonkun toisen lausumana.

Diamondin mukaan *Tractatus*en argumentti eroaa kuitenkin kahdella tavalla myöhemmästä yksityisen kielen argumentista. Ensiksi *Tractatus* ei käsittele *Tutkimusten* tavoin kielenkäyttäjän omia yksityisiä kokemuksia, vaan ainoastaan mahdollisuuksia viitata muiden yksityisiin kokemuksiin. Toiseksi tarkastelun kohteena

⁹⁹ Jossa $H(x)$ tarkoittaa ”x:llä on hammassärky” ja p =Pekka.

ei ole yksityisen kokemuksen asema kielipelissä, vaan kielellinen representaatio. (Emt. 275.)

Tällaisenaan yksityisen kielen argumentti ei kuitenkaan vaikuttaisi antavan riittävää vastausta *Tractatus*ns transsendentaaliselle solipsismille. Myös Diamond itse vaikuttaisi olevan tästä tietoinen todetessaan, kuinka ”tällainen lähestymistapa saattaa jättää meidät omien koppakuoriaistemme kanssa” (Diamond 2000, 268). Vaikka Pekan yksityisillä kokemuksilla ei olekaan sijaa omassa kielessäni, voin kuitenkin puhua omista mielensisällöistäni yksityisellä kielellä. Miten tämä kanta lopulta eroaa Hintikoiden näkemyksestä *Tractatus*ns fenomenologisen kielen teoriana?

Diamond ei anna esitetylle ongelmalle kovin yksiselitteistä vastausta. Sen sijaan hän alkaa kertoa, mitä *Tractatus*ns mukaan tarkoitetaan puhuttaessa muiden yksityisistä objekteista; mitä tarkoittaa esimerkiksi sanoa, että Pekan hammassärky pahenee. Tämä voi vaikuttaa ristiriitaiselta, sillä *Tractatus*ns ei pitäisi uuswittgensteinilaisen tulkinnan mukaan sisältää mitään merkitysteoriaa. Kuitenkaan minkään merkitysteorian esittämisestä ei ole kysymys, pikemminkin päinvastoin.

Mainitsin luvun 4.31 lopussa, kuinka referenssiteoria oli ainoa varteenotettava vaihtoehto merkitysteoriaksi. *Tractatus*ns ei esitä tämän teorian tilalle mitään toista teoriaa, vaan teoksen on tarkoitus toteuttaa Wittgensteinin myöhemmin eksplikoimaa terapia-funktiota, jota hän tuolloin kutsuu selventämiseksi (vrt. *Tractatus*ns 4.112). Siksi Diamondin vastaus siihen, mitä Pekan pahenevasta hammassärystä puhuminen tarkoittaa, ei esitä kilpailevaa merkitysteoriaa, vaan ainoastaan osoittaa, ettei kieli saa aina merkitystään sen suorasta viittaussuhteesta objekteihin. Saman asianhan Wittgenstein tuo ilmi myös *Filosofisten tutkimusten* alussa.

Diamondin (2000, 280–281) tulkinnassa tarkoitamme oikeastaan tietyn tunneaistimuksen kriteerejä viitatessamme muiden yksityiseen kokemukseen. Pekan hammassäryyn viittaava lause ei ole elementaarinen. Sen sijaan ne lauseet, joilla ilmoitetaan loogisen avaruuden asiantilat Pekan hampaassa mätää aiheuttavista

bakteereista, ovat elementaarisia ja todennettavissa. Näistä lauseista voidaan loogisesti johtaa lause ”Pekan hammasta särkee”, joka on siis näiden lauseiden totuusfunktio. Lause ”Pekan hammassärky pahenee” tarkoittaisi puolestaan, että hampaissa oleva mätä leviää. Kun viitataan muiden henkilöiden yksityiseen kokemukseen, tarkoitetaan tällä itse asiassa hammassärlyn konventionaalisia kriteerejä.¹⁰⁰ Jossain toisessa kielenkäyttötilanteessa saatamme puolestamme tarkoittaa lauseella jotain muuta. Olennaista on kuitenkin huomata, että kieli ei kaikissa tilanteissa saa merkitystään kuvasuhteen kautta. Siksi kielen ei myöskään voi sanoa olevan fenomenologinen.

Diamond (282–284) itse pitää argumentin tärkeimpänä antina sen vaikutusta *Tractatuksen* kielen ja maailman rajoja koskevien huomautusten (5.6–5.641) joukolle, jotka näyttävät muodostavat perustan solipsismille. Diamondin mukaan ”maailma on minun maailmani” (*Tractatus* 5.62) sillä maailmassa ei ole mitään, mitä en voisi nimetä, siis muiden yksityisiä objekteja. On perusteetonta ajatella, että kvantifioimalla pääsisin oman kokemukseni ulkopuolelle. Diamond kutsuu Russellin kantaa kahden rajan näkemykseksi, sillä sen mukaan meidän ja jonkun muun kielellä ja maailmalla voi olla eriävät rajat. Eliminoimalla kahden rajan näkemys ei jäljelle kuitenkaan jää mikään erityinen yhdenkään rajan näkemys, kuten Diamond asian ilmaisee:

”The rejection of the two-limit view does not, though, leave us with one of a sort of thing, namely a limit, of which the Russell view had had two. It is the mistake of solipsism to treat the rejection of a two-limit view as leaving us confined within the limit which Russellian realism had sought to get beyond. That is, solipsism rejects the Russellian idea that we can get beyond the “limit of private experience” but keeps its conception of that limit: it precisely does give us one of what Russell had given us two of. The solipsist does not rigorously follow out his solipsism; if he did, it would lead him to a non-Russellian realism.” (Diamond 2000, 282.)

Tavallaan Diamond siis Hintikoiden tavoin tuntuu tulkitsevan yksityisen kielen argumenttia vastauksena *Tractatukseen* liitetyle solipsismille, joskin näkee

¹⁰⁰ kriteerit ovat konventionaalisia, sillä perustellusti voimme pitää myös esimerkiksi Pekan ulkoista käyttäytymistä eräänlaisena ”hammassärkykäyttäytymisenä”, siis vaihtoehtoisena hammassärlyn kriteerinä.

Wittgensteinin vastaavan solipsismin haasteeseen jo nuoruudenteoksessaan. Samoin sekä Hintikoiden että Diamondin tulkinta yksityisen kielen argumentista ei täten mahdu sen perinteisten rajojen (*FTI*, § 243–315) sisäpuolelle.

Diamondin yksityisen kielen argumentti ei kuitenkaan ole riittävä poistamaan transsendentaalisen solipsismin mahdollisuutta. Kanniston mukaisesti ”transsendentaalinen solipsisti voi yhä olla empiirinen realisti” yllä mainitun lainauksen mielessä. Tällaisen solipsismin kumoamiseksi vaaditaan laajempaa repertuaaria, itse asiassa koko *Tractatuksen* ymmärtämistä uuswittgensteinilaisesti (luku 4.22). Tämän tulkinnan mukaanhan teos huipentuu kielen logiikan oikeinymmärryksen myötä perinteisten filosofisten ongelmien häviämiseen. Solipsismi selvenee Russellin muotoileman muiden mielen ongelman¹⁰¹ tavoin kielen logiikan tarkastelun myötä näennäiseksi. On olemassa vain yhdenlaista mielettömyyttä, ja siksi mikään mieletön tulkinta ei voi mystisesti ilmetä teosta lukiessa.

5. Filosofian mahdollisuudet ja jatkuvuustulkintojen ongelmat

Edellisissä luvuissa olen esitellyt Wittgensteinin *Tractatuksen* eräänlaisena joutsenlauluna perinteiselle filosofialle ja käsitellyt Wittgensteinin myöhäisfilosofian suhdetta tuohon teokseen kahden erilaisen jatkuvuustulkinnan kautta. Tässä luvussa keskityn esittelemään näiden jatkuvuustulkintojen ongelmia.

Näiden ongelmien ymmärtämiseksi on ensiksi esitettävä se, mikä Wittgensteinin ajattelun muutos oikeastaan on. Vain tämän muutoksen kautta voidaan Wittgensteinin myöhäinen filosofia ymmärtää oikeassa kontekstissaan ja tämän muutoksen väheksyminen johtaa väärintulkintoihin kummassakin edellä esitetyssä filosofisessa kannassa. Pääajatukseni on, että Wittgensteinin muutos on oikeastaan muutos kahden erilaisen metafilosofisen position välillä, jotka eivät ole keskenään yhteismitallisia.

¹⁰¹ The Problem of other minds.

Työni lopuksi asetan oman tulkintani työssä esiteltyjä vastaan ja argumentoin sen selitysvoin puolesta Wittgensteinin *Varmuudesta*-teoksen kohdalla.

5.1 Wittgensteinin ajattelun muutos

Wittgensteinin nuoruudenfilosofian keskeisten ajatusten ymmärtämisestä seuraa, että perustaa etsivä filosofiakonseptio on hylättävä. Wittgenstein nimittäin huomauttaa jo *Tractatuksessa*, ettei kielen rajoista voi mielekkäästi puhua ja että hän on itse sortunut tähän teoksessaan. Wittgenstein kuitenkin katsoi erityisen kielenkäytön avulla osoittaneensa filosofian ja loogisen analyysin mahdollisuudet. Tämä on kuitenkin ainoa, mitä filosofiassa tarkalleen ottaen voidaan tehdä. Tämän vuoksi Wittgenstein lopetti filosofian teon ja siirtyi kansakoulunopettajaksi maaseudulle.

Stenius¹⁰² huomautti, kuinka Kant *Puhtaan järjen kritiikissään* keskittyi erityisesti inhimillisen tietokyvyn rajojen osoittamiseen. Tämä osoittamisen prosessi koostuu työstä, jossa puhdas kokemus eksplikoidaan ja analysoidaan ymmärryksen kategorioiksi. Tämä on myös filosofian keskeinen tehtävä. *Tractatuksessa* Wittgenstein osoittaa kielen logiikan rajat, mitkä ovat samalla kaiken mahdollisen kokemuksen rajat. Tämän tehdessään Wittgenstein eräässä mielessä saattaa päätökseen sen työn, jonka kantilainen filosofia saattoi alulle.

Esimerkiksi Allisonin keskeinen Kant-tulkinta pyrkii suurelta osin osoittamaan, kuinka transsendentaalinen realismi ja transsendentaalinen idealismi ovat kaksi metafilosofista kantaa ja kuinka Kant argumentoi jälkimmäisen puolesta (Allison 2004, 20). Kun Wittgenstein saattaa filosofian päätepisteeseensä sellaisenaan, kuin transsendentaalisen idealismin puitteissa on mahdollista, hänen ainoa jäljelle jäävä vaihtoehdonsa on joko lopettaa filosofia tai siirtyä uuteen metafilosofiseen käsitykseen. Siksi Wittgensteinin paluu filosofian pariin kymmenkunta vuotta *Tractatuksen* kirjoittamisen jälkeen kielii muutoksesta filosofiakonseptiossa. Tämän muutoksen tuo hyvin esille myös G.H. von Wright saatesanoissaan *Filosofisiin tutkimuksiin*:

¹⁰² ks. luku 2.14.

”Wittgensteinin ’ensimmäinen’ filosofia sisältyy *Tractatus*-teokseen, joka valmistui tekijän ollessa vasta 29-vuotias. Se on kypsä ja ehjä kokonaisuus. Wittgenstein itse koki sen aluksi oman luovan ajattelunsa päätepiteeksi. [...] Mutta tapahtui jotakin odottamatonta. Eräänä päivänä – näin hän on itse kertonut tämän kirjoittajalle – hän huomasi taas kykenevänsä uusiin ajatuksiin.” (von Wright 1980, 7-8.)

Vaikuttaa myös selvältä, että von Wright katsoo näiden uusien ajatusten liittyvän radikaalisti toisenlaiseen filosofian teon tapaan, kuten hän toisaalla sanoo:

”*Tractatus*-teoksen kirjoittaja ja eräät muut filosofit etsivät vastausta kielen olemusta, merkityssuhteen luonnetta ja mielekkään lauseen tuntomerkkejä koskeviin kysymyksiin. *Philosophische Untersuchungen* -teoksen kirjoittaja tahtoo osoittaa, että näihin kysymyksiin ei ole vastausta. *Tämä* on hänen kielipelejä koskevien tarkastelujensa opetus.” (von Wright 1957, 341.)

Wittgensteinin tie ei käy transsendentaalisesta idealismista transsendentaaliseen realismiin. Sen sijaan hänen muutoksensa hylkää filosofisen illuusion perimmäisten totuuksien löytämisen mahdollisuuksista. Wittgenstein viittaa omiin motiiveihinsa varhaisessa filosofiassa rinnastamalla sen primaariseen filosofiaan:

”Fenomenologinen kieli tai ’primaarinen’ kieli, kuten olen sitä nimittänyt ei ole mielessäni nyt päämääränä; en pidä sitä tällä hetkellä enää tarpeellisenä. Mahdollista ja tarpeellista on vain erottaa se, mikä *omassa* kielessämme on olennaista, siitä, mikä siinä on epäolennaista.”¹⁰³ (*PB I*, § 1.)

Lainauksen yhdistäminen Kanniston näkemykseen transsendentaalisen idealistin ja empiirisen realistin eroista auttaa samalla oivaltamaan myös Wittgensteinin uuden filosofiakonseption keskeiset ideat. Varhaiselle Wittgensteinille filosofisesti mielenkiintoisena näyttäytyy juuri transsendentaalisen idealistin näkökulma. Kielen logiikan analysointi on myös transsendentaalisen subjektin kokemuksen eksplikointia.

¹⁰³ Die Phänomenologische Sprache oder ’primäre Sprache’, wie ich sie nannte, schwebt mir jetzt nicht als Ziel vor; ich halte sie jetzt nicht mehr für nötig. Alles was möglich und nötig ist, ist das Wesentliche unserer Sprache von ihrem Unwesentlichen zu sondern. (huom. suomennoksessa kohdassa *FH I*, § 2.)

Wittgensteinin hylätessä transsendentaalisen idealismin¹⁰⁴, jäljelle jää pelkkä empiirinen realismi. Empiirinen realismi on kuitenkin nähtävä kantana, jonka mukaan meidän oman, aktuaalisesti meille ilmenevän, kielen tutkiminen on filosofian ainoa mahdollisuus.

”Primaarisellä kielellä” Wittgenstein viittaa siihen *Tractatuksen* kielen kuvateorian taustalla olevaan ajatukseen, että kielen merkitys ilmenee transsendentaalisella tasolla vaikka kieli itse ilmenee fenomenalisessa maailmassa. Transsendentaalinen subjekti takaa sen, että voimme verrata fenomenalista kieltä fenomenaliseen maailmaan. Wittgenstein ei kuitenkaan fenomenalisen kielen avulla pysty ilmaisemaan tätä mystistä totuutta, ja *Tractatuksessa* hän katsoo sen *ilmenevän*.

Tämän vuoksi Wittgensteinin paluu filosofiaan edellyttää tämän transsendentaalisen, kielen ja maailman ulkopuolisen tarkkailijan, näkökulman hylkäämistä. Kielessämme ei voida osoittaa kielen ulkopuolelle, minkä vuoksi huomio tulee kiinnittää tavalliseen kieleen. Wittgenstein muotoilee uuden kysymyksensä *Sinisen kirjan* alussa:

”Kun tutkit ilmauksen ’merkityksen selitys’ kielioppia, tämä opettaa sinulle jotakin sanan ’merkitys’ kieliopista ja vapauttaa sinut kiusauksesta etsiä ympäriltäsi jotakin oliota, jota voisit sanoa merkitykseksi”¹⁰⁵ (*BB*, 1.)

Myöhemmin samassa teoksessa Wittgenstein sanoo edelleen:

”Kun puhumme kielestä symbolismina, jota käytetään täsmällisessä kalkyyllisessä, meillä on mielessämme jotakin, minkä voimme löytää tieteistä ja matematiikasta. Tavanomainen kielenkäyttömme pitää vain harvoin yhtä tämän täsmällisyyden mittapuun kanssa. Miksi sitten filosofoidessamme alinomaa vertaamme sanojen käyttöämme

¹⁰⁴ Useat tulkitsijat eivät kuitenkaan katso Wittgensteinin hylkäävän transsendentaalista idealismia, vaan sen muuttuvan luonteeltaan yhteisöllisemmäksi.

¹⁰⁵ Studying the grammar of the expression ’explanation of the meaning’ will teach you something about the grammar of the word ’meaning’ and will cure you of the temptation to look about you for some object which you might call ’the meaning’. (Huom. suomennoksessa sivulla 25.)

käyttöön, joka seuraa täsmällisiä sääntöjä? Vastaus on se, että pulmat, joita yritämme eliminoida saavat aina alkunsa juuri tästä asenteesta kieleen.”¹⁰⁶ (BB, 25–26.)

Tässä Wittgenstein selkeästi vertaa filosofiaa pulmien ratkaisemiseen ja antaa näin muodon uudenlaisen filosofian päämäärille. Filosofia nähdään nyt kykenemättömäksi itse muotoilemiensa ongelmien ratkaisuun. Jokapäiväisen kielemme tarkkailu voi kuitenkin opettaa meille sen, että filosofian ongelmat ovat ongelmia tuossa kielessä. Filosofia ajautuu harhaan, kun se luulee voivansa itse tuossa kielessä osoittaa omat rajansa ja periaatteet, joiden varaan se itse rakentuu. Tästä seuraa filosofian uudenlainen ymmärtäminen ja sellainen teesitön filosofia, jota olen edellisessä luvussa esitellyt. Pisimmälle vietynä tämä filosofinen metodi näkyy *Filosofisissa tutkimuksissa*.

Tärkeä oivallus Wittgensteinin ymmärtämisessä on siirtymä sisällöstä tyyliin. Perinteisesti filosofia on keskittynyt sisältöön, ideoihin, joita filosofian lauseet esittävät. Wittgensteinin luoma uusi filosofinen metodi näkyy kuitenkin ennen kaikkea hänen persoonallisessa kirjoitustyyliinsä, joka näin implisiittisesti osoittaa filosofian aseman. Stanley Cavell käsittelee *Filosofisten tutkimusten* tyyliä varsin valaisevasti.

Cavellin (1969, 70) ensimmäinen huomio on, että niinkin persoonallinen kirjoitustyyli, kuin Wittgensteinilla on, kertoo tarpeesta saada ajatuksille oikea ilmaisutapa. Perinteiset filosofiset kirjoitustavat eivät kelpaa, sillä Wittgenstein ei luo filosofista systeemiä. Cavell sen sijaan sanoo, että *Filosofisten tutkimusten* tyylin ongelmaa tulee tarkastella kahden Wittgensteinin filosofian keskeisen aspektin kautta, joita ovat tuolloisen filosofian kritismin muotojen puute sekä itsetietoisuuden metodi.

Filosofisia tutkimuksia leimaa cavellilaisessa mielessä tunnustuksellinen dialogi (emt. 71).¹⁰⁷ Wittgensteinin teos on täynnä sellaisia muotoiluja, kuin ”voisimme sanoa...”,

¹⁰⁶ When we talk of language as a symbolism used in an exact calculus, that which is in our mind can be found in the sciences and in mathematics. Our ordinary use of language conforms to this standard of exactness only in rare cases. Why then do we in philosophizing constantly compare our use of words with one following exact rules? The answer is, that the puzzles which we try to remove always spring from just this attitude towards language. (Huom. suomennoksessa sivulla 61.)

¹⁰⁷ Mikä sivumennen sanoen muuttaa tapaa ymmärtää teoksen alun lainausta Augustinuksen *Tunnustuksista*.

”meillä tulee olemaan mahdollisuus sanoa...”, ”toisinaan sanotaan”, ”joku ehkä sanoo”, ”nyt voimme luullakseni sanoa”, ”mielemme tekisi sanoa...” ja niin edelleen. Cavellin (ibid.) mukaan tunnustusta määrittää se, että siinä ei selitetä tai oikeuteta, vaan kuvaillaan kuinka asia sinun itsesi kohdalla on. Wittgenstein harjoittaa teoksessa itsensä tarkkailua, josta lukija voi joko olla samaa tai eri mieltä.

Cavellille teos ei kuitenkaan sisällä perinteisen filosofian mielessä järkeilyä, sillä Wittgenstein ei esitä mitään, mikä olisi mahdollista todistaa. Wittgensteinin lauseet ovat joko itsestään selviä tai muuten vakaumusta edellyttäviä (Cavell mainitsee tässä yhteydessä todistukset, evidenssit tai auktoriteetit). Muuten teoksessa esitetään kysymyksiä, vitsejä, vertauksia ja pelkän naiivin uskon lamaanuttavia vertauksia. Tunnustuksellisuus on Wittgensteinin avainsana, sillä se vaatii lukijaltaan enemmän kuin uskoa. (Ibid.)

Toisaalta Wittgenstein kuitenkin välillä tuntuu tekevän teorian muotoista filosofiaa. Tällä on kuitenkin oma tärkeä tehtävänsä Wittgensteinin filosofiassa; Wittgenstein ikään kuin hyppää takaisin perinteisen filosofian kenkiin osoittamaan sen johtavan mielettömiin johtopäätöksiin. Varsin mielenkiintoista on tässä yhteydessä tarkastella Wittgensteinin ”elämänmuoto”-käsitettä. Wittgenstein sanoo *Tutkimuksissa*, kuinka ”Kielen kuvittelemisen merkitsee elämänmuodon kuvittelemista”¹⁰⁸ (PUI, § 19) ja että ”Kielen *puhuminen* on osa toimintaa tai elämänmuotoa”¹⁰⁹ (PUI, § 23).

Elämänmuoto vaikuttaisi olevan Wittgensteinin uusi ilmaisu kielen reunaehdoista. Käsitteen taustalla ilmenee se ajatus, että jonkun kielen kuvittelemisen tarkoittaa samalla koko kielenkäyttäjien yhteisön inhimillisen kulttuurin kuvittelemista. Wittgenstein jatkaakin myöhemmin sanomalla, että:

¹⁰⁸ Eine Sprache vorstellen heisst, sich eine Lebensform vorstellen.

¹⁰⁹ Das *Sprechen* der Sprache ein Teil ist einer Tätigkeit, oder einer Lebensform.

”Sanotko siis, että ihmisten yksimielisyys ratkaisee, mikä on oikein ja mikä väärin? – Oikein ja väärin on se, mitä ihmiset *sanovat*, ja yhtä mieltä ihmiset ovat *kielestä*. Tämä ei ole mielipiteitten, vaan elämänmuodon yhtäpitävyyttä.”¹¹⁰ (PUI, § 241.)

Wittgenstein selvittelee välejänsä varhaisen filosofiansa ja yleisemmän totuusehtosemantiikan välillä. Sanomalla kielen merkityksen olevan sen totuusehdoissa ei oikeastaan lisää ymmärrystä mistään, vaan yrittää ainoastaan tuoda ilmi kielen käyttöön liittyvän ennakkoehdon. Lainaus pohjustaa yksityisen kielen argumenttia, joka käsittelee aihetta yleisemmin. Kuitenkaan kyse ei ole varsinaisesta argumentista, sillä siinä vain todetaan normaalissa kielenkäyttötilanteessa ilmenevä oletus, että käytämme sanojamme samalla tavalla. Heti, jos tätä yritetään laajentaa vaatimukseksi merkityksellisten sanojen opetettavuudesta, ollaan hakoteilla, koska yritetään ilmaista kielessä sitä, mikä siinä on annettua.

”Voisi sanoa, että *elämänmuodot* ovat sitä, mikä meidän on hyväksyttävä – sitä, mikä on meille annettua.”¹¹¹ (PU II, xi, s. 192.)

Wittgensteinin myöhäisfilosofian metodi tuntuu siis toisaalta olevan vahvasti spekulatiivista, toisaalta argumentoivaa. Spekulatiivinen puoli pyytää Cavellin sanoin meiltä tunnustusta. Jos tällaista tunnustusta ei ole valmis antamaan, jää jäljelle argumentointi. Argumentoinnin ainoa mahdollisuus on kuitenkin vain osoittaa vääräksi teoretisointi, joka rikkoo kielen tosiasiallista käyttöä vastaan yrittämällä osoittaa ne perusteet, jotka kielen tosiasiallinen käyttö edellyttää ennakkoehdoikseen. Tässä mielessä myöhäisen Wittgensteinin filosofia on todella teesitöntä filosofiaa.

5.2 *Tractatus* ja teesien ongelma

Uuswittgensteinilaisuuden keskeiset ideat kohtaavat edellä esittämäni myöhäisen Wittgensteinin tulkinnan kanssa. Varhaisen Wittgensteinin tulkintaan näitä teemoja ei

¹¹⁰ ’So sagst du also, dass die Übereinstimmung der Menschen entscheide, was richtig und falsch ist?’ – Richtig und falsch ist, was Menschen *sagen*; und in der *Sprache* stimmen die Menschen überein. Dies ist keine Übereinstimmung der Meinungen, sondern der Lebensform.

¹¹¹ Das Hinzunehmende, Gegebene – könnte man sagen – seien *Lebensformen*. (Suomennoksessa FT II, § xi, s. 350.)

kuitenkaan ole syytä ulottaa. Uuswittgensteinilaiset yhdistävät varhaisen ja myöhäisen Wittgensteinin ulottaakseen *Tractatuksen* selvennys-idean osaksi *Filosofisia tutkimuksia*. Samalla *Filosofisten tutkimusten* näkemys mielettömäksi selventämisestä paljastuu loogiseksi selventämiseksi. Tämä ei kuitenkaan sovi yhteen esittämäni spekulatiivis-argumentatiivisen filosofia-konseption kanssa, sillä myöhäisen Wittgensteinin selventävä argumentaatio ei ole luonteeltaan loogista analyysia, kuten *Tractatus* vielä on. Näin myöskään *Tractatuksen* tulkinta ei voi sisältää ajatusta teesittömästä filosofiasta. Keskityn seuraavaksi niihin ongelmiin, joita uuswittgensteinilaisuus *Tractatuksen* yhteydessä aiheuttaa.

Kritiikin pohjalla käytän ensin *The New Wittgensteiniin* sisällytettyä P.M.S. Hackerin ”eroavaa ääntä” ja Ian Proopsin teoksesta esittämää kritiikkiä, joita laajennan myöhemmin Oskari Kuuselan kriittisillä huomioilla. Heistä jokainen katsoo terapia-idean ulottamisen *Tractatukseen* virheelliseksi. Väite hyökkää samalla koko uuswittgensteinilaista projektia vastaan, sillä juuri Wittgensteinin varhaisfilosofian näkeminen joidenkin hänen myöhempien näkemystensä valossa on tärkein uusi idea, jonka erityisesti Conant ja Diamond tuovat Wittgenstein-tutkimukseen. James Conant (2001, 101–102) myös itse myöntää oman tulkintansa Stanley Cavellin Wittgenstein-näkemyksen ulottamisena osaksi Wittgensteinin nuoruudenfilosofiaa. Olen jakanut kritiikin neljäksi temaattiseksi kokonaisuudeksi:

1) Hacker jakaa kritiikkinsä kahteen osaan: *Tractatuksen* sisäiseen ja ulkoiseen kritiikkiin. Aloitan Hackerin tavoin itse teoksesta löytyvästä tekstuaalisesta evidenssistä. Uuswittgensteinilaisille niin tärkeää osaa yhdessä kirjan aivan viimeisten lauseiden kanssa näyttelevä Esipuhe tulee ottaa kirjaimellisesti, ei dialektisesti tai ironisesti, kuten varsinainen teos. Esipuheessa Wittgenstein puhuu teoksessa esitettyjen ajatusten totuuden kiistattomuudesta ja lopullisuudesta. Jos tämä otetaan kirjaimellisesti, eivät uuswittgensteinilaiset voi väittää, ettei kirjassa ilmaista mitään ajatuksia tai totuuksia. (Hacker 2000, 360.)

Proops (2001, 377) lisää tähän teoksen ”kehystä” (frame) käsittelevään huomioon senkin, että Wittgenstein¹¹² ei kiellä teoksen olevan tekstikirja siksi, että se uuswittgensteinilaisesti epäonnistuisi ilmaisemaan ajatuksia pseudolauseillaan. Wittgenstein tarkoittaa, että lukijan on jo ennen teoksen lukemista täytynyt ajatella siinä esitetyt lauseet, jotta voisi ne ymmärtää. Siksi siinä esiintyvät ajatukset eivät välttämättä tuo mitään lisää teoksen lukijalle.

2) Uuswittgensteinilaiset eivät onnistu noudattamaan oppiaan *Tractatuksen* lauseista mielettöminä (Hacker 2000, 360). Olenhan juuri itsekin käsitellyt sitä, kuinka Diamondin mukaan esimerkiksi yksityisen kielen argumentti on osa teosta. Diamond voi kuitenkin puolustautua sanomalla *Tractatuksen* lauseiden esittävän meille perinteisesti filosofisina pidettyjä lauseita eräänlaisena karikatyyrina. Kun näitä lauseita tutkitaan, ne paljastavat meille oman mielettömyytensä ja samalla selventävät joidenkin filosofisten kysymysten perustuvan kielen logiikan väärinymmärrykselle. Myös yksityisen kielen ajatusleikki perustuu kielen logiikan väärinymmärtämiselle, mistä seuraa eräänlainen yksityisen kielen argumentti, vaikkei sitä eksplisiittisesti olekaan ilmaistu teoksen sinänsä mielettömissä lauseissa. On myös muistettava, että Conantin ja Diamondin mukaan Wittgenstein ei esitä *Tutkimuksissakaan* yksityisen kielen argumenttia, vaan selventäviä huomioita yksityisen kielen luonteesta.

Tällainen puolustus ei ole kuitenkaan riittävä. Diamond vetoaa esimerkiksi Wittgensteinin esittämiin huomioihin eksistenssikvanttorin loogisesta luonteesta. Jos nämä lauseet kuitenkin ovat täysin mielettömiä, niin tuskin niiden avulla voi perustella kantoja yksityisestä kielestä suuntaan tai toiseen. Toisaalta ajatus argumentin selventymisestä meille alkaa kummasti muistuttaa transsendentaalista tulkintaa. Mikä on lopulta perimmäinen ero lauseiden ”Muiden yksityiseen kokemukseen viittamisen mahdottomuus selventyy meille” ja ”kielen kuvateoria ilmenee meille” välillä?

3) Tulkinnallisen ongelman uuswittgensteinilaisille muodostavat myös *Tractatukseen* liittyvät muut kirjoitukset, sillä Wittgenstein viittaa useasti nuoruudenteokseensa ja sen

¹¹² ks. *Tractatus*, Esipuhe.

filosofisiin päämääriin. Hacker (2000, 371–372) esimerkiksi huomauttaa, kuinka Wittgenstein käsittelee sanomisen ja osoittamisen välistä eroa jo *Muistikirjoissa 1914–1916*. Tämä erohan on keskeinen lausumattomuustulkinnossa. Vaikka *Muistikirjat* ovat sinänsä arvokas työkalu *Tractatuksen* ymmärtämiseksi, ei sen tarkastelu ole tässä yhteydessä perusteltua. Wittgenstein on nimittäin hyvin saattanut omaksua *Tractatuksen* kirjoittamisen aikoihin aiemmasta poikkeavan filosofiakonseption.

Sen sijaan *Tractatuksen* aikaiset kirjeet ja tallennetut keskustelut kelpaavat jo mainiosti lähdeaineistoksi, sillä tuolloin Wittgensteinin pitäisi toteuttaa traktaarista filosofiakonseptiotaan. Hacker huomauttaa esimerkiksi Wittgensteinin kirjeestä Russellille 19.4.1919 (kirjan valmistumisen jälkeen), jossa Wittgenstein sanoo suoraan ”[...] What can not be expressed by props, but only shown [...] is the cardinal problem of Philosophy” (Hacker 2001, 373). Yhtäläillä ihmeellistä on, että Wittgenstein ei mainitse Russellille teoksen terapeutista perusluonnetta, vaan Russell vielä teoksen esipuheessakin sanoo ”[...] what he calls the mystical can be shown although it cannot be said” (Ogdenin käännös s. 22).

Proops (2001, 383) osoittaa myös kaksi mielenkiintoista kohtaa *Philosophical Grammarista*, joissa Wittgenstein sanoo hänellä olleen käsitys loogisesta analyysistä ja ajatusten ja todellisuuden suhteesta:

”Ajatus elementaarilauseiden konstruomisesta (kuten esimerkiksi Carnap on yrittänyt tehdä) nojaa väärään käsitykseen loogisesta analyysistä. [...] Käsitteeni *Tractatus logico-Philosophicuksessa* oli väärä [...] sillä minäkin ajattelin että loogisen analyysin on tuotava esiin se, mikä on piilotettua [...]”¹¹³ (PG 210; oma käännös.)

¹¹³ Die Idee, Elementarsätze zu konstruieren (wie dies z. B. Carnap versucht hat), beruht auf einer falschen Auffassung der logischen Analyse. [...] Meine Auffassung in der *Logisch-philosophischen Abhandlung* war falsch [...] weil auch ich dachte, die logische Analyse müsse verborgene Dinge an den Tag bringen [...]

“Mutta onko tämä kuvallinen luonne sopimus? *Tractatus Logico-Philosophicus*essa sanoin suunnilleen: se on muodon sopimus. Mutta se on virhe”¹¹⁴ (Emt. 212; oma käännös.)

Kenties vielä selkeämmät esimerkit Proops (2001, 383–384) osoittaa *Tutkimusten* esipuheesta ja siihen liittyvästä huomiosta:

”Siitä lähtien, kun näet aloin jälleen puuhailia filosofian parissa 16 vuotta sitten, minun oli pakko huomata vakavia virheitä siinä, mitä olin esittänyt tuossa ensimmäisessä kirjassani.”¹¹⁵ (*PU*, Esipuhe)

”On mielenkiintoista verrata kielen työkalujen ja niiden käyttötapojen moninaisuutta siihen, mitä loogikot ovat sanoneet kielen rakenteesta. (*Tractatus Logico-Philosophicus*en kirjoittaja mukaan luettuna)”¹¹⁶ (*PU I*, § 23; oma käännös.)

Wittgenstein ei ainoastaan katso *Tractatuksen* sisältävän virheellisiä näkemyksiä, vaan myös antaa kohtalokkaan esimerkin eräästä virheestä. Vasta käyttötapojen moninaisuus osoittaa vääräksi sen, mitä hän *Tractatuksessa* on sanonut kielen rakenteesta. Varhaisfilosofiassaan hän ei kuitenkaan selvennä, ettei kielen rakenteesta voisi puhua.

Diamond ei voi vedota erotteluun henkilön ja hänen esittämiensä lauseiden välillä, vaikka sanavalinta ”*Tractatuksen* kirjoittaja” erotettuna Wittgensteinista näin saattaisikin antaa olettaa. Proops nimittäin esittää toisen lainauksen *Ruskean kirjaan* liittyvästä huomautuksesta, jonka sisältö on muuten edellisen lainauksen kaltainen, mutta ”*Tractatuksen* kirjoittajan” sijaan Wittgenstein viittaa suoraan itseensä (Proops 2001, 384). Wittgensteinin erikoinen sanavalinta selittyy pikemmin sillä, että filosofisen kannanmuutoksen jälkeen hänen *Tractatuksen* aikaiset ajatuskulkunsa tuntuvat hänelle aidosti vierailta.

¹¹⁴ Ist aber die Bildhaftigkeit eine Übereinstimmung? In der *Logisch-philosophischen Abhandlung* habe ich so etwas gesagt, wie: sie sei eine Übereinstimmung der Form. Das ist aber ein Irrtum.

¹¹⁵ Seit ich nämlich vor 16 Jahren mich wider mit Philosophie zu beschäftigen anfang, musste ich schwere Irrtümer in dem erkennen, was ich in jenem ersten Buche niedergelegt hatte.

¹¹⁶ Es ist interessant, die Mannigfaltigkeit der Werkzeuge der Sprache und ihrer Verwendungsweisen, die Mannigfaltigkeit der Wort- und Satzarten, mit dem zu vergleichen, was Logiker über den Bau der Sprache gesagt haben. (Und auch der Verfasser der *Logisch-Philosophischen Abhandlung*.)

4) Vaikein ongelma uuswittgensteinilaisille seuraa erityisesti Wittgensteinin esittämän filosofisen metodin luonteesta. Teoksen lopussa lauseessa 6.53 – johon myös Diamond viittaa – Wittgenstein sanoo filosofian ainoaksi oikeaksi menetelmäksi sitä, että jonkun yrittäessä sanoa jotain metafyyssistä meidän on osoitettava, ettei hän ole antanut merkitystä joillekin lauseidensa merkeille. Samalla tämä on peruste pitää joitain teoksen lauseita mielekkäinä, koska ne eivät sisällä mitään merkityksettömiä merkkejä. Uuswittgensteinilaisuus ei pysty yhdistämään myöhäisen Wittgensteinin teesitöntä filosofiaa tämän *Tractatuksen* huomion kanssa, sillä se ajaa perustaa etsivään filosofiakäsitukseen. Toinen vaihtoehto on todeta perusteetta joidenkin lauseen merkkien olevan mielettömiä, mutta on vaikea nähdä miksi uuswittgensteinilaiset haluaisivat säästää tämänkaltaisen selventämisen idean osaksi myöhäisen Wittgensteinin tulkintaa.

Hedelmällinen tapa kuvailla ongelmaa on ottaa käyttöön myöhäisen Wittgensteinin filosofinen metodi, eli aloittaa jostain filosofisesta spekulatiosta ja osoittaa sen omista lähtökohdista, filosofisen argumentoinnin kautta, kuinka se johtaa mahdottomaan kantaan. Tämä on peruste hylätä ongelma. Uuswittgensteinilaisten ideana on ulottaa tämä metodi olennaiseksi osaksi *Tractatusta*. Heidän ehdotuksensa mukaan Wittgenstein lähtee päättelystä, joka osoittautuu teoksen lopussa mielettömäksi sen omista lähtökohdista käsin.

Oskari Kuusela (2006, 44) huomauttaa Conantille aiheutuvista ongelmista lauseiden 4.112 ja 6.54 kiinteästä yhteen liittamisestä. Edellisessä Wittgenstein sanoo filosofian tehtäväksi ajatusten selventämisen ja jälkimmäisessä *Tractatuksen* selventävän omien lauseidensa mielettömyyden. Koska 4.112 edeltää lausetta 6.54, myös se selventyy mielettömäksi. Siksi Wittgenstein selventää meille, ettei selventäminen ole filosofian oikea menetelmä.

Conantia seuraavan uuswittgensteinilaisen on vastattava kritiikkiin sanomalla, että teos sisältää sekä mielekkäitä että mielettömiä lauseita. Mikään teoksen mielettömistä lauseista ei kuitenkaan sisällä mitään kätkeytyä lausumatonta mieltä, vaikka teos

selventääkin omien metafyyssisten lauseittensa mielettömyyden. Lause 4.112 on mielekäs, joten myöskään lause 6.54 ei selvennä sitä mielettömäksi.

Tällainen lähestymistapa vaatii kuitenkin erikseen sen osoittamista, mitkä lauseet ovat mielettömiä ja mitkä mielekkäitä ja minkä vuoksi. Eräs peruste löytyy Wittgensteinin omasta huomiosta, että meidän on metafysiikasta puhuttaessa osoitettava, että joillekin lauseiden osille ei ole annettu mitään merkitystä (*Tractatus* 6.53). Koska kaikilla lauseen 4.112 merkeillä on merkitys, se ei ole mieletön. Tämä lähestymistapa tarkoittaisi kuitenkin, että Wittgenstein osoittaa erään periaatteen kautta omat lauseensa mielettömiksi. Tämä ei kuitenkaan ole lähtökohtaisesti sama, kuin myöhäisen Wittgensteinin perusteita välttelevä terapia-idea. Wittgensteinin myöhäisen terapia-idean mukaisesti *Tractatukseen* ulotettu uuswittgensteinilaisuus päättyy paradoksiin ja se on sen vuoksi hylättävä.

Edellä olen esittänyt neljä hieman eroavaa argumenttia sen puolesta, miksei uuswittgensteinilaisuus ole sovitettavissa *Tractatuksen* filosofiakonseptioon. Huomautan lopuksi näiden kaikkien argumenttien taustalla piilevästä oletuksesta, eli erosta varhaisen ja myöhäisen Wittgensteinin tyyliä. *Tractatus* ei ole Wittgensteinin myöhäisten kirjoitusten tavoin katkelmallista, vaan sen jokainen lause on asemoitu loogisesti oikealle paikalleen. Vaikka tästä päättelystä seuraisikin teoksen mielettömyys, teos on metodisesti erilainen kuin myöhäisvaiheen Wittgensteinilla. Olen argumentoinut edellä, kuinka juuri metodinen muutos on keskeinen Wittgensteinin ajattelussa, eikä spekulatiivista puolta ole mahdollista ulottaa *Tractatukseen*. Tämän vuoksi Cavellin Wittgenstein ei sovi yhteen Wittgensteinin nuoruudenfilosofian kanssa.

Johdonmukaisin tapa kehittää Conantin ja Diamondin *Tractatus*-tulkintaa on radikaali uuswittgensteinilaisuus, jossa korostetaan kirjan kaikkien ajatusten heittämistä romukoppaan. Näin uuswittgensteinilaisuutta eksplikoi myös Maija Aalto (2004, 35–40), jonka mukaan työn kehysten laajentaminen yli pelkän kirjan alun ja lopun johtaa lopulta melko perinteiseen tulkintaan *Tractatuksesta*. Aallon argumentoinnin voisi tulkita toteamalla, että teos selventää sen, että selventäminen edellyttää lauseiden

bipolaarisuutta, joka edelleen vaatii kielen logiikan tuntemista. Jos selventämisen metodia ei kuitenkaan sen kummemmin perustella jää hämäräksi, miksi on niin keskeistä lukea myös *Tractatusta* terapia-idean kautta.

5.3 Hintikoiden jatkuvuustulkinnan virhe

5.31 Ongelmia metodisessa muutoksessa ja kielipeleissä merkityksen teoriana

Vaikka uuswittgensteinilaisuus vaikuttaa osittain mielekkäältä lähestymistavalta myöhäisen Wittgensteinin tulkitsemiseen, niin *Tractatuksen* tulkitseminen mielummin lausumattomuusteesin kautta vaikuttaa esittämäni argumentoinnin valossa varsin mielekkäältä tavalta lähestyä teosta. Suuria ongelmia kuitenkin seuraa, kun lausumattomuusajatus yritetään ulottaa osaksi myös Wittgensteinin myöhempiä kirjoituksia, mikä on Hintikoiden tulkinnan eräs kantava ajatus.

Wittgensteinin filosofian suurin muutos kumpuaa siitä ajatuksesta, että kielen transsendentaalisista reunaehdoista ei oikeastaan voi olla mitään mielekästä sanottavaa. Tämä idea muistuttaa Allisonin Kant-tulkintaa. Allison, kuten häntä luen, näkee *Puhtaan järjen kritiikin* keskeiseksi ideaksi inhimillisen tiedostuskyvyn rajojen osoittamisen. On kuitenkin tiedollisen ylimielisyyden luoma anomalia sanoa, että ylipäänsä voimme tietää oman tietokykymme rajat. Wittgenstein sanoo itse *Tractatuksen* ”Esipuheessa”, että kirjan tehtävä on osoittaa inhimillisen ajattelun rajat ikään kuin sisältäpäin, mikä muistuttaa myös Kantin *Puhtaan järjen kritiikin* perustehtävää. *Tractatuksen* ja *Puhtaan järjen kritiikin* keskeinen virhe on kuitenkin olettaa, että se, mikä on rajalla, olisi hahmoteltavissa ilman näkökulmaa rajojen ulkopuolelle. Kieli on kuitenkin *Tractatuksessa* aina näiden rajojen sisäpuolella, miksi se ei myöskään voi tavoittaa mitään muuta.

Wittgensteinin oma toiminta *Tractatuksen* jälkeen on varsin kuvaavaa. Koska Wittgenstein katsoi aidosti ratkaisseensa filosofian ongelmat, hän siirtyi

kansakoulunopettajaksi maaseudulle. Hänen paluunsa filosofian pariin perustuu huomiolle, että *Tractatus* on vain tietynlaisen filosofian päätepiste, jonka looginen jatko on täysin uudenlainen filosofiakonseptio. Hintikoiden väite, että myöhäinen Wittgenstein tekisikin vain uudenlaista merkityksen teoriaa, väheksyy Wittgensteinin muutoksen merkittävyyttä. Toisaalta Hintikoiden täytyy selittää Wittgensteinin muutos jotenkin toisin, joten he päätyvät argumentoimaan sen puolesta, että Wittgenstein vaihtaa fenomenologisen kielen fysikalistiseen. Tässä he kuitenkin näkevät muutosta siellä, missä sitä ei todellisuudessa ole, sillä ajatus kielestä universaalina mediumina vielä säilyisi.

Hintikat antavat *Investigating*-teoksessa suuren huomion sille, kuinka Wittgenstein hylkää niin sanotun fenomenologisen tai välittömän kokemuksen kielen. Kuitenkaan he eivät onnistu vakuuttavasti osoittamaan, että Wittgenstein omaksuisi tämän tilalle fysikalistisen kielen, jossa kielipelit toimivat semanttisina linkkeinä kielen ja maailman välillä. Varsin kuvaavaa on tutkia niitä kohtia, jotka Hintikat (1986, 139) esittävät väitteensä tueksi *Filosofisia huomautuksia* -teoksen pohjalta:

”Fenomenologinen kieli tai ’primaarinen kieli’, kuten olen sitä nimittänyt, ei ole mielessäni nyt päämääränäni; en pidä sitä enää tarpeellisena. Mahdollista ja tarpeellista on vain erottaa se, mikä *omassa* kielessämme on olennaista, siitä, mikä siinä on epäolennaista”¹¹⁷ (PB I, § 2.)

Hintikat tulkitsevat fenomenologisen kielen ainoaksi vaihtoehdoksi fysikalistisen kielen, vaikka itse asiassa kyse on Wittgensteinin uudesta filosofisesta metodista. Edellisessä lainauksessa Wittgenstein puhuu fenomenologisen kielen mahdottomuudesta, koska se vaatii taakseen oletuksen kielen transsendentaalisista reunaehdoista. Oikea menetelmä filosofiassa on kuitenkin osoittaa tämän etsimisen mahdottomuus ja siirtää huomio jokapäiväisen kielen tarkasteluun. Filosofian tehtävä ei ole esittää mitään systemaattisia teorioita, vaan huomioita, joiden kautta meille valkenee missä kieli johtaa meitä harhaan. Wittgenstein jatkaakin pian edellisen lainauksen jälkeen:

¹¹⁷ Alkuperäinen saksankielinen lainaus esitetty luvussa 5.1.

”Looginen analyysi on jonkin analyysia, mikä meillä on, ei sellaisen analyysia, mitä meillä ei ole. Se on siis analyysia lauseista *sellaisina kuin ne ovat.*”¹¹⁸ (PB I, § 3.)

Toinen Hintikoiden esittämä lainaus on *Ludwig Wittgenstein and the Vienna Circle* -teoksesta¹¹⁹:

”Minulla oli tapana uskoa, että on olemassa jokapäiväinen kieli, jota me kaikki tavallisesti puhumme sekä primaarinen kieli, joka ilmaisee sen, minkä me todella tiedämme, eli ilmiöt. Puhuin myös ensimmäisestä ja toisesta systeemistä. Nyt haluaisin selittää, miksen enää kannata tätä käsitystä. Uskon, että perimmäisesti meillä on vain yksi kieli, jokapäiväinen kieli.” (Hintikka ja Hintikka 1986, 139, oma käännös.)

Wittgenstein ei missään vaiheessa eksplisiittisesti puhu fysikalistisesta kielestä, vaan *jokapäiväisestä kielestä*. Tämä jokapäiväinen kieli on lisäksi erotettava primaarikielestä, joksi hän *Tractatuksen* kieltä kutsui. Primaarisen kielen idea perustuu selvästi *Tractatuksen* kantilaiseen tulkintaan, ja ero heijastuu Kanniston sanoissa transsendentaalisen idealistin ja empiirisen realistin välisistä eroista. *Tractatuksen* transsendentaalisuus, kuten olen argumentoinut, on transsendentaalisuutta suhteessa primaariseen kieleen. Wittgensteinin huomio, että meillä on vain yksi kieli, tarkoittaa sen myöntämistä, että meillä ei ole mahdollisuutta asettua ulkopuolisen tarkkailijan asemaan kielen ja maailman suhteen. Jos emme toisaalta kykene havainnoimaan maailmaa sellaisena kuin se on, emme myöskään voi tarkastaa onko kielen ja maailman suhde oikea. Siksi emme myöskään voi olettaa kielipelin olevan semanttinen linkki kielen ja maailman välillä.

Wittgenstein kyllä viittaa *Huomautuksissa* fysiikan kieleen:

”kielioppimme lauseet ovat aina samaa laatua kuin fysikaaliset lauseet, eivät samaa laatua kuin ’primääriset’ ja välitöntä todellisuutta käsittelevät lauseet”¹²⁰ (PB II, § 11.)

¹¹⁸ Die Logische Analyse ist die Analyse von etwas, was wir haben, nicht von etwas, was wir nicht haben. Sie ist also die Analyse der Sätze *wie sie sind*. (Huom. suomennoksessa § 10.)

¹¹⁹ Teos on B.F. McGuinnessin toimittama ja sen koko nimi on *Ludwig Wittgenstein and the Vienna Circle: Conversations Recorded by Friedrich Waismann*. Kuten nimestäkin käy ilmi, se sisältää Wittgensteinin keskusteluja Waismannin kanssa. Koko viite, ks. Lähteet.

Wittgensteinin idea tässä on, että kieli väittää maailman olevan jonkinlainen, aivan kuten fysiikan lauseet. Mikään ei kuitenkaan anna olettaa, että tämän pohjalta voisimme tehdä jonkinasteista merkityksen teoriaa. Hintikoiden kannalta erityisen olennaista olisi osoittaa se, että vaikka Wittgenstein vaihtaa fysikalistiseen kieleen, hän edelleen uskoo filosofiasta löytyvän jonkinlaisen tieteen perustan, kuten merkityksen teorian. Hintikoiden ainoa esimerkki siitä, että Wittgenstein ei muuttaisi filosofiansa tavoitteita, on seuraava:

”Ts. kun ikään kuin kuvaamme kielten luokan, joka täyttää tarkoituksensa, silloin olemme samalla osoittaneet, mikä niissä on olennaista ja esittäneet välittömästi välittömän kokemuksen.

Joka kerta, kun sanon, että se-ja-se esitys voitaisiin korvata myös tällä toisella esityksellä, astumme askelen verran kohti päämääräämme käsittää esitettyjen asioiden olemus.

Oivallus siitä, mikä kielellemme on olennaista ja mikä siinä on esittämisen kannalta epäolennaista, [...] on samaa kuin fenomenologisen kielen konstruoiminen”¹²¹ (PB I, § 1.)

Tässä esimerkissä Wittgenstein ei kuitenkaan eksplisiittisesti sano, että filosofian tehtävänä olisi löytää fenomenologisen kielen korvaava kieli. Tällainen kieli olisi myös primaarinen kieli, joka ei siis ole mahdollinen. Jokapäiväinen kieli ei kuitenkaan voi korvata primaarikieltä, se on vain ainoa, mikä jää jäljelle, kun ajatus kielen ja maailman ulkopuolisen tarkkailijan suhteesta hylätään.

¹²⁰ Die Sätze unserer Grammatik haben immer die Art physikalischer Sätze und nicht die 'primärer' und vom Unmittelbaren handelnder Sätze. (Huom. suomennoksessa § 30.)

¹²¹ D.h., wenn man quasi die Klasse der Sprachen beschreibt, die ihren Zweck erfüllen, dann hat man damit ihr Wesentliches gezeigt und damit die unmittelbare Erfahrung unmittelbar dargestellt.

Jedesmal, wenn ich sage, die und die Darstellung könnte man auch durch diese andere ersetzen, machen wir einen Schritt weiter zu dem Ziele, das Wesen des Dargestellten zu erfassen.

Eine Erkenntnis dessen, was unserer Sprache wesentlich und was ihr zur Darstellung unwesentlich ist [...] kommt auf die Konstruktion einer phänomenologischen Sprache hinaus. (Huom. suomennoksessa § 2-3.)

Hintikat keskittyvät argumentoimaan erityisesti sen väitteen puolesta, että Wittgenstein siirtyy fenomenologisen kielen teorian tekemisestä fysikalistisen kielen teorian luomiseen. Siirtymä ei kuitenkaan ole tässä yhteydessä oikea sana, sillä myös varhaisella Wittgensteinilla on edellä esitettyjen lainausten valossa erotettavissa kaksi kieltä: jokapäiväinen kieli ja primaarinen kieli. Wittgensteinin filosofinen siirtymä on hylätä mahdollisuus tuntea primaarinen kieli, mikä jättää filosofian ainoaksi metodiksi aktuaalisen jokapäiväisen kielen tutkimisen. Tästä kielestä ei kuitenkaan voi esittää minkäänlaista teoriaa, miksi Wittgensteinin ajattelun muutos on oikeastaan muutos suhteessa filosofian mahdollisuuksiin. Kaiken Hintikoiden tälle kohdalle antaman huomion jälkeen on erikoista, etteivät he kuitenkaan lähde kehittämään ajatteluaan tähän suuntaan. Hintikoiden ainoa pätevä argumentti fysikalistisen kielen puolesta olisi osoittaa, että kielipelit todella tarjoavat mielekkään vaihtoehdon merkityksen teoriaksi. Tähän he eivät kuitenkaan pysty.

Ylipäänsä kielipeleistä teoriana puhuttaessa varsin ongelmallista on Wittgensteinin oma huomio kielipelien luonteesta. Kielipeli on niiden toimintojen kokonaisuus, joihin kieli nivoutuu mukaan ja joissa kieli myös näyttelee erästä roolia (*FT* I, § 7). Näin määritelty merkityksen teoria on kuitenkin varsin epätarkka ja kummallinen. Aina, kun sanalle kysytään merkitystä, voimme vain sanoa kielipelin yhdistävän kieltä ja maailmaa. Ongelmallista on erityisesti tämän idean yhteys ”elämänmuoto” -käsitteeseen, johon Hintikat eivät juuri kiinnitä huomiota. Kielipelin kuvittelemisen edellyttää aina myös elämänmuodon kuvittelemista (*PU* I, § 19). Siksi emme oikeastaan pysty antamaan mitään meistä riippumatonta määritelmää kielelle, kuten Hintikat edellyttävät. Kielen merkityksen teoria tuntuu taas törmäävän kielen rajoihin. Hintikat vetoavat tämän väitteen välttääkseen kieleen universaalisenä mediumina, mutta tämä kanta vaikuttaa myös varsin kestävämmältä myöhäisen Wittgensteinin kohdalla.

5.32 Wallgren universaali mediumi -väitteestä

Esitän seuraavaksi Thomas Wallgrenin Hintikalle esittämiä ongelmia, jotka kumpuavat myöhäisen Wittgensteinin filosofisesta metodista. Wallgrenin (2001) kritiikki lähtee ajatuksesta, että sen enempää kieli universaalina mediumina kuin kalkyylinakaan ei ole

oikeaoppinen Wittgensteinin lukutapa. Wallgrenin mukaan erityisesti myöhäisen Wittgensteinin ei voida katsoa noudattavan semantiikan lausumattomuuden periaatetta. Jos tämä pitää paikkansa, ei Wittgenstein myöskään voi kannattaa näkemystä kielestä universaalina mediumina. Koska kieli kalkyylina olisi tätäkin selvemmin epäadekvaatti näkemys myöhäiselle Wittgensteinille, näkee Wallgren Wittgensteinin filosofia-konseptin hyvin erilaisena kuin Hintikat.

Koska Wallgrenin mukaan kaikki muut Hintikoiden Wittgenstein-tulkinnan tyypilliset piirteet ovat alisteisia semantiikan sanoinkuvaamattomuusperiaatteelle (ks. Wallgren 2001, 101–102), hänen argumentaationsa rajoittuu tarkastelemaan tämän näkemyksen virheellisyyttä. Wallgrenin (ibid.) mielestä keskeisen ongelman Hintikan tulkinnalle muodostaa *Filosofisten tutkimusten* huomio, jonka mukaan teoksen kirjoittaja ei katso tehtäväkseen muodostaa tai puolustaa mitään teesejä (*PU I*, § 128). Wallgren liittää tämän edelleen huomioon, jonka mukaan Wittgenstein pikemminkin luo uuden filosofisen metodin kuin antaa vastauksia vanhoihin ongelmiin (*PU I*, § 133).

On merkillepantavaa, että Hintikankaan mukaan Wittgenstein ei voisi esittää teesiä semantiikan sanoinkuvaamattomuuden puolesta, sillä *mikään* semanttinen huomio ei ole Wittgensteinille mahdollinen. Filosofin, jolle kieli on universaali mediumi, ei voi edes sanoa semantiikan olevan sanoinkuvaamatonta. Tämä ei silti tarkoita semantiikan sinänsä olevan Wittgensteinille mahdotonta. Hintikoiden (1986, 2) mukaan Wittgenstein jatkaa myöhäisfilosofiassaan varhaisen filosofiansa projektiaan löytää kielen ja maailman yhteys. Tällaisista yhteyksistä voi olla monta eri mielipidettä, joskaan niitä ei ole mahdollista ilmaista kielessä itsessään. Edelleen Hintikoiden mukaan myöhäisen Wittgensteinin kielipeli muodostaa tämän semanttisen linkin kielen ja maailman välillä.

Wallgrenin mukaan problemaattista onkin ajatella Wittgensteinin puhuvan mistään kielen ja maailman välisistä yhdyssiteistä tai semantiikasta edes implisiittisesti. Wallgrenin kritiikin kärki kohdistuu erityisesti Hintikan tapaan puhua kielipelien *vertikaalisista* ja *horisontaalisista* linkeistä (Wallgren 2001, 105). Hintikoiden mukaan

kielipelin ideassa korostuvat lauseiden ja niiden esitysyhteyksien väliset siteet, joita Hintikat kutsuvat *horisontaalisiksi yhteyksiksi*. Nämä vaakasuorat yhteydet ovat tärkeitä siksi, että ne antavat esimerkkejä eri kielipeleistä. (Hintikka ja Hintikka 1982, 190.) Kun kieli on universaali mediumi, emme voi merkityksen yhteydessä mielekkäästi puhua kuin näistä kielen sisäisistä vaakasuorista yhteyksistä, joita Hintikat kuvailevat eri kieli-aktien suhteiden ilmauksiksi tai tällaisten aktien suhteeksi kontekstiinsa. Nämä ovat myöhäiselle Wittgensteinille *kieliopillisia lauseita*. (Hintikka ja Hintikka 1986, 215.) Nämä vaakasuoria yhteyksiä kuvailevat kieliopilliset lauseet ovat ainoita, mitä mielekkäästi voidaan kielen merkityksestä ilmaista. Kuitenkin kielipelien oma päätehtävä on luoda pystysuoria yhteyksiä, ja juuri siksi sanoilla on tietystä mielessä tarkkaan määrätty merkitys. (Hintikka ja Hintikka 1982, 190.)

Wallgrenin kritiikin terävin kärki kohdistuu edellä esiteltyyn käsitteelliseen erotteluun ja muutamaaan Hintikalla samaan aihepiiriin kuuluvaan huomautukseen. Ensiksi Wallgren esittää, kuinka Hintikalla kaikki kielenkäyttö edellyttää jonkin kielipelin ja on siirto jossain kielipelissä.¹²² Wallgrenin mukaan Wittgenstein ei kuitenkaan missään vaiheessa väitä kielipelin olevan mikään välttämätön edellytys kielenkäytölle. Wittgenstein käyttää ”kielipeli”-käsitettä teknisenä terminä, mallina, jonka avulla hän tarkastelee erilaisten filosofisten käsitteiden käyttöä erilaisissa tilanteissa. (Wallgren 2001, 105–106, 112.) Wallgren painottaa tässä erityisesti niitä *Filosofisten tutkimusten* kohtia, joissa Wittgenstein sanoo filosofian tehtävän olevan tiettyjen ongelmien näennäiseksi osoittaminen.¹²³ Esimerkiksi yksityisen kielen argumenttia voidaan lukea siten, että se osoittaa yksityiseen kokemukseen ja aistinsisältöön liittyvien filosofisten ongelmien johtuvan epäonnistuneesta kielenkäytöstä.¹²⁴ Wallgrenin tärkein peruste hylätä Hintikan tulkinta vaikuttaa tässä kohtaa olevan se, että Wittgenstein ei missään vaiheessa kerro yksiselitteisesti, miksi hän esittelee käsitteen ”kielipeli”. Hintikan puolustukseksi on kuitenkin sanottava, että jos Wittgenstein ei sano kielipelin olevan

¹²² Kyse on saman asian kahdesta eri puolesta: Hintikalle kielen merkitys seuraa viime kädessä sen yhteydestä maailmaan. Kielipeli on kielen ja maailman yhdistävä linkki, joten kieliakti, joka ei ole siirto missään kielipelissä, olisi mieleton. (ks. esim. Hintikka 1982.)

¹²³ esim. *PU I*, § 126–128, § 309.

¹²⁴ ks. esim. Diamond 2001.

linkki kielen ja maailman välillä, ei hän sen enempää sano sen olevan myöskään Wallgrenin tekninen termi filosofisten ongelmien häivyttämiseksi.

Jos Wallgrenin kritiikki hyväksytään, voidaan suoraan hylätä myös toinen Hintikalle ominainen kanta. Sen mukaan emme voi kielessämme puhua teoreettisesti kielipeleistä, joiden kautta kieli itse saa merkityksensä. Jos kielipeli on puhtaasti tekninen termi, niin miksei siitä voisi käydä teoreettista keskustelua? Mielenkiintoisesti Wallgren kuitenkin esittää, että teesi muutettuna muotoon: ”kielessä ei voi teoreettisesti keskustella kielipeleistä” osoittaa, kuinka näin yksinkertainen ratkaisu ei ole itse asiassa riittävä. Eräässä mielessä Wallgren saattaisi itsekkin hyväksyä jälkimmäisen teesin. Wallgrenin mukaan Wittgenstein ei nimittäin esitä minkäänlaisia teorioita mistään aiheesta, jos teoriolla tarkoitetaan käsitteiden ja teesien hierarkkista järjestelmää, joka parhaimmillaan luo uutta tietoa. (Wallgren 2001, 105–107.) Kuten jo aiemmin huomautin, Wallgren ottaa tosissaan Wittgensteinin pidättäytymisen teesien muodostamisesta (*PU I*, § 128), eikä näin toki katso Wittgensteinin voivan kehittää mitään teeseistä koostuvaa järjestelmää. Tietyissä mielessä Wallgren kuitenkin kumoaa Hintikan kannan, sillä hän osoittaa Hintikan argumentin jo alun alkaenkin irrelevantiksi.¹²⁵ Samalla Wallgren tulee hauskaasti toimineeksi edellä esitetyn Wittgenstein-tulkinnan ideaalifilosofin mukaisesti.

Kolmanneksi Wallgren esittää, kuinka Hintikan mukaan myöhäisenkin Wittgensteinin pidättäytyy puhumasta siitä, mistä ei voi puhua. Juuri tämän vuoksi Wittgenstein ei esitä systemaattista merkityksen teoriaa; kielestä puhuminen on aina pelkkä horisontaalinen siirto kielipeleissä. Wallgren huomauttaa, että myöhäisfilosofiassaan Wittgenstein ei kuitenkaan missään vaiheessa sano olevan olemassa jotain sellaista, mistä ei voi puhua. Wallgrenin mukaan ainoa tällaisen oletuksen oikeuttava huomautus *Tutkimuksissa* on: ”Se ei ole jotakin, mutta ei myöskään ei-mitään!”¹²⁶. Koska tätä välittömästi seuraa viite: ”hylkäsimme vain kieliopin, joka pyrkii tyrkyttämään tässä meille itseään”¹²⁷, huomio itse asiassa tukee Wallgrenin tulkintaa. (Wallgren 2001, 108.) Wittgenstein ei

¹²⁵ olettaen, että Wallgrenin oma kanta hyväksytään.

¹²⁶ *PU I*, § 304.

¹²⁷ *Ibid.*

suinkaan halua viitata mihinkään sanomattomaan, vaan pikemminkin osoittaa seuraukset sille, ”kun kieli on lomalla” (PUI, § 38).

Wallgren (2001, 109) esittää *Filosofisista tutkimuksista* lainauksen, jonka Hintikka sanoo Wittgensteinin tarkimmaksi ilmaukseksi kielestä universaalina mediumina:

”Kun puhun kielestä (sanoista, lauseista jne.), minun on puhuttava tavallista puhekieltä. Onko tämä kieli kenties liian karkea, aineellinen, siihen, mitä haluamme sanoa? *Miten sitten toisenlainen kieli muodostetaan?* – Ja miten merkillistä, että voimme sitten tehdä ylipäänsä mitään sillä kielellä, joka meillä on!

Se, että minun on käytettävä kieltä koskevissa selityksissäni jo täydellistä kieltä (ei mitään valmistavaa, tilapäistä kieltä), tämä jo osoittaa, että voin esittää vain jotakin ulkokohtaista kielestä.

Mutta miten nämä selittelyt voivat sitten tyydyttää meitä? – myös kysymyksesi oli jo muotoiltu tässä kielessä; ne oli ilmaistava tässä kielessä, jos oli jotakin kysyttävää.

Ja epäilyksesi ovat väärinkäsityksiä.

Kysymyksesi viittaavat sanoihin, niinpä minun on puhuttava sanoista.

Sanot: Kysymys ei ole sanasta, vaan sen merkityksestä, ja ajattelet merkitystä jonakin sanan kaltaisena, vaikka toisaalta myös siitä eroavana seikkana. Tässä sana, tässä merkitys. Raha ja lehmä, jonka voi rahalla ostaa. (Mutta toisaalta: Raha ja sen käyttö.)¹²⁸
(PUI, § 120)

¹²⁸ Wenn ich über Sprache (Wort, Satz etc.) rede, muss ich die Sprache des Alltags reden. Ist diese Sprache etwa zu grob, materiell, für das, was wir sagen wollen? *Und wie wird denn eine andere gebildet?* – Und wie merkwürdig, dass wir dann mit der unsern überhaupt etwas anfangen können!

Dass ich bei meinen Erklärungen, die Sprache betreffend, schon die wolle Sprache (nicht etwa eine vorbereitende, vorläufige) anwenden, muss, dass ich nur Äusserliches über die Sprache vorbringen kann.

Ja, aber wie können uns diese Ausführungen dann befriedigen? – Nun, deine Fragen waren ja auch schon in dieser Sprache abgefasst; mussten in dieser Sprache ausgedrückt werden, wenn etwas zu fragen war!

Und deine Skrupel sind missverständnisse.

Deine Fragen beziehen sich auf Wörter; so muss ich von Wörtern reden.

Vaikka lainaus näyttäisi ensin tukevan Hintikan tulkintaa, tähdentää Wallgren, ettei siinä missään vaiheessa viitata semantiikan lausumattomuuteen. Sen sijaan Hintikka katsoo kielen universaalina mediumina -kannan ilmenevän siitä, *että kielestä puhuttaessa on käytettävä tavallista puhekieltä*. Vastaavasti olisi siis jotain, mistä kielessä ei voisi puhua, ja tämä jokin olisi kielen ja maailman välinen merkityssuhde. (Wallgren 2001, 110.) Wallgrenille tämä ei kuitenkaan ole mikään riittävä peruste kannattaa Hintikan kieli universaali mediumina -tulkintaa.

Osoittaakseen Hintikan ajattelun virheellisuuden Wallgren esittää rinnalle oman tulkintansa kyseessä olevasta *Tutkimusten* kohdasta. Tämä tulkinta muistuttaa huomattavasti edellä esittämäni.

Wittgensteinin kysymys ”Miten sitten toisenlainen kieli muodostetaan?” on Hintikalle pelkkä retorinen apukysymys, jonka avulla lukijan pitäisi ymmärtää, ettei toisenlaisia kieliä voida rakentaa. Wallgrenin mukaan tämä on väärintulkintaa kahdesta syystä. Wittgensteinhan tavallaan itsekin konstruoi useita erilaisia kieliä, jotka joskus ovat hyvin outoja ja eroavat tavallisesta puhekielestä. Toiseksi tällainen filosofoinnin tapa, jossa oikea teesi korvaa virheellisen teesin apukysymyksen avulla, ei vaikuta teesienmuodostusta vastustavan filosofin työskentelytavalta. (Wallgren 2001, 111.)

Wallgrenin mukaan Wittgensteinin kysymys on aito eikä retorinen. Se identifioi filosofisen ongelman, joka häviää kun ymmärretään missä aiemmin on tehty virhe. Välittömästi ennen lainausta Wittgenstein esittää filosofian tehtäväksi mielettömyyden paljastamista¹²⁹, ja tätä taustaa vasten kysymyksenkin tulee ymmärtää. Wallgren kuvailee, kuinka Wittgenstein monessa kohtaa *Filosofisissa tutkimuksissa* keskustelee mahdollisuuksista puhua kielestä teoreettisten käsitteiden kautta ja vertaa kielipeli -käsitettään näihin. Wittgenstein osoittaa, että jokapäiväinen kieli itse asiassa

Man sagt: Es kommt nicht aufs Wort an, sondern auf seine Bedeutung; und denkt dabei an die Bedeutung, wie an eine Sache von der Art des Worts, wenn auch vom Wort verschieden. Hier ist das Wort, hier die Bedeutung. Das Geld und die Kuh die man dafür kann. (Anderseits aber: das Geld, und sein Nutzen.)

¹²⁹PU I, § 119

mahdollistaa mielikuvitusleikin. Jokapäiväisen kielen avulla voimme kuvitella, millainen omastamme eroava kieli olisi. (Ibid.)

Omassa tulkinnassaan Wallgren tähdentää tutkimusten § 120:n kiinteää yhteyttä § 131:een, jossa Wittgenstein varoittaa ”dogmaattisista yrityksistä käyttää kieltä jokapäiväisestä poiketen”. Dogmaattisen yrityksen vaihtoehto ei kuitenkaan ole pidättäytyminen muuttelemasta perspektiivejä kieleen tai kielestä puhumisen tapaan, vaan että käytämme selkeitä ja yksinkertaisia kielipelejä malleina tavanomaisesta poikkeavaan kielenkäyttöön. § 120 ei Wallgrenille osoita mitään yleistä sääntöä, vaan ainoastaan yleisen yrityksen vastustaa joitain mystifioivia tendenssejä filosofiassa.¹³⁰ (Emt. 112–113.)

Wallgrenin esittämä kilpaileva tulkinta liittyy hänen tapaansa lukea myöhäistä Wittgensteinia *terapeuttisen aikaansa liittyvän filosofiakäsityksen* edustajana, jonka kilpailijoina hän mainitsee transsendentaalisen ja relativistisen lukutavan (ks. Wallgren 1996, 169; 113). Tällaisen terapeuttisen tulkinnan mukaan Wittgenstein näkisi työnsä aikaansa sidottujen filosofisten (näennäis)ongelmien paljastajana, joiden alkuperäinen virheellisyys nähdään filosofisen työn jälkeen. Filosofinen terapia auttaa näkemään, miksi kieli johtaa meitä harhaan, ja antaa täten mielenrauhan – joitain kysymyksiä ei ole mielekästä esittää. Koska filosofinen tutkimus ei kuitenkaan kykene muuttamaan ongelmien taustalla olevaa aikaansa sidottua elämänmuotoa, filosofiset ongelmat eivät varsinaisesti katoa. (Wallgren 1996, 169). Tulkinta myös liittyy Wallgrenin tiiviisti uuswittgensteinilaiseen traditioon ainakin myöhäisen Wittgensteinin tulkinnan osalta.

6. Lopuksi

Olen esitellyt työssäni kaksi jatkuvuutta korostavaa lähestymistapaa Wittgensteinin filosofiaan. Vertailemalla näitä tulkintoja päädyin tulokseen, että Hintikoiden tulkinta

¹³⁰ Tämä nimenomainen väite on kuitenkin kohtalaisen ongelmallinen Wallgrenin tulkinnassa, sillä Wittgenstein vaikuttaisi useassa kohdassa arvostavan yritystä mystisen ilmaisemiseen (vaikka se olisikin mahdotonta).

selittää nuoren Wittgensteinin filosofiaa paremmin ja uuswittgensteinilaisuus osoittaa filosofian mahdollisuudet sellaisena, kuin myöhäinen Wittgenstein sen näkee. Näin jouduin myös hylkäämään ajatuksen Wittgensteinin filosofiassa esiintyvistä jatkuvuudesta.

Eräs tapa jatkuvuustulkintojen pelastamiseksi voisi liittyä kantilaisuuden ulottamiseen myös myöhäiselle Wittgensteinille, mitä kumpikaan käsittelemistäni tulkinnoista ei eksplisiittisesti tee. Tällainen idea voisi perustua transsendentaalisen subjektin muutokselle jonkinlaiseksi yhteisölliseksi kielen reunaehdoksi. Tämä näkemys olisi myös lähellä uuswittgensteinilaisuutta siinä, että meillä ei voisi olla mitään ulkopuolista näkökulmaa kieleen. Vaikka tällainen transsendentaalinen ”me” määrittäisikin kielen rajoja, siitä ei kuitenkaan voisi uuswittgensteinilaisten mukaan olla mitään kielen sisäistä keskustelua, minkä vuoksi kannat ovat toisensa poissulkevia.

Työni alussa sanoin tuloksillani olevan skolaarisen Wittgenstein-tutkimuksen lisäksi merkitystä myös käsityksille filosofian mahdollisuuksista. Hahmotelmani myöhäisen Wittgensteinin filosofiasta ei täysin osu yksiin kummankaan tässä työssä esitellyn tulkintatradition kanssa, vaikka se onkin selvästi lähempänä uuswittgensteinilaisuutta kuin Hintikoiden tulkintaa. Väitin Wittgensteinin filosofian koostuvan tunnustuksen ja selvennyksen vuoropuhelusta. Tunnustuksen idea liittyy vahvasti spekulatioon, jonka koetinkivenä pidetään siitä seuraavia johtopäätöksiä. Perinteisen filosofian hylkääminen perustuu siitä itsestään sen omilla metodeilla johdettuihin mielettömiin päätelmiin. Tämä on ainakin akateemisen filosofian tehtävä.

Wittgensteinin myöhäisfilosofiassa korostuu näin uudella tavalla myös toiminnallisuus. Filosofia on terapiaa siinä mielessä, että ymmärtämällä filosofisten ongelmien pohjaavan virheelliseen kielenkäyttöön voimme saada mielenrauhan. Samalla tajuamme vaieta joistain asioista. Vaikenemisen filosofialla voi olla lisäksi mielenkiintoisia yhteyksiä itämaisiiin meditatiivista itsetarkkailua korostaviin oppeihin.

Eräs suurimpia useita Wittgenstein-tulkintoja vaivaavista ongelmista on piittaamattomuus hänen myöhäisimmistä kirjoituksistaan. Näiden teosten tarkastelu aiheuttaa suuria ongelmia kuitenkin myös käsittelemilleni tulkinnoille. Siksi avaankin keskustelua esitettyjen Wittgenstein-tulkintojen perusteellisuudesta yhden Wittgensteinin keskeisen myöhäisen kirjoituksen kautta, jonka perustavana ajatuksena on esittämäni terapeutin tulkinnan oikeellisuus.

Wittgensteinin viimeiset kirjoitukset koostuivat lähes yksinomaan varmuuden, värien ja psykologian filosofian pohdinnoista. Käsittelem lyhyesti Wittgensteinin teosta *Varmuudesta* osoittaakseni esittämäni terapia-tulkinnan selitysvoimaisuuden suhteessa Hintikoiden sekä Conantin ja Diamondin tulkintaan.

Sekä Conantin ja Diamondin että Hintikoiden Wittgenstein-tulkinta tuntuu kohtaavan ongelmia *Varmuudesta*-teoksen kanssa, ja onkin oireellista, että he eivät juurikaan teokseen viittaa.¹³¹ Erityisen ongelmallinen on Hintikoiden näkemys siitä, että fysiognomiset kielipelit ovat ensisijaisia kielen merkityksen muodostajana. Niiden määrittävä piirre on liittyä kehon toimintoihin, kuten ilmeisiin ja eleisiin. Niissä puheaktin suorittajan intentiona on ilmaista jokin mielensisältö, esimerkiksi havainto. Kyse ei ole pelkästään spontaanista aistimusten ilmaisemisesta, vaan näihin kielipeleihin kuuluvat myös muiden ihmisten reaktiot jonkun ilmauksiin. (Hintikka ja Hintikka 258.)

Hintikat sanovat eksplisiittisesti, kuinka tällaiset semanttiset kielipelit ovat ensisijaisia episteemisiin kielipeleihin nähden:

”[...] such epistemic concepts as knowledge, error, truth, belief, certainty, verification, etc., do not apply in what we shall call his primary language-games. Physiognomic games connected with sensations are typical examples of primary language-games.” (Emt. 260–261.)

¹³¹ Esim. *Investigating Wittgensteinissa* teosta lainataan vain kerran irrallisessa yhteydessä (s. 219) ja *The New Wittgenstein* on jaettu temaattisesti kahteen osaan, joista ensimmäinen käsittelee *Filosofisia tutkimuksia* ja jälkimmäinen *Tractatusta*.

Hintikat tuntuvat tarkoittavan, että epistemologisia kysymyksiä ei ole mahdollista esittää ennen kuin kielellä on merkitys. Kielen ja maailman välisiä semanttisia suhteita luovien kielipelien on oltava olemassa, ennen kuin voidaan pelata monimutkaisia episteemisiä kielipelejä, sillä niiden merkitys määräytyy yksinomaan niiden suhteesta perustavampiin peleihin.

Jos Hintikoiden tulkinta on oikea, myös *Varmuudesta*-teoksen kohdalla fysiognomisten kielipelien olisi oltava ensisijaisia episteemisiin kielipeleihin nähden. Tällaista väitettä tuntuu kuitenkin olevan vaikea perustella tekstuaalisen evidenssin valossa. Hintikat eivät juuri kiinnitä huomiota Wittgensteinin *elämänmuodon*¹³² käsitteeseen, vaikka tällä tuntuisi olevan erityinen sija myös *Varmuudesta*-teoksessa. Juuri tämä tuottaa myös suurimmat hankaluudet uskoa siihen, että Wittgensteinilla olisi implisiittisestikään minkäänlainen merkityksen teoria, joka viime kädessä osoittaa kielen ja maailman vertikaalisen yhteyden (erityisesti fysiognomisissa¹³³) kielipeleissä.

Varmuudesta-teoksen ytimessä tuntuu olevan ajatus siitä, että jokainen Mooren perustavana pitämä totuus on perustava ainoastaan suhteessa lausujan maailmankuvaan (*Weltbild*¹³⁴). Wittgenstein itse sanoo:

”Mutta voimme kysyä: ’Voiko jollakin olla pätevä peruste uskoa, että maa on ollut vasta lyhyen ajan olemassa, ehkä hänen syntymästään asti’ – Jos oletamme, että hänelle olisi aina sanottu niin – olisiko hänellä yhtään hyvää perustetta epäillä sitä? Ihmiset ovat uskoneet kykenevänsä tuottamaan sadetta. Miksei jotakin kuningasta kasvatettaisi uskossa, että maailma sai alkunsa hänen syntymästään? Jos Moore ja tämä kuningas tapaisivat ja keskustelisivat, voisiko Moore todella todistaa uskonsa oikeaksi? En sano, että Moore ei voisi kääntää kuningasta näkemykseensä, mutta kysymyksessä olisi

¹³² Lebensform

¹³³ Eräs Hintikoiden tulkinnan oireellinen piirre on, etteivät he anna primäärisistä kielipeleistä muita esimerkkejä kuin fysiognomisen kielipelin.

¹³⁴ *Weltbild* erotuksena *Weltanschauungista*. Edellisen standardisuomenno on maailmankuva, kun taas jälkimmäisen maailmankatsomus. Von Wright (1972, 24) sanoo keskeiseksi eroksi, että *Weltanschauung* on eräänlaista yksityisomaisuutta, mutta *Weltbild* on kiinteästi kulttuurisidonnainen. Tietyn kulttuurin jäsenet siis jakavat *Weltbildin* keskenään.

erikoislaatuinen kääntymys: kuningas saataisiin tarkastelemaan maailmaa eri tavoin.”¹³⁵
(*ÜG*, § 92.)

Jos esimerkin kuninkaalle sanottaisiin, että ”Aristoteles eli vuosina 384–322 ennen ajanlaskun alkua”, hän ei voisi arvioida lauseen totuutta tai epätotuutta. Hän ei ylipäätään pitäisi sitä mielekkäänä lauseena, sillä se ei sopisi hänen maailmankuvaansa. Jotta hän pystyisi arvioimaan lauseen paikkansapitävyyttä, hänen olisi muutettava koko maailmankuvaansa. Toisaalta vakuuttaakseen Mooren omasta kannastaan myös kuninkaan olisi saatava *Moore tarkastelemaan maailmaa eri tavoin*. Keskeistä on huomata, ettei ole olemassa mitään yleistä kriteeriä, jonka avulla jompikumpi maailmankuva voitaisiin osoittaa oikeaksi. Wittgenstein jatkaa:

”Mutta maailmankuvaani minulla ei ole siksi, että olen vakuuttunut sen paikkansapitävyydestä. Eikä siksi, että olen tällä hetkellä vakuuttunut sen paikkansapitävyydestä. Se on peritty tausta, jolla teen eron toden ja epätoden välillä.”¹³⁶
(*ÜG*, § 94.)

Tästä ilmenee maailmankuvan ja elämänmuodon yhteys. Elämänmuoto, josta olemme osallisena, viime kädessä määrittää meidän maailmankuvamme. Wittgenstein sanoo toisaalla:

”*Elämäni* osoittaa, että tiedän tai olen *varma*, että tuolla on tuoli, ovi jne. – sanon ystävälleni esimerkiksi ’ota tuoli tuolta’, ’sulje ovi’ jne. jne.”¹³⁷ (*ÜG*, § 7; kursivointi lisätty)

¹³⁵ Man kann aber fragen: ’Kann Einer einen triftigen Grund haben zu glauben, die Erde existiere erst seit kurzem, etwa erst seit seiner Geburt?’ – Angenommen, es wäre ihm immer so gesagt worden, - hätte er einen guten Grund, es zu bezweifeln? Menschen haben geglaubt, sie könnten Regen machen; warum sollte ein König nicht in dem Glauben erzogen werden, mit ihm habe die Welt begonnen? Und wenn nun Moore und dieser König zusammenkämen und diskutierten, könnte Moore wirklich seinen Glauben als den richtigen erweisen? Ich sage nicht, dass Moore den König nicht zu seiner Anschauung bekehren könnte, aber es wäre eine Bekehrung besonderer Art: der König würde dazu gebracht, die Welt anders zu betrachten.

¹³⁶ Aber mein Weltbild habe ich nicht, weil ich mich von seiner Richtigkeit überzeugt habe; auch nicht, weil ich von seiner Richtigkeit überzeugt bin. Sondern es ist der überkommene Hintergrund, auf welchem ich zwischen wahr und falsch unterscheide.

¹³⁷ Mein Leben zeigt, dass ich weiss oder sicher bin, dass dort ein Sessel steht, eine Tür ist usf. – Ich sage meinem Freunde z. B. „Nimm den Sessel dort“, „Mach die Tür zu“ etc., etc.

”Haluaisin pitää tätä varmuutta – ei jonakin, mikä on sukua hätköinnille tai pintapuolisuudelle, vaan (yhtenä) elämänmuotona.”¹³⁸ (*ÜG*, § 358)

Von Wright sanoo tähän liittyen: ”maailmankuvaa sen ’käytännöllisessä’, esipropositionaalisessa vaiheessa voitaisiin sanoa myös *elämänmuodoksi*.” (von Wright 1972, 27). Tämä liittyy Wittgensteinin kuuluisaan huomioon ”Sanan merkitys on sen käyttö kielessä” (*PU I*, 43), ja ilmoittaa sen käsitteellisen erottelun, että maailmankuva voidaan ilmaista tiettyjen lauseiden joukkona, toisin kuin elämänmuoto. Elämänmuoto pitää sisällään myös kaikki ne inhimilliset toiminnan tavat, jotka eivät ole kielellisiä. *Filosofisissa tutkimuksissa* keskeisenä teemana on kielen oppiminen, jonka Wittgenstein vaikuttaisi liittävän kiinteästi erilaisiin sosiaalisiin tilanteisiin. Näin kieltä opitaan samalla, kun tullaan osalliseksi jostakin elämänmuodosta. Tuntuu hankalalta ymmärtää, kuinka Hintikat todella voisivat pitää kiinni teesistään, jonka mukaan Wittgenstein katsoisi sanoilla tietyssä mielessä aina olevan tarkkaan määrätty merkitys. Eikö alati muuttuva elämänmuoto viime kädessä luo lukkoon sen, ettei kielen sanoilla aina ole pysyvää tarkkaan määrättyä merkitystä?

Tarkastellaan uudelleen edellä esitettyä Hintikoiden lainausta:

”[...] such epistemic concepts as knowledge, error, truth, belief, certainty, verification, etc., do not apply in what we shall call his primary language-games. Physiognomic games connected with sensations are typical examples of primary language-games.”

Miksi episteemiset käsitteet eivät Hintikoiden mukaan sovellu primitiivisiin kielipeleihin perustuu nähdäkseni sille, että episteemisistä kielipeleistä on ensin analysoitava niiden horisontaaliset yhteydet, ennen kuin niiden yhteys maailmaan selviää. Ajatellaan lausetta: olen varma, että minuun sattuu. Tämä lause ei ensisijaisesti viittaa maailmaan, vaan toiseen kielipeliin – siinä fysiognomisen kielipelin lausetta tarkastellaan episteemisessä kielipelissä. Fysiognomisen kielipelin lause ”minuun

¹³⁸ Ich möchte nun diese Sicherheit nicht als etwas der Vorschnellheit oder Oberflächlichkeit Verwandtes ansehen, sondern als (eine) Lebensform.

sattuu” saa merkityksensä primitiivisen kipukäyttäytymisen korvaajana, ja juuri siksi siinä ilmenee kielen ja maailman, eli havaittavan käyttäytymisen, välinen yhteys.

Hintikoiden lukutavan mukaan koko *Varmuudesta*-teos käsittelee erityisesti episteemisiä kielipelejä – niiden erityispiirteitä suhteessa perustavampiin kielipeleihin. Cavellilaisen tulkinnan mukaan teos puolestaan osoittaisi, kuinka erityinen filosofinen ongelma – skeptisismien ongelma – näyttäytyy meille uudessa valossa. Tämän oivallettuamme käsitämme myös, miksi Mooren tapaiset argumentit skeptisismien kumoamiseksi ovat perustavasti vääränlaisia, mutta samalla myös sen, missä skeptisismia puolustavat argumentit menevät vikaan. Koska emme kuitenkaan kykene muuttamaan näiden ongelmien taustalla olevia elämänmuotoja – kuten Wallgren huomauttaa – ongelmat eivät sinänsä häviä, niitä ei vain ole mielekästä enää käsitellä.

Hintikoiden perustulkinnan mukaan fysiognomiset kielipelit ovat perustava linkki kielen ja maailman välillä. Nämä linkit täytyy hallita, jos haluaa pelata korkeamman tason episteemisiä pelejä. Jos ajatellaan esimerkiksi kielen kehittymistä empiirisenä ilmiönä, he ovat myös oikeassa siinä, että sanojen ”tietää” ja ”uskoa” käyttäminen edellyttää kohtalaisen korkeaa kielenkäytön tasoa. Wittgenstein tuskin silti yrittää sanoa tätä *Varmuudesta*-teoksessa.

Jos esimerkiksi Moore sanoisi ”tämä on minun käteni”, voisi joku kysyä ”mutta kuinka voit olla varma tästä”. Meillä ei ole olemassa mitään perusteita kieltää tätä. Wittgenstein voisi vastata ”haluaisin pitää tätä varmuutta yhtenä elämänmuotona”.¹³⁹ Hintikoille tämä kuitenkin tarkoittaisi sitä, että tiedän aistimuskäsitteiden merkityksen fysiognomisten kielipelien kautta, ja koska aistini kertovat minulle kädestäni, voin pitää varmana sitä, että tämä todella on minun käteni. Episteemiset kielipelit kertovat tiedon varmuudesta.

Vaikka tiedän, mitä lause ”tämä on minun käteni” tarkoittaa, eikö sitä kuitenkin voida täysin perustellusti epäillä. Kuten jo aiemmin totesin, Wittgensteinin tarkoituksena ei

¹³⁹ vrt. *ÜG*, § 358.

ole hyökätä Moorea vastaan skeptisismien puolesta, vaan pikemminkin siksi, että Mooren kumoamisyritys ei ole osuva. Uuswittgensteinilainen luenta ei kuitenkaan kohtaa tätä ongelmaa. Heti *Varmuudesta*-teoksen alussa Wittgenstein sanookin:

”Siitä, että minusta – tai kaikista – näyttää olevan niin-ja-niin, ei seuraa, että asianlaita on niin-ja-niin.

Mutta voimme kyllä kysyä, voidaanko tätä mielekkäästi epäillä.”¹⁴⁰ (*ÜG*, § 2)

Terapeuttinen luenta selittää mielekkäästi sen ristiriidan, miksi tämänkaltaisia lauseita tuntuu voitavan epäillä, vaikka niitä ei tosiasiallisesti voi epäillä. Kyse on yksinkertaisesti kielellisestä virheestä, jonka vuoksi ei ole mielekäästä sen enempää kumota kuin esittääkään skeptisiä argumentteja. Tämä tulee ilmi myöhemmistä Wittgensteinin huomiosta:

”Moorella on täysi syy sanoa tietävänsä, että hänen edessään on puu. Tietenkin hän voi erehtyä siitä [...] Mutta onko hän oikeassa vai erehtyykö hän tässä tapauksessa, se ei ole filosofisesti merkityksellistä. [...] Mooren virhe on siinä, että hän vastaa väitteeseen, että jotakin ei voi tietää, sanomalla: ’minä tiedän sen’.”¹⁴¹ (*ÜG*, § 520–521)

Conantille ja Diamondille on kuitenkin syytä selvittää lisäksi, että tämä ei ole missään mielessä loogista selventämistä, vaan spekulatiota, joka vaatii tunnustusta. Wittgenstein ei *Varmuudesta*-teoksessa pelkästään väitä Mooren olleen väärässä, mutta myös vaatii oman filosofisen metodinsa tunnustamista.

Mooren oikeassaolo tai erehtyminen ei ole filosofisesti merkityksellistä, sillä filosofialla ei voi olla asiasta mitään mielipidettä. Wittgenstein sanoi, että ”filosofian tehtävä on näyttää kärpäselälle tie ulos kärpäslasista” (*PU* I, § 309), ja hän tarkoitti sillä, että

¹⁴⁰ Dass es mir – oder Allen – so *scheint*, daraus folgt nicht, dass es so ist.

Wohl aber lässt sich fragen, ob man dies sinnvoll bezweifeln kann.

¹⁴¹ Moore hat ein gutes Recht zu sagen, er wisse, dass vor ihm ein Baum steht. Natürlich kann er sich darin irren [...] Aber, ob er in diesem Fall recht hat oder sich irrt, ist philosophisch nicht von Belang [...] Moores Fehler liegt darin auf die Behauptung, man könne das nicht wissen, zu entgegnen „Ich weiss es“.

ongelmien lähtökohtien kyseenalaistaminen saa ne asettumaan uuteen valoon – valoon, jossa kysymykset havaitaan filosofisesti mielettömiksi. Esittämäni terapeutin luenta ottaa tämän ja tämänkaltaiset Wittgensteinin huomiot tarpeeksi vakavasti. Samalla ne osoittavat, kuinka Moore on oikeastaan lähtökohtaisesti tuomittu yrityksissään hyökätä skeptisismiä vastaan.

Jo *Varmuudesta*-teoksen tarkasteleminen tuo ilmi sen, että tässä työssä tarkastelemani tulkintatraditiot eivät pysty kunnollisesti selittämään Wittgensteinin filosofiaa kokonaisuutena, vaikka ne voivat omista lähtökohdistaan varsin uskottavasti selittää Wittgensteinin keskeiset kirjoitukset.

Kuten jo lopun alussa mainitsinkin, eräs tapa Wittgensteinin ymmärtämiseksi olisi katsoa hänen koko filosofiansa ajan olevan transsendentaalisesti orientoitunut, mutta siirtyvän transsendentalismissaan jonkinlaiseen yhteisön korostamiseen. Toinen varsin mielenkiintoinen Wittgensteinin tulkintamahdollisuus avautuu erityisesti niin sanotun moniäänisyystulkinnan kautta. Tällainen lähestymistapa korostaa Wittgensteinin filosofian toiminnallista luonnetta teoriajärjestelmän luomisen sijaan.

Näiden tulkintavaihtoehtojen arvioiminen on kuitenkin laaja tehtävä, jota ei voi yhdessä työssä ratkaista. Tämän työn rajauksen kannalta se ei ole edes mielekäästä. Sen sijaan jatkotutkimukselle hedelmällinen lähestymistapa olisi tutkia Wittgensteinin myöhäisimpien kirjoitusten suhdetta hänen niin kutsutuista pääkirjoituksistaan käytävään eksegeettiseen keskusteluun.

Lähteet

Aalto, Maija (2004) ”Kuinka Wittgensteinin *Tractatusta* tulisi lukea”. Suomen filosofisen yhdistyksen vuosikirjassa *Ajatus* 61, 2004. S. 25–60

Allison, Henry E. (2004) *Kant's Transcendental Idealism – Revised and Enlarged Edition*. New Haven ja Lontoo: Yale University Press.

Anscombe, G.E.M. (1959) *An Introduction to Wittgenstein's Tractatus*. Lontoo: Hutchinson University Library, 1963.

Bertolet, Rod (1995) ”Private language argument”. Teoksessa Audi., R. (toim.) *The Cambridge Dictionary of Philosophy: Second Edition*. Cambridge: Cambridge University Press 2001, s. 741.

Cavell, Stanley (1969) ”The Availability of Wittgenstein's Later Philosophy”. Teoksessa Cavell, S. *Must We Mean What We Say? – A Book of Essays, Updated edition*. Cambridge: Cambridge University Press 2002. S. 44-72.

Cavell, Stanley (1979) *The Claim of Reason – Wittgenstein, Skepticism, Morality, and Tragedy*. New York: Oxford University Press. Ja Oxford: Clarendon Press.

Conant, James (1998) ”Wittgenstein on Meaning and Use”. Lehdessä *Philosophical Investigations* vol. 21, n. 3. S. 222-250.

Conant, James (2000) ”Elucidation and Nonsense in Frege and Early Wittgenstein”. Teoksessa Crary ja Read (2000). s. 174-217.

Conant, James (2001) ”On Wittgenstein: II James Conant”. Lehdessä *Philosophical Investigations* vol. 24, n. 3. s. 96-107.

Crary, Alice (2000) ”Introduction”. Teoksessa Crary ja Read 2000. S. 1-18.

Crary, Alice ja Read, R. (toim.) (2000) *The New Wittgenstein*. Lontoo ja New York: Routledge 2001.

Diamond, Cora (1991a) "Ethics, Imagination and the Method of Wittgenstein's *Tractatus*". Teoksessa Crary ja Read (2000). S. 149-173.

Diamond, Cora (1991b) "Throwing Away the Ladder: How to Read the *Tractatus*". Teoksessa Diamond, C., *The Realistic Spirit – Wittgenstein, Philosophy, and the Mind*. Cambridge: The MIT Press, 1991.

Diamond, Cora (2000) "Does Bismarck have a beetle in his box? The Private language argument in the *Tractatus*". Teoksessa Crary ja Read 2000. S. 262-292.

Finkelstein, David (2000) "Wittgenstein on rules and Platonism". Teoksessa Crary ja Read (2000). S. 53-73.

Hacker, P.M.S. (2000) "Was He Trying To Whistle It?". Teoksessa Crary ja Read (2000). S. 353-388.

van Heijenoort, J. (1967) "Logic as Calculus and Logic as Language". Teoksessa Hintikka, J. (1997).

Hintikka, Merrill B. ja Hintikka, Jaakko (1982) "Uusi näkökulma wittgensteinin myöhäisfilosofiaan". Teoksessa Hintikka, Jaakko *Kieli ja mieli*. Helsinki: Otava 1982. s. 184–197.

Hintikka, Merrill B. ja Hintikka, Jaakko (1986) *Investigating Wittgenstein* Oxford ja New York: Basil Blackwell.

Hintikka, Jaakko (1958) 'On Wittgenstein's Solipsism', lehdessä *Mind*, vol. 67, s. 88–91.

Hintikka Jaakko (1982) ”Wittgensteinin kielipelit”. Teoksessa Hintikka, Jaakko *Kieli ja mieli*. Helsinki: Otava 1982. S. 161–183.

Hintikka, Jaakko (1988–89) ”Todistiko Gödel matematiikan epätäydelliseksi?”. Teoksessa Hintikka (2001) 318–331. Ilmestynyt ensin teoksessa *Suomalaisen tiedeakatemian vuosikirja 1988–89*, 117–126.

Hintikka, Jaakko (1996) ”Totuuden ongelma nykyfilosofiassa”. Teoksessa Hintikka (2001) 241–293. Ilmestynyt ensin teoksessa: Knuuttila, Niiniluoto (toim.) *Methods of Philosophy and the History of Philosophy. Proceedings of the Entreties of Institute Internationale de Philosophie. Helsinki, August 27–30, 1995*. Acta Philosophica Fennica (1996), 61, 23–39. Kääntänyt Janne Hiipakka.

Hintikka, Jaakko (1997) *Lingua Universalis vs. Calculus Ratiocinator: An Ultimate Presupposition of 20th Century Logic, Selected Papers 2*. Dordrecht: Kluwer.

Hintikka, Jaakko (2001) *Filosofian köyhyys ja rikkaus – nykyfilosofian kartoitusta*. Helsinki: Art House.

Hintikka, Jaakko (2004) ”Ludwig Wittgenstein – lainsuojaton filosofi”. Suomen filosofisen yhdistyksen vuosikirjassa *Ajatus 61*. S. 7-24.

Hume, David (1739–40) *A Treatise of Human Nature*, vol. 2. Lontoo: Dent 1962 (1911).

Kannisto, Heikki (1986) *Thoughts and Their Subject: A Study of Wittgenstein's Tractatus*, Acta Philosophica Fennica, vol. 40. Helsinki: The Philosophical Society of Finland.

Kannisto, Heikki (1996) "Wittgensteinin Tractatus – Kantilainen traktaatti" lehdessä *Königsberg – filosofisia painokirjoituksia*, vol. 1, nro 1 -1996, S. 42–51.

Kant, Immanuel (1781/1787) *Kritik der Reinen Vernunft*. Berliini: Knauer, 1928.

Kuusela, Oskari (2006) "Nonsense and Clarification in the *Tractatus* – Resolute and Ineffability Readings and the *Tractatus*' Failure". Teoksessa Pihlström (2006). s. 35-65.

McDowell, John (2000) "Non-cognitivism and rule-following" teoksessa Crary ja Read (2000). S. 74-82.

McGuinness, B.F. (1979) (toim.) *Ludwig Wittgenstein and the Vienna Circle: Conversations Recorded by Friedrich Waismann*. Oxford: Blackwell.

Pears, David (1977) "The Relation between Wittgenstein's Picture Theory of Propositions and Russell's Theories of Judgement" lehdessä *Philosophical Review*, vol. 86 (1977); s. 177-196.

Pears, David (1987-88) *The False Prison: A Study of the Development of Wittgenstein's Philosophy*, vols. 1-2. Oxford: Clarendon Press.

Pihlström, Sami (2004) *Solipsism: History, Critique and Relevance*. Tampere: Tampere University Press.

Pihlström, Sami (2006) (toim.) *Wittgenstein and the Method of Philosophy*, Acta Philosophica Fennica, vol. 80. Helsinki: The Philosophical Society of Finland.

Proops, Ian (2001) "The New Wittgenstein – a Critique". Lehdessä *European Journal of Philosophy*, vol. 9 numero 3. S. 375-404.

Rescher, Nicholas (1995) "Idealism" teoksessa Audi., R. (toim.) *The Cambridge Dictionary of Philosophy: Second Edition*. Cambridge: Cambridge University Press 2001, s. 412-413.

Ricketts, Thomas (1995) "Frege". Teoksessa Audi., R. (toim.) *The Cambridge Dictionary of Philosophy: Second Edition*. Cambridge: Cambridge University Press 2001. S. 328-331.

Russell, Bertrand (1905) "On Denoting" lehdessä *Mind*, New Series vol. 14, nr. 56. s. 479-493.

Russell, Bertrand (1912) "Tuttuuteen perustuva tieto ja kuvaukseen perustuva tieto" [Knowledge by Acquaintance and Knowledge by Description]. Teoksessa *Filosofian ongelmat*. Helsinki: Otava 1969. Kääntänyt Pellervo Oksala. s. 60–73.

Russell, Bertrand (1918) "The Philosophy of Logical Atomism". Teoksessa *The Philosophy of Logical Atomism* (toim. David Pears). La Salle, Ill: Open Court 1985.

Russell, Bertrand (1983): *Theory of Knowledge: The 1913 Manuscript, The Collected Papers of Bertrand Russell*, vol. 7 (toim. E.R. Eames ja K. Blackwell). Lontoo: George Allen & Unwin.

Stenius, Erik (1960) *Wittgenstein's Tractatus: A Critical Exposition of Its Main Lines of Thought*. Oxford: Basil Blackwell, 1964.

Tukiainen, Arto (1999) *Etiikka ja filosofia – eräiden Wittgensteinin näkemysten kritiikkiä*. Helsinki: Helsingin yliopiston filosofian laitoksen julkaisuja.

Urmson, J.O. (1956) *Philosophical Analysis: Its Development Between the Two World Wars*. Oxford: Clarendon Press.

Vinci, Thomas (1995) "Solipsism". Teoksessa Audi, R. (toim.) *The Cambridge Dictionary of Philosophy: Second Edition*. Cambridge: Cambridge University Press 2001, s. 861-862.

Wallgren, Thomas (1996) *The Challenge of Philosophy – Beyond Contemplation and Critical Theory*. Helsinki: [T. Wallgren].

Wallgren, Thomas (2001) "Hintikka's Later Wittgenstein – some problems". Lehdessä *Sats – Nordic Journal of Philosophy*, vol. 2, No. 2. Philosophia Press. 98-119.

Wallgren, Thomas (2006) "Overcoming Overcoming: Wittgenstein, Metaphysics, and Progress". Teoksessa Pihlström 2006, 97-130.

Wittgenstein, Ludwig (1921) *Tractatus Logico-Philosophicus*. [*Logisch-philosophische Abhandlung*] (englanniksi D.F. Pears ja B.F. McGuinness). Lontoo: Routledge & Kegan Paul, 1966 (1961). Toinen editio: kääntänyt C.K. Ogden. Lontoo: Routledge & Kegan Paul, 1981 (1933/1922.) [suom. Heikki Nyman: *Tractatus Logico-Philosophicus*. Helsinki: WSOY, 1983.]

Wittgenstein, Ludwig (1953) *Philosophical Investigations – The German Text, with a Revised English Translation*. (englanniksi G.E.M. Anscombe). Oxford: Basil Blackwell, 2001 (3.p.). [suom. Heikki Nyman: *Filosofisia tutkimuksia*. Helsinki: WSOY, 1999 (1983).]

Wittgenstein, Ludwig (1958), *The Blue and Brown Books*. Oxford: Basil Blackwell 1969. [Suom. Heikki Nyman: *Sininen ja ruskea kirja* Helsinki: WSOY, 1999.]

Wittgenstein, Ludwig (1961) *Notebooks 1914–16*, toim. G.E.M. Anscombe ja G.H. von Wright (englanniksi G.E.M. Anscombe). Oxford: Basil Blackwell 1969.

Wittgenstein, Ludwig (1964) *Philosophische Bemerkungen*, teoksessa Wittgenstein, L. *Schriften 2*. Oxford: Basil Blackwell. [Suom. Heikki Nyman: *Filosofisia huomatuksia*. Helsinki: WSOY 1983.]

Wittgenstein, Ludwig (1965) "Lecture on Ethics". Lehdessä *The Philosophical Review*, vol. 74, Nr. 1, s. 3-12.

Wittgenstein, Ludwig (1968) "Notes for Lectures on Private Experience and Sense Data". Lehdessä *Philosophical Review LXXVII* 1968. S. 275-320. (toim. Rhus Rhees.)

Wittgenstein, Ludwig (1969) *Über Gewissheit – On Certainty*. Oxford: Basil Blackwell, 1975. toim. G. E. M. Anscombe ja G. H. von Wright; käänös Denis Paul ja G. E. M. Anscombe. [suomeksi Heikki Nyman: *Varmuudesta*. Helsinki: WSOY, 1999.]

Wittgenstein, Ludwig (1973) *Philosophische Grammatik*. Frankfurt am Main: Suhrkamp. [Englanniksi Anthony Kenny: *Philosophical Grammar*. Oxford: Basil Blackwell 2005 (1974).]

von Wright, G.H. (1957) *Logiikka, filosofia ja kieli* [*Logik, filosofi och Språk*] kokoelmateoksessa von Wright, G.H., *Logiikka ja humanismi*. Helsinki: Otava 1998. s. 155–360.

von Wright, G., H. (1972) "Wittgenstein varmuudesta". Teoksessa Wittgenstein, Ludwig: *Varmuudesta*.

von Wright, G. H. (1980) "Saatesanat" teoksen *Filosofisia tutkimuksia* suomenkieliseen laitokseen (ks. Wittgenstein 1953 yllä). S. 7-12.

von Wright, G., H. (1982) *Wittgenstein*. Southampton (GB): The Camelot Press, 1982.